

Paholainen pappien keskuudessa

Tutkimus seitsemän seurakuntapapin pahuuskäsityksistä

Emiliana Skoog
Uskontotieteen pro gradu -tutkielma
Joulukuu 2017

HELSINGIN YLIOPISTO – HELSINGFORS UNIVERSITET

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion Teologinen tiedekunta		Laitos – Institution Uskontotieteen laitos	
Tekijä – Författare Emiliana Skoog			
Työn nimi – Arbetets titel Paholainen pappien keskuudessa. Tutkimus seitsemän seurakuntapapin pahuuskäsityksistä.			
Oppiaine – Läroämne Uskontotiede			
Työn laji – Arbetets art Pro gradu -tutkielma	Aika – Datum 18.12.2017	Sivumäärä – Sidoantal 84 sivua + 4 liitesivua	
Tiivistelmä – Referat <p>Pro gradu -tutkielmassa tutkitaan sitä, miten seitsemän pääkaupunkiseudulla työskentelevää seurakuntapappia ymmärtävät kysymyksen Paholaisesta suhteessa kristinuskon ja luterilaisuuden traditioon ja muistin jatkumoon. Tutkielmassa tarkastellaan paholaisuuskoja kollektiivisen muistin näkökulmasta, siten että kollektiivinen muisti on tulkittu kirkon opiksi. Työssä on varsin laaja opillinen taustoitus, jota vasten analyysi tehdään. Tutkimus on toteutettu teemahaastatteluina ja aineistoa analysoidaan teema- ja asiantuntijahaastatteluiden yhdistelminä.</p> <p>Suomalaisten paholaisuusko on tutkimusten mukaan laskussa. Laajempi maailmankuvan muutos heijastuu myös kirkkoon ja sen työntekijöihin. Tänä päivänä ei välttämättä kirkon työntekijöille ole täysin selvää miten kirkko vastaa eri kysymyksiin. Kirkkoa ja yhteiskuntaa ohjaavat eri arvot, ja seurakuntapappien tulee tasapainoilla näkemysten paljouden kanssa. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon paholaisoppi löytyy epäsuorasti Tunnustuskirjoista ja Kirkkokäsikirjoista. Tunnustuskirjat eivät kuitenkaan ole kattava oppikokoelma, vaan sisältävät 1500-luvun kiistakysymyksiä. Tämän vuoksi kirkon työntekijöille voi jäädä epäselväksi, mikä kirkon paholaisnäkemys on tai miten heidän itse tulisi siihen suhtautua.</p> <p>Tutkimuksen tärkeimpiä havaintoja on se, kuinka eriäviä ja kirjavia näkemyksiä ja pohdintoja haastattelemillani seurakuntapapeilla on. Haastatteluissa oli sekä nähtävissä vaikeus samaistua paholaisuuskon kanssa, että tahto ymmärtää ja kunnioittaa kristillistä oppia ja traditiota. Haastatteluissa oli nähtävissä myös ääripäiden välttely. Positioanalyysin avulla kävi ilmi, että jokainen haastateltava siirtyi puheessaan yksityis- ja ammattiposition välille. Haastatteluista välittyi vaikutelma, ettei papin opinnoissa ole opetettu pohtimaan kysymyksiä pahuudesta ja Paholaisesta. Paholaisteeman poissaolo papiston koulutuksessa olisi kiinnostava uskontotieteellinen tutkimusaihe, tai esimerkiksi miten tämä poissaolo koetaan. Toinen mahdollinen tutkimusaihe on seurakuntapappien suhtautuminen sellaisiin opinkohtiin jotka eivät ole kaikkein keskeisimpiä. Lisäksi voisi selvittää syitä suomalaisten paholaisuuskon jyrkkään laskuun 2000-luvulla.</p>			
Avainsanat – Nyckelord Paholainen, paha, seurakuntatyö, kirkko-oppi, tunnustuskirjat, kirkkokäsikirjat, uskomusperinne, uskonnollinen perinne, uskonnolliset käsitykset, evankelis-luterilainen kirkko, traditio, kollektiivinen muisti, dogmit			
Säilytyspaikka – Förvaringställe Helsingin yliopiston kirjasto, Keskustakampuksen kirjasto, Teologia			
Muita tietoja			

Sisällysluettelo

1. JOHDANTO.....	1
1.1. Aiheen esittely.....	1
1.2. Aikaisempi tutkimus.....	7
2. KRISTINUSKON PAHOLAISTRADITIO.....	10
2.1. Vanha testamentti ja Vanhan testamentin kulttuuripiiri.....	10
2.2. Toisen temppelin ajan kirjallisuus – Apokryfikirjat.....	11
2.3. Uusi testamentti ja hellenistinen kulttuuri.....	13
2.4. Paholaisopin muotoutuminen – Varhaiskeskiajan teologit.....	16
2.5. Klassinen Paholainen.....	19
3. SUOMALAINEN LUTERILAISUUS JA PAHOLAINEN.....	20
3.1. Reformaatio ja luterilaisuus.....	20
3.2. Suomalaisten uskonnollisuus, oppi ja Paholainen.....	21
3.3. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon oppi ja luonne.....	23
3.4. Paholainen Suomen evankelis-luterilaisen kirkon opissa.....	25
3.5. Miksi pahuutta on maailmassa?.....	29
3.6. Pahat henget, Paholaisen apulaiset ja Antikristus.....	30
4. PAHOLAISEN ASEMA TÄMÄN PÄIVÄN KIRKOSSA.....	32
4.1. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon työntekijät.....	32
4.2. Missä Paholainen on tänään?.....	34
5. TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	36
5.1. Tutkimusaineiston hankinta ja tutkimusmenetelmä.....	37
5.2. Analyysi.....	41
5.3. Luotettavuus ja eettisyys.....	42
6. SEURAKUNTAPAPPI – PAHUUDEN ASIANTUNTIJA VAI EI?.....	44
6.1. Koonti.....	47
7. PITÄISIKÖ KIRKON KÄSITELLÄ PAHOLAISTA JA PAHUUTTA?.....	48
7.1. Milloin ja miksi pahuudesta ja Paholaisesta puhutaan?.....	48
7.2. Milloin ja miksi pahuudesta ja Paholaisesta vaietaan?.....	50
7.3. Koonti.....	53
8. POHDINTOJA PAHUUDESTA.....	54
8.1. Pahat teot ja ihmisen pahuus.....	54
8.2. Teodikea.....	56
8.3. Pahan olemus ja kokemukset.....	57
8.4. Koonti.....	60

9. KLASSINEN OPPI JA SEURAKUNTAPAPIT.....	61
9.1. Paholainen langenneena enkelinä	61
9.2. Paholainen Kiusaajana	62
9.3. Jobin kirjan Saatana	63
9.4. Kristuksen voitto Saatanasta	63
9.5. Koonti.....	64
10. SEURAKUNTAPAPPIEN HENKILÖKOHTAISET POHDINNAT PAHOLAISESTA.....	65
10.1. Paholainen on olemassa	65
10.2. Paholaista ei ole	66
10.3 Koonti.....	67
11. LOPUKSI.....	68
12. LÄHDE- JA KIRJALLISUUSLUETTELO.....	75
13. LIITTEET.....	85
Liite 1: Haastattelurunko.....	85
Liite 2: Tutkimuslupa.....	87
Liite 3: Sopimus jatkotutkimuksesta.....	88

Sillä muuten emme tule tavoittamaan ihmisiä, se ei silloin ole pahan käsittelemistä vaan siitä tulee sellainen ”show” jolle ihmiset naureskelevat.¹

1. JOHDANTO

1.1. Aiheen esittely

Pro gradu- tutkielmassani tutkin sitä, millä tavoin suomalaiset, pääkaupunkiseudulla työskentelevät seurakuntapapit ymmärtävät kysymyksen Paholaisesta suhteessa kristinuskon ja luterilaisuuden traditioon ja muistin jatkumoon. Pahuus on aihe joka koskettaa jokaista ihmistä, vaikka kristillinen pahuuskäsitys² on muotoutunut jo varhaiskeskiajalla.³ Paholaisoppi kuuluu yhä kristilliseen traditioon ja siten kulttuuriperintöömme. Mutta onko yli tuhat vuotta vanha oppi enää samaistuttava? Maurice Halbwachs⁴ on tutkinut kollektiivista muistia klassikkoteoksessa *Les cadres sociaux de la mémoire*⁵ (1925). Hänen mukaansa kirkolla on oma kollektiivinen muistinsa, joka ilmenee tänä päivänä erityisesti sen opissa. Halbwachs väittää, että uusi tieto perustuu aina vanhan tiedon varaan. Kristinuskon kohdalla tämä tarkoittaa sitä, että uskonto kehittyi juutalaisuudesta, eikä sitä ole mahdollista ymmärtää ilman juutalaisten Heprealaista eli Vanhaa testamenttia. Lisäksi myös Uuteen testamenttiin sisältyy Vanhan testamentin tapahtumia ja kertomuksia, erityisesti profetioiden muodossa. Jokaisessa uskonossa heijastuvat historialliset tapahtumat, kuten esimerkiksi sodat, vainot ja kansanvaellukset.⁶

Kun Jeesuksen elinajasta oli kulunut kauan aikaa, ei Halbwachsinkin mukaan kristityille ollut enää yhtä helppoa jatkaa uskonnollisesti tärkeiden tapahtumien muistamista. Ajan kuluessa ihmiset kohtasivat uusia haasteita, eikä pyhissä teksteissä nähty välttämättä aina samoja totuuksia kuin aiemmin. Esimerkiksi ensimmäisten kristittyjen eskatologinen toivo ei myöhemmin ollut enää samassa asemassa kuin uskonnon alkuaikoina.

¹ M3.

² Käytän termejä ”käsitys”, ”näkemys” ja ”oppi” lähinnä synonyymisesti, koska kristillisellä opilla tarkoitetaan ”kirkon näkemystä”. Kuitenkin ”luterilainen pahuuskäsitys” tarkoittaa enemmänkin luterilaisen kirkon tulkintaa ja painotusta ekumeenisesta opista.

³ Almond 2014, 47.

⁴ Maurice Halbwachs (1877–1945) oli ranskalainen filosofi ja sosiologi. Hän painottaa muistojen sosiaalista kontekstia. Tim Bentonin ja Clementine Cecilen mukaan Halbwachsinkin tutkimus kollektiivisesta muistista on ollut vaikutusvaltainen alan tutkimuksessa. Halbwachsinkin jyrkkiä näkemyksiä on myös kritisoitu, sillä Halbwachs väittää ettei muistoa voi olla ollenkaan olemassa ilman sosiaalista kontekstia. Benton & Cecile 2010, 14–15. Ks. myös Assmann 2006, 1–2.

⁵ Käytän Lewis A. Coserin englanninkielistä käännöstä *On Collective Memory*.

⁶ Halbwachs 1992, 84–85, 87, 96, 110, 112.

Kristinuskon opetukset ovat joissakin asioissa kaukana nykymaailman arvoista ja näkemyksistä, mutta uskonnon alkuaikoina yhteiskunnan ja kirkon näkemykset kehittyivät yhdensuuntaisesti aina siihen saakka, kunnes oppi vakiinnutettiin.⁷

Kristinuskon oppi vakiintui jo ajanlaskumme ensimmäisinä vuosisatoina. Halbwachs in mukaan tulisi huomioida opin muodostuksen aika, sillä oppiin heijastui sen ajan näkemykset ja huolenaiheet. Kristityt pitivät opin vakiinnuttamista tärkeänä, jotta heidän kollektiiviset muistonsa säilyisivät yhä kehittyvässä maailmassa. Tämän jälkeen kaikkia uusia virtauksia ja tapoja verrattiin tuon ajan päätöksiin. Kirkko on joutunut siitä lähtien pohtimaan jatkuvasti, ovatko uudet näkemykset ristiriidassa niiden oppien kanssa, joita se oli vakiinnuttanut ”oikeaoppisiksi”.⁸

Paholaisoppi on ekumeeninen, yleiskristillinen oppi.⁹ Kuitenkin eri kirkkokunnilla on omat painotuksensa. Siksi tuon esille luterilaista käsitystä Paholaisesta laajemman paholaistradition lisäksi. Luterilainen paholaiskäsitys ei ole riittävän kattavasti tai yksiselitteisesti esillä Katekismuksessa, ja Tunnustuskirjoissa aihe otetaan esille vain erilaisten kiistakysymysten ohella.¹⁰ Tunnustuskirjat sisältävät lähinnä luterilaisten vastauksia opillisiin erimielisyyksiin, eikä se ole perusteellinen kokoelma luterilaisesta opista. Siksi monet opinkohdat, kuten paholaisoppi, voivat jäädä epäselviksi nykyajan ihmisille.¹¹ Lisäksi luterilaisesta paholaiskäsityksestä löytyy hyvin vähän tutkimusta.¹² Kun tarkastellaan kristinuskon näkemystä Paholaisesta, on tärkeää avata myös kristillistä oppia Paholaisesta.

Mutta mitä opilla tarkoitetaan? Se ei aina ole niin yksiselitteistä, ja riippuu pitkälti myös lähestymistavasta. Reijo Työrinoja viittaa George Lindbeckin käsitykseen siitä, että tämän päivän tyypillisen protestanttisen ja katolisen näkemyksen mukaan oppi ilmaisee ihmisten kokemuksen jostain tietystä ilmiöstä. Tämän näkemyksen mukaan oppi ei niinkään ilmaise ehdotonta totuutta tai virheellisyyttä, vaan oppi voi muuttua samalla kun ihmisten kokemusmaailma säilyy samanlaisena.¹³ Oppi edustaa kuitenkin yleensä jatkuvuutta.¹⁴ Myös Tuomo Mannermaa kertoo Lindbeckin ajatuksista. Lindbeckillä on

⁷ Halbwachs 1992, 91, 93–95.

⁸ Halbwachs 1992, 91, 98, 113.

⁹ Farley 1990, 141.

¹⁰ Arffman 2004, 153; Arffman 2009, 320; Ks. esim. Katekismus 1999, 37, 39–40, 44, 46, 48, 54, 56, 58, 61, 66, 69, 74–77, 87, 104.

¹¹ Arffman 2004, 153; Arffman 2009, 320.

¹² Esim. Koivisto 2012; Kuula 2010, 265–278.

¹³ Työrinoja 2000, 7–8.

¹⁴ Nuutinen 2000, 216.

kiinnostava teoria siitä, että oppi toimii ikään kuin uskonnon kielioppina. Oppi on yleisesti hyväksytty, mutta sitä voi myös soveltaa kunhan ensin taitaa kielioppisäännöt.¹⁵

Kristinusko on yhä tänä päivänä sitoutunut paholaisoppiin.¹⁶ Kuitenkin englantilainen kirjailija ja journalisti Peter Stanford väittää monen kirkon työntekijöiden ilomielin luopuvan paholaisuskosta:¹⁷ ”There are many who would not shed a tear if he [the Devil] had descended to hell and closed the door firmly behind him.”¹⁸ Stanfordin ja Henry Ansgar Kellyn mukaan erityisen tyypillistä katoliselle ja protestanttisille kirkkoille ja niiden työntekijöille on aiheesta hiljeneminen. Kuitenkin erityisesti konservatiiviset kristityt sekä erilaiset konservatiivisemmin suuntautuneet herätyskristilliset ovat pitäneet kiinni paholaisuskosta. Lisäksi paavi ja katolisen kirkon katekismus väittävät edelleen Paholaisen olevan olemassa.¹⁹ Tästä voi huomata, ettei aihe ole yksiselitteinen.

Oma kiinnostukseni tutkimusaiheeseen kumpuaa siitä, että olen pohtinut omassa elämässäni pahan ongelmaa ja siksi halunnut ymmärtää kuinka evankelis-luterilaisessa kirkossa aihetta käsitellään ja miten siihen suhtaudutaan. Lisäksi Paholainen on toistuva teema populääri- ja nuorisokulttuurissa.²⁰ Minua kiinnostaa se, kuinka kirkon työntekijät käsittävät paholaisopin ja suhtautuvat siihen työssään ja henkilökohtaisessa elämässään. Mielestäni tämä on tärkeä tutkimuskohde siksi koska yhtäläistä linjaa ei tunnu olevan kirkon työntekijöiden kesken. Tavoitteenani on kannustaa teologeja keskustelemaan avoimesti Paholaisesta.

Pahuuden selittäminen ei ole yksiselitteistä, eikä näin ole personifioidun pahankaan suhteen. Tämä kenties juontuu siitä, että ilmiöstä on vaikeata saada kunnon otetta.²¹ Eri aikoina ihmiset ovat yrittäneet selittää miksi pahuutta on, ja miksi kristinuskon hyvä Jumala antaa pahan riehua maailmassa. Niin kutsuttu teodikean ongelma onkin hankalimpia kristillisen teologian kysymyksiä.²²

Uskon personifioituun pahaan voisi ajatella kumpuavan tunteesta, että pahuus on ihmisen käsityskyvyn ulkopuolella. Tämä ajattelu voi kenties joskus tuntua mahdottomalta modernissa maailmassamme, jossa lähes kaiken oletetaan perustuvan empiiriselle tutkimukselle.²³ Kuitenkaan tiede ei ole kyennyt selittämään, miksi

¹⁵ Mannermaa kuitenkin näkee teorian heikkoutena sen, ettei tarpeeksi yhtenäisiä sääntöjä aina ole. Mannermaa 2000, 190–191. Ks. Nuutinen 2000, 218–219.

¹⁶ Kelly 2006, 315.

¹⁷ Stanford 2003, 3. Ks. Rahner 1977, 4, 9.

¹⁸ Stanford 2003, 3.

¹⁹ Kelly 2006, 315–316; Stanford 2003, 3–4, 54, 209, 274.

²⁰ Ks. esim. Hermonen 2006.

²¹ Russell 1977, 36.

²² Kuula 2010, 8; Lehtinen 2004, 8; Liimatainen 1996, 8. Ks. Alvin 1977, 9–11; Kreeft & Tacelli 2012, 147–171.

²³ Russell 1977, 47–48.

maailmassa tapahtuu niin paljon paha.²⁴ Valistuksen aikana ihmisten maailmankuva muuttui radikaalisti tieteen tuomien muutosten myötä, ja vaikutti kriittisesti myös paholaisuskoon. Tämän tutkielman puitteissa en voi syventyä valistusaikaan. On kuitenkin hyvä tiedostaa, kuinka vahva vaikutus valistusajalla on ollut nykypäivän aatemaailmaan ja siten paholaisuskoon.²⁵

Kimmo Ketolan *Moderni kirkkokansa* -tutkimuksessa saatiin selville etteivät suomalaiset tänä päivänä sitoudu yhtä vahvasti kirkon oppiin kuin aiemmin. Institutionaalinen uskonnollisuus on vähentynyt, kuin puolestaan yksityinen uskonharjoitus on säilynyt ennallaan.²⁶ Tämä on vaikuttanut paholaisuskoon.

Kati Niemelä on tutkinut Suomen evankelis-luterilaisen kirkon työntekijöiden uskoa vuonna 2004 tutkimuksessaan *Uskonko niin kuin opetan? Seurakuntatyöntekijä uskon ja elämän ristipaineessa*. Niemelän tutkimuksen otos on 800 seurakuntatyöntekijää, joiden näkemyksistä hän teki määrällistä tutkimusta kyselylomakkeiden avulla. Tätä otosta hän vertaa laadullisen tutkimuksen kanssa, jonka hän on tehnyt haastatteleamalla 21 seurakunnan työntekijää.²⁷

Paholaiseen uskoi vuonna 2004 Niemelän tutkimuksessa noin 75 prosenttia Suomen evankelis-luterilaisen kirkon työntekijöistä. Paholaisusko oli jopa helvetti-uskoa tyypillisempi ja suunnilleen yhtä tavallista kuin usko enkeleihin.²⁸ Tänä päivänä ei aina ole täysin selviää, mitä luterilainen kirkko oikeastaan vastaa eri kysymyksiin. Kirkon työntekijät joutuvat itse pohtimaan opillisia asioita suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan ja näkemysten paljouteen. Vaikeata on myöskin aina suhteuttaa traditiota tähän päivään ja tietää, mitä oikeastaan pappina saa uskoa. Missä menee raja sille, miten itse saa tulkita asioita, ja missä asioissa oppi on ehdoton?²⁹ Vaikka kirkon työntekijät seuraavat työssään perinteistä oppia, ei siltikään ole aina mahdollista puhua yhdenmukaisesta kirkosta, jolla olisi selkeästi yhtenäiset vastaukset.

Edward Farleyn mukaan klassisella kristillisellä traditiolla tarkoitetaan sitä oppia ja traditiota joka hyväksyttiin ”oikeaoppiseksi” kristinuskon ensimmäisten vuosisatojen jälkeen. Klassista traditiota seuraavat katolinen ja protestanttiset kirkot.³⁰ Tällä tavoin aihetta lähestyvät tutkijat Philip Almond ja Robert Muchembled sekä tietokirjailija Kari

²⁴ Stanford 2003, 6.

²⁵ Kuula 2010, 292, 295; Muchembled 2000, 11.

²⁶ Ketola 2011, 7–8.

²⁷ Niemelä 2004, 6, 17.

²⁸ Niemelä 2004, 98–99.

²⁹ Niemelä 2004 7–9.

³⁰ Farley 1990, 141.

Kuula.³¹ Klassisella kristillisellä traditiolla tarkoitetaan ekumeenista uskoa, eli eri kirkkokuntia yhdistäviä oppeja.³² Tässä tutkimuksessa tarkastelen kristillistä traditiota pitkälti tästä näkökulmasta käsin, sillä Luther ei muodostanut uutta paholaisoppia vaan liittyi myöhäiskeskiaikaiseen perinteeseen.³³

Pahuuden voi jakaa erityyppisiin pahan kategorioihin riippuen siitä, millaisia piirteitä pahalla nähdään olevan. Ensimmäinen on moraalinen pahuus,³⁴ joka käsittää pahuuden eettisenä aspektina. Se liittyy ihmisten pahoihin tekoihin ja kärsimykseen. Toinen on luonnollinen paha, joka tarkoittaa ihmisistä riippumatonta pahuutta joka johtuu erilaisista luonnonilmiöistä, kuten esimerkiksi sairauksista, hyökyaalloista tai tulivuorenpurkauksista.³⁵ Viimeisin pahan kategoria on metafyyminen paha. Se käsittää pahan abstraktilla tasolla, ja väittää pahan olevan välttämätön osa maailmaa. Käsitys Paholaisesta perustuu metafyyminen pahan ajatukselle.³⁶

Paholaisen on perinteisesti voitu nähdä Kari Kuulan mukaan neljällä eri tavalla. Klassinen Paholainen on yksi näistä näkemyksistä. Esitän kolme muuta tulkintatapaa lyhyesti. Ensimmäinen on dualistinen näkemys, jolloin Jumala ja Paholainen ovat tasaväkiset ja Paholainen on hyvän kääntöpuoli. Toiseksi Paholaisen voi nähdä Jumalan varjopuolena, jolloin Jumalassa itsessään on synkkä puoli. Kolmas versio on tullut suosituimmaksi nykymaailmassa, ja se on Paholaisen näkeminen symbolina radikaalille pahuudelle. Tämä näkökulma kehittyi 1700-luvulla valistuksen aikaan. Tyypillisesti Paholaisesta puhutaan joko klassisen kristillisen näkemyksen puitteissa tai symbolina radikaalille pahuudelle.³⁷

Personifoidulla pahalla on monta nimeä. Tässä tutkielmassa olen päättänyt käyttää erityisesti personifioitua pahaa tai Paholaista³⁸ selkeyden vuoksi. Myös uusimmassa raamatunkäännöksessä käytetään Paholais-nimitystä.³⁹ Tulen käyttämään täsmentävää nimeä, mikäli viittaa johonkin erityiseen Paholaisen ilmentymään ja se on välttämätöntä kyseisessä kontekstissa.

³¹ Almond 2014, 42, 46; Kuula 2010, 15, 43–44, 61; Muchembled 2000, 224. Ks. myös: Farley 1990, 124–130, 141; Huovinen 2000, 83, 87, 89; Martikainen 2000, 145; Poutiainen 2000, 208. Pentti Laasonen käyttää myös nimitystä klassinen luterilaisuus kuvastamaan luterilaisuuden alkuaikoja. Laasonen 2000, 92.

³² Huovinen 2000, 87, 89.

³³ Huovinen 2000, 88–90; Kuula 2000, 266; Muchembled 2000, 168.

³⁴ Esim. Cowburn 1979, 45–74.

³⁵ Burns 2016, 5–6; Hick 1977, 12; Koivisto 2012, 10; Plantinga 1977, 8; Russell 1989, 1.

³⁶ Hick 1977, 13; Russell 1989, 1–2.

³⁷ Kuula 2010, 14–15.

³⁸ Suomen kielen käännöksissä käytetään nimeä Paholainen kuvastamaan englannin *the Devil*-nimeä, mikä on tullut meille alun perin kreikankielisestä sanasta *diabolos*. Tämän kreikankielisen termin *diaboloksen* alkuperä on hepreankielisessä nimessä *Satan*, joka tarkoittaa vastustajaa. Russell 1977, 174, 189.

³⁹ Kuula 2010, 16.

Saatanaa käytetään yleisesti puhuttaessa kristinuskon Paholaisesta, mutta kuten Yahweh on yksi Jumalan ilmenemismuoto, on myös Saatana vain yksi Paholaisen ilmentymistä, kuten esimerkiksi historiantutkija Jeffrey Burton Russell esittää.⁴⁰ *Šatan* on heprealainen sana ja tarkoittaa vastustajaa. Saatana-nimi esiintyy Vanhassa testamentissa kuusi kertaa.⁴¹ Lucifer vakiintui yhdeksi Paholaisen nimeksi 200-luvulla.⁴² Se perustuu Origeneen tulkintoihin apokryfikirjasta⁴³ Aadamin ja Eevan kirja. Lucifer tarkoittaa suomeksi käännettynä Kointähteä.⁴⁴ Näiden nimien lisäksi Paholaista kutsutaan usein Kiusaajaksi. Raamatussa erilaiset koettelemukset ja kiusaukset ovat tyypillisiä teemoja. Saatana kiusaa Uudessa testamentissa jopa Jeesusta.⁴⁵

Yksi Paholaisen nimistä on yksinkertaisesti Paha suurella alkukirjaimella, mitä esiintyy Uudessa testamentissa. Tulkintavaikeuksia voi ilmetä, mikäli Paha kirjoitetaan pienellä alkukirjaimella. Silloin pitää pohtia, mikäli nimi merkitsee Paholaista vaiko pahaan yleisemmällä tasolla. Esimerkiksi Isä meidän -rukouksessa ilmaus ”päästä meidät pahasta” voi tarkoittaa joko moraalista pahaan tai olla rukous Paholaista vastaan.⁴⁶

Työssä on laaja opillinen taustoitus. Taustaluvuissa esittelen klassisen kristillisen paholaisnäkemyksen muotoutumista, sekä historiallisia kehityssuuntia joilla on merkitystä paholaisopin kehitykseen. Lisäksi kerron luterilaisen kirkon paholaiskäsityksistä kirkon jakautumisen jälkeen, ja tämän päivän Suomen evankelis-luterilaisen kirkon työntekijöiden näkemyksistä ja ajankohtaisista kysymyksistä.

Nykypäivänä osa ihmisistä uskoo Paholaiseen ja osa ei. Aiemmin tilanne oli toinen. Kristitylle oli itsestäänselvyys uskoa sekä Jumalaan että Paholaiseen.⁴⁷ Tutkija Philip Almond sanoo osuvasti: ”The history of God in the West is also the history of the Devil, and the history of theology also the history of demonology.”⁴⁸ Paholainen voi kenties vaikuttaa ensi näkemältä vähäiseltä aiheelta, mutta tulemme huomaamaan, että tämän hahmon kautta meille avautuu oikeastaan koko kristinuskon historia.

⁴⁰ Russell 1977, 33–34.

⁴¹ De La Torre & Hernández 2011, 57.

⁴² Lehtinen 2004, 53.

⁴³ Eli Raamatun kaanonin ulkopuolinen kirjallisuus. Ks. esim. Kuula 2010, 45; Liimatainen 1996, 68; Stanford 2003, 53, 64.

⁴⁴ Almond 2014, 42.

⁴⁵ Lehtinen 2004, 56–57; Liimatainen 1996, 59.

⁴⁶ Kelly 2006, 91; Kuula 2010, 64, 66.

⁴⁷ Almond 2014, xiv.

⁴⁸ Almond 2014, xiv.

1.2. Aikaisempi tutkimus

Vaikka Paholainen on keskeinen hahmo kristinuskossa, se ei ole kovin suosittu teologinen tai uskontotieteellinen tutkimuskohde. Sosiologisia ja filosofisia tutkimuksia löytyy enemmän, erityisesti pahuudesta yleisemmällä tasolla. Tyypillisimmät pahuustutkimuksen aiheet ovat seuraavat: Yhteiskunnan sosiaaliset rakenteet ja mitkä niissä edistävät ihmisiä pahoihin tekoihin,⁴⁹ myyttinäkökulma,⁵⁰ vastapuolen demonisointi⁵¹ sekä filosofiset⁵² ja teologiset⁵³ tutkimukset pahan ongelmasta. Se että pahuudesta löytyy paljon filosofisia tutkimuksia selittyy sillä, että pahuustutkimus siirtyi 1900-luvulla systemaattisen teologian puolelta uskonnonfilosofian piiriin, jolloin tutkimuksen painopiste ja luonne hieman muuttui.⁵⁴ Näiden tutkimusten lisäksi varsinainen paholaistutkimus painottuu paholaisopin historialliseen kehitykseen Raamatusta keskiaikaan ja toisinaan nykypäivään saakka.

Paholaistutkimukset ovat yllättävän yhteneväisiä. Ne ovat yleensä historiallisia tai teologisia tutkimuksia, yleensä kumpaakin. Tyypillisesti ne käsittelevät Paholaisen varhaisvaiheita Vanhassa ja Uudessa testamentissa, sekä paholaisopin kehitystä keskiaikana. Jotkut tutkimukset tuovat myös näkymää uudempaan aikaan.

Paholaistutkimukset keskittyvät lähinnä Paholaisen varhaisvaiheisiin ja kehitykseen, mutta itse haluan pohtia paholaistraditiota myös tänä päivänä.

Maailman tunnetuin demonologi Jeffrey Burton Russell on julkaissut viisi tutkimusta Paholaisesta vuosina 1977–1989.⁵⁵ Russell on historian professori Kaliforniasta ja on erityisesti tutkinut teologian historiaa.⁵⁶ Hän tarkastelee tutkimuksissaan Paholaisen varhaisvaiheita, mutta siirtyy kirjasarjassaan yhä uudempaan aikaan, kunnes viimeisessä osassa avaa näkymiä myös moderniin aikaan.⁵⁷ Tutkimukset ovat tunnettuja, ja lähestulkoon kaikki lukemani paholaistutkimukset viittasivat enemmän tai vähemmän teoksiin.⁵⁸ Russellin teokset ovat keskeisiä ja merkittäviä kronologisesti organisoituja tutkimuksia paholaiskäsitusten historiasta.

⁴⁹ Esim. Frankfurter 2006; Stivers 1982, 1–2.

⁵⁰ Esim. Ricoeur 1969. Uskontotieteelliset tutkimukset keskittyvät lähinnä Paholaisen myyttisyyteen kansanperinteessä. Esim. Ellwood 2009.

⁵¹ Esim. Cole 2006, 1–3, 235–236; Pagels 1995, xviii–xix; Stanford 2003, 154.

⁵² Esim. Ahern 1971; Farley 1990, xv–xvii; Hick 1977; Neiman 2002; Plantinga 1977.

⁵³ Esim. Burns 2016; Cowburn 1979; Kreeft & Tacelli 2012, 147–174; Rahner 1977, 4–13, 341–344.

⁵⁴ Kuula 2010, 326.

⁵⁵ Knight 1998, 308; The Veritas Forum. www.veritas.org. Ks. myös: Walker 1987.

⁵⁶ The Veritas Forum. <www.veritas.org>

⁵⁷ Russell 1989, 1986, 1984, 1982, 1977.

⁵⁸ Esim. Burns 2016, 25; Kelly 2006, 4; Muchembled 2000, 38, 46; Pagels 1995, xviii.

Muita tutkimuksia joissa Paholaisen historia kerrotaan Raamatun ajoista lähtien ovat Philip C. Almondin *The Devil. A New Biography*, Miguel A De La Torren ja Albert Hernándezin *The Quest for the Historical Satan*, sekä Robert Muchembledin *Une histoire du diable*⁵⁹. Erityisesti Almondin tutkimus on hyvin kattava. Almond on australialainen, sekulaari historiantutkija. Jopa Russellin mielestä Almondin teos antaa hyvän näkymän aiheeseen, joskin hänellä on erimielisyyksiä joistakin yksityiskohdista.⁶⁰ Muchembledin tutkimus on nähdäkseni hyvin asenteellinen. Hän kirjoittaa ranskalaisesta antiklerikalistisesta näkökulmasta ja väittää paholaistradition perustuvan pelkästään oppineiden miesten propagandaan.⁶¹ Samanlaisia ajatuksia on nähtävissä ranskalaisen Alain Boureaun tutkimuksessa *Satan hérétique: Naissance de la démonologie dans l'Occident Médiéval*⁶², jossa tutkija keskittyy lähinnä keskiajan tapahtumiin ja kritisoi kirkon demonologista kehitystä.⁶³

Henry Ansgar Kelly on amerikkalainen kirjallisuudentutkija, joka on kirjoittanut teoksen *Satan. A Biography*.⁶⁴ Tutkimus keskittyy Paholaisen varhaisvaiheisiin lähinnä Uudessa ja Vanhassa testamentissa. Sitä on kuitenkin kritisoitu, sillä Kelly tekee johtopäätöksiä joita ei ole yleisesti hyväksytty.⁶⁵ Kelly esimerkiksi väittää tutkimuksessaan ainoastaan ”The Satan” -nimityksen tarkoittavan paholaishahmoa. Muut Raamatun paholaisnimet ovat hänen mielestään virheellisiä tulkintoja, eikä niillä hänen mielestään ole viitattu paholaishahmoon. Kelly haluaa myös tutkimuksellaan todistaa, että monet Paholaiseen liitetyt piirteet ovat myöhempiä väärintulkintoja, ja tarkastelee Raamattua siksi ilman perinteisiä kristillisiä tulkintoja. Vaikka Kellyä on kritisoitu, on hänellä paljon hyviäkin huomioita. Käytän siksi Kellyä lähteenäni, mikäli hänen tutkimuksensa sisältö ei ole ristiriidassa muun tutkimuksen kanssa.⁶⁶

Suomessa paholaistutkimusta löytyy hyvin rajallisesti ja Kari Kuulan tietokirja *Paholaisen biografia. Pahan olemus, historia ja tulevaisuus* on tällä hetkellä kattavin suomalainen teos Paholaisesta. Kuula on tutkijakoulutuksen saanut tietokirjailija, jonka kirja perustuu muiden tekemään tutkimukseen ja on analyttinen eikä kantaaottava.⁶⁷ *Paholaisen biografia* seuraa historiallista kronologiaa, kuten muutkin paholaistutkimukset. Kuulan

⁵⁹ Käytän Lotta Riadin ruotsinkielistä käännöstä *Djävulens historia*.

⁶⁰ Russellin mielestä Almond painottaa liikaa kristinuskon dualistista luonnetta. Russell 2015, 588–589; Cornell University Press, www.cornellpress.cornell.edu.

⁶¹ Almond 2014; De La Torre & Hernández 2011; Muchembled 2000, 62, 66, 375–376.

⁶² Käytän Teresa Lavender Faganin englanninkielistä käännöstä *Satan the Heretic. The birth of Demonology in the Medieval West*.

⁶³ Boureau 2006.

⁶⁴ Department of UCLA English, <www.english.ucla.edu>

⁶⁵ Ks. Conrad 2006; Burns <catholicbooksreview.org>

⁶⁶ Kelly 2006, 2, 5, 169.

⁶⁷ Ks. Suomen tietokirjailijat ry, <www.suomentietokirjailijat.fi>; Kuula 2010, 9; Huttunen 2013 [Kirkko ja kaupunki] kirkkojakaupunki.fi.

teos on varsin kattava ja erittelevä teos paholaiskäsitteistä. Hän tuo esille myös luterilaista näkökulmaa paholaistraditioon ja kertoo lyhyehkösti Tunnustuskirjojen demonologiasta.⁶⁸

Kuulan lisäksi löytyy muutamia muitakin suomalaisia paholaistutkimuksia. Reijo Liimataisen *Pimeys, varjo, Saatana, Pahuus Jumalassa ja ihmisessä* tarkastelee muiden paholaistutkimusten tavoin Paholaisen varhaisvaiheita, mutta tuo lisäksi psykoanalyttista näkökulmaa Paholaiseen.⁶⁹ Myös Torsti Lehtisen *Saatana* on tyypillinen historiallinen paholaistutkimus.⁷⁰ Eero Junkkaala kertoo lyhyehkössä tutkimuksessaan *Mitä ajatella Saatanasta* ensin raamatunajan Paholaisesta, mistä hän siirtyy suoraan kertomaan nykypäivän Paholaisesta.⁷¹ Mari Purola on tutkimuksessaan *Suomalainen piru: paholainen kansanperinteessä* tutkinut suomalaisia paholaiskäsitteitä kansanperinteen näkökulmasta.⁷² Mainitsen myös Merja Hermosen tutkimuksen *Pimeä hehku*, joka tarkastelee satanismia Suomessa.⁷³ Helvettiä on tutkinut muun muassa Kari Kuula teoksessaan *Helvetin Historia*, sekä ruotsalainen Bengt Ankarloo tutkimuksessa *Helvetet. Döden och de eviga straffen i Västerlandets kristna tradition*.⁷⁴

Luterilaisesta paholaisopista on vain vähän tutkimusta, siitä huolimatta, että Paholainen oli Lutherille tärkeä opillisesti ja henkilökohtaisesti ja korostui luterilaisen kirkon varhaisvaiheissa.⁷⁵ Jussi Koivisto on väitöskirjassaan *Is Evil Inevitable for Creation and Human Life? Studies on Martin Luther's Biblical Interpretation* tuonut esille Lutherin ajatuksia pahasta, joskaan työssä ei paholaisnäkökulma painotu.⁷⁶ Sitä miten tämän päivän kirkon työntekijät käsittävät Paholaisen ei tietääkseni ole tutkittu Suomessa eikä laajemminkaan. Myöskään nykypäivän ihmisten käsityksiä Paholaisesta ei ole tutkittu kovin kattavasti. Aiheesta löytyy tilastotiedettä, jonka avulla voi saada suppean käsityksen tilanteesta.⁷⁷ Kirkon tutkimuskeskus on julkaissut neljän vuoden välein *Gallup Ecclesiastica* -tutkimuksen, joka sisältää tilastotiedettä suomalaisten uskonnollisuudesta.⁷⁸

⁶⁸ Kuula 2010.

⁶⁹ Liimatainen 1996.

⁷⁰ Lehtinen 2004.

⁷¹ Junkkaala 1999.

⁷² Purola 2011.

⁷³ Hermonen 2006.

⁷⁴ Ankarloo 2003; Kuula 2006.

⁷⁵ Kuula 2010, 266.

⁷⁶ Koivisto 2012.

⁷⁷ Ks. tilastot paholaisuskosta: Gallup Ecclesiastica 2011, 104–105; Gallup Ecclesiastica 2007, 91; Gallup Ecclesiastica 2003, 55; Gallup Ecclesiastica 1999, 39–40; Ketola 2016, 65 (Gallup Ecclesiastica 2015).

⁷⁸ Gallup Ecclesiastica 2003, 2.

2. KRISTINUSKON PAHOLAISTRADITIO

2.1. Vanha testamentti ja Vanhan testamentin kulttuuripiiri

Kristinuskon traditio, ja sen mukana oppi Paholaisesta, on ajan saatossa muotoutunut kulttuurien välisissä kontakteissa. Etenkin Iranista, Kreikasta ja Kaanaasta on tullut paljon vaikutteita.⁷⁹ Paholaisuuskoon on erityisesti vaikuttanut persialaisen zarathustralaisuuden dualistinen maailmankuva noin vuodesta 630 eaa.⁸⁰ Paholaista ei aluksi esiintynyt muinaisen Israelin uskonnoissa.⁸¹ Yahweh oli Jumala, joka vastasi sekä hyvyydestä että pahuudesta.⁸² Lisäksi maailma nähtiin paikkana, jossa pahuus oli osa elämää.⁸³ Vaikka Paholainen ei Vanhassa Testamentissa ole vielä erkaantunut omaksi hahmokseen, ei Russellin mukaan ole syytä vähätellä hänen merkitystään juutalais-kristillisessä perinteessä.⁸⁴

Vanhassa testamentissa on muutama kohta, jossa esiintyy varhaista demonologiaa. Nämä ovat erityisesti Ensimmäisen Mooseksen kirjan teksti, jossa mainitaan enkeliavioliitto⁸⁵, sekä tottelemattomat enkelit Danielin kirjassa^{86,87}. Ensimmäisessä Mooseksen kirjassa kerrotaan lyhyesti siitä, miten enkelit solmivat avioliittoja ihmisnaisten kanssa, ja miten näistä avioliitoista syntyi jättiläisiä^{88,89}.

Jobin kirja, noin vuodesta 400–300 eaa.⁹⁰, on luultavasti Vanhan Testamentin kuuluisin tarina ja raamatunkohta, jossa Saatana esiintyy. Kertomuksessa Saatana on selkeästi vielä Jumalan alamainen. Hän on enkeli muiden enkeleiden joukossa. Tarinassa Saatana koettelee Jobia, ja siinä on nähtävissä jo hieman kehitystä kohti meille tutumpaa paholaisnäkemystä.⁹¹ Kertomuksessa Saatana ei kuitenkaan ole vielä Jumalasta itsenäinen, vaan hän täyttää Jumalan asettaman roolin ja vastuun ihmisten kärsimyksestä.⁹²

⁷⁹ Russell 1977, 217–220. Ks. Stanford 2003, 17, 19.

⁸⁰ De La Torre & Hernández 2011, 65; Lehtinen 2004, 40. Ks. Stanford 2003, 7. Ks. Liimatainen 1996, 18–20.

⁸¹ Burns 2016, 10; Stanford 2003, 7.

⁸² Lehtinen 2004, 16, 38; Liimatainen 1996, 26; Russell 1977, 174.

⁸³ Kuula 2010, 28.

⁸⁴ Russell 1977, 174.

⁸⁵ 1. Moos. 6:2.

⁸⁶ Dan. 10:13, 20–21.

⁸⁷ Kuula 2010, 33, 47.

⁸⁸ 1. Moos. 6:1–4.

⁸⁹ Almond 2014, 1; Kuula 2010, 47.

⁹⁰ Almond 2014, 17. Ks. Lehtinen 2004, 81–87.

⁹¹ Kuula 2010, 37–39. Ks. myös: De La Torre & Hernández 2011, 62.

⁹² Almond 2014, 17; Junkkaala 1999, 14. Ks. Stanford 2003, 42–47.

Vanhassa testamentissa esiintyy demoneita, mutta niitä ei aluksi liitetty Paholaiseen. Yleensä demonit olivat Jumalan asialla.⁹³ Demoneiden ja pahojen henkien uskottiin elävän erityisesti autiomaassa ja syrjäseuduilla. Lisäksi muiden kansojen jumalia pidettiin usein pahoina henkinä. Vanhaa perua ovat myös erilaiset riivaususkomukset. Jo ensimmäisinä vuosisatoina toimi ammattieksorkisteja, jotka karkottivat pahoja henkiä ihmisistä.⁹⁴

2.2. Toisen temppelin ajan kirjallisuus – Apokryfikirjat

Raamatun kaanonin ulkopuolelle jäänyt juutalainen kirjallisuus (300 eaa.–100 jaa.) oli suosittua sekä kristittyjen että juutalaisten parissa.⁹⁵ Se tunnetaan yleensä Toisen temppelin ajan kirjallisuutena.⁹⁶ Stanford sanoo apokryfikirjojen toimineen ikään kuin siltana Vanhan ja Uuden testamentin käsitysten välillä.⁹⁷ Charlene Burns mukaan erityisesti Ensimmäinen Henokin kirja sekä Riemuvuosien kirja ovat vaikuttaneet Uuden testamentin pahuuskäsityksiin.⁹⁸ Vanhan testamentin apokryfikirjat kuuluvat luterilaiseen Raamattuun, mutta niitä ei pidetä samassa arvossa muiden Raamatun kirjojen kanssa.⁹⁹ Uuden testamentin apokryfikirjat eivät kuulu mihinkään kristilliseen Raamattuun.¹⁰⁰

Apokalyptinen kirjallisuus (200 eaa.–200 jaa.) kertoi dualistisesta taistelusta hyvän ja pahan välillä. Lisäksi demoneita pidettiin väkevimpinä kuin aiemmin.¹⁰¹ Erilaiset tarinat enkeleistä olivat tyypillisiä teemoja apokalyptiselle, eli ilmestyskirjallisuudelle. Sen ajan ihmiset oppivat Paholaisesta erityisesti apokalyptisen kirjallisuuden avulla.¹⁰²

Paholainen näyttäytyy uudemmassa, ei-kanonisoidussa kirjallisuudessa lähes klassisessa hahmossaan.¹⁰³ Tästä voi päätellä, että voimme saada näitä kirjoja lukemalla paljon monimuotoisemman kuvan Paholaisesta kuin mitä kanonisoidut Vanhan testamentin kirjat meille antavat.¹⁰⁴ Uudessa testamentissa voi jo nähdä tätä apokryfikirjojen myötä tullutta kehitystä.¹⁰⁵

⁹³ Burns 2016, 10; Kuula 2010, 33.

⁹⁴ Kuula 2010, 33–35, 55.

⁹⁵ Kuula 2010, 45; Liimatainen 1996, 68; Stanford 2003, 53, 64.

⁹⁶ Kuula 2010, 45.

⁹⁷ Stanford 2003, 53.

⁹⁸ Burns 2016, 15.

⁹⁹ Aamenesta Öylättiin – Kirkon sanasto www.Evl.fi.

¹⁰⁰ Apocryphal New Testament <www.biblicaltraining.org>

¹⁰¹ Liimatainen 1997, 45–46, 49.

¹⁰² Kuula 2010, 45.

¹⁰³ Esim. Viisauden kirja. Kuula 2010, 42–43; Stanford 2003, 8.

¹⁰⁴ Kuula 2010, 43.

¹⁰⁵ Stanford 2003, 35.

Paholaisahmon kannalta olennaista on kaanonin ulkopuolisen kirjallisuuden esittämä oppi helvetin enkeleistä. Se sai kanonisoidun aseman kristillisessä teologiassa, vaikkei oppi kuulunutkaan varsinaiseen kanonisoituun kirjallisuuteen.¹⁰⁶ Lisäksi kehittyi näkemys siitä, että langenneet enkelit olisivat Jumalan sijasta ensisijaisesti vastuussa pahasta.¹⁰⁷

Ensimmäisen Henokin kirjan¹⁰⁸ kirjoitusajankohta on ensimmäisellä vuosisadalla.¹⁰⁹ Sitä ei myöhemmin ole hyväksytty kaanoniin.¹¹⁰ Kellyn mukaan se on kirjoitettu ennen Uuden testamentin tekstejä, mutta Vanhan testamentin kirjoitusten jälkeen.¹¹¹ Kirjassa Jumalan pojat taistelevat Jumalaa vastaan. Kertomuksessa 200 langennutta enkeliä yhtyivät ihmisnaisten kanssa ja maailmaan syntyi jättiläisiä. Enkelit opettivat naisille magiaa, ja jättiläiset söivät ihmisiä, ihmisverta sekä toisiaan. Toinen versio tarinasta kertoo arkkienkeleiden tulleen Jumalan avuksi. Gabriel tuhosi jättiläiset ja Mikael pakotti ihmisnaisten kanssa yhtyneet enkelit maan alle. Tästä kertomuksesta juontaa käsitys siitä, että pahat henget asuvat maan alla. Tarinan mukaan pahuus kuitenkin säilyi maan päällä, koska kuolleiden jättiläisten henget jäivät maailmaan demoneina. Jumala tulee kukistamaan nämä vasta aikojen lopulla. Mooseksen kirjassa tapahtumat eivät ole yhtä hurjia kuin Henokin kirjassa.¹¹²

Riemuvuosien kirja¹¹³ on juutalainen apokalyptinen pseudepigrifi¹¹⁴ toiselta vuosisadalta ennen ajanlaskua. Se jäi myöhemmin kaanonin ulkopuolelle.¹¹⁵ Siinä on jo nähtävissä kehittynyttä angelologiaa ja demonologiaa.¹¹⁶ Lisäksi se on vaikuttanut paljolti myöhempiin kristillisiin käsityksiin Paholaisesta.¹¹⁷ Kirjan mukaan enkelit olivat aktiivisesti mukana Aatamin ja Eevan elämässä avustaen heitä erilaisissa tehtävissä. Seitsemän vuoden kuluttua käärme vietti Aatamin ja Eevan syntiin. Käärmettä ei tarinassa nähty Saatanana, vaan täysin enkeleistä erillisenä hahmona. Tulkinta käärmeestä Paholaisena kehittyi vasta myöhemmin. Sekä Riemuvuosien että Henokin kirjojen mukaan enkelit lankesivat vasta Nooan aikana. Riemuvuosien kirjassa pahojen henkien johtaja Mastema pyysi Jumalalta, ettei tämä vangitsisi kaikkia pahoja henkiä. Mastema halusi nimittäin jatkaa ihmisten kiusaamista, koska koki ihmisten olevan

¹⁰⁶ Kuula 2010, 45.

¹⁰⁷ Burns 2016, 17.

¹⁰⁸ Henokin kirja on pseudepigrifi. De La Torre & Hernández 2011, 75.

¹⁰⁹ Kelly 2006, 34.

¹¹⁰ Lehtinen 2004, 62.

¹¹¹ Kelly 2006, 34.

¹¹² Almond 2014, 3–6; Burns 2016, 15–16. Ks. Kelly 2006, 34–35; Liimatainen 1996, 47–48.

¹¹³ Riemuvuosien kirja on pseudepigrifi. De La Torre & Hernández 2011, 75.

¹¹⁴ Pseudepigrifi tarkoittaa kirjoitusta joka on kirjoitettu arvostetun henkilön nimissä.

<www.tieteentermipankki.fi> 2014.

¹¹⁵ Almond 2014, 6; Liimatainen 1996, 53.

¹¹⁶ Almond 2014, 6.

¹¹⁷ Burns 2016, 16.

luonteeltaan pahoja. Jumala vangitsi suurimman osan pahoista hengistä maan alle, mutta salli osan niistä jäädä maailmaan. Mastemassa näkyy jo kristillisen Saatanan piirteitä.¹¹⁸

Aadamin ja Eevan elämä on vanhatestamentillinen apokalypsi 200–300-luvulta, jolla saattaa olla kristillinen alkuperä. Teos on vaikuttanut paholaisoppiin. Sen mukaan Paholainen tuli kateelliseksi ihmiselle, mutta silti hänen suurin syntinsä oli ylpeys. Ylpeys johti lopulta sekä Paholaisen että ihmisen lankeamiseen. Tarinan mukaan enkelten ja Paholaisen lankeaminen tapahtui Nooan aikana. Paholaisen ja enkelten lankeaminen on kertomuksessa seurausta kapinoinnista Jumalaa kohtaan, minkä jälkeen Paholainen houkutteli myös Aatamin ja Eevan syntiin. Tarinasta on myös johdettu ajatus siitä, että Lucifer ja Paholainen olisivat yksi ja sama hahmo, sillä Paholainen siteeraa siinä Jesajan kirjan kohtaa 14:14:¹¹⁹ ”Minä nousen pilviä ylemmäksi, olen korottava itseni Korkeimman vertaiseksi.”¹²⁰ Jesajan kirjassa kerrotaan Kointähdestä, eli Luciferista.¹²¹

Apokalypsit tulkitsivat Ensimmäisen Mooseksen kirjan tarinaa enkeliavioliitoista myöhemmin niin, että tarinan enkelit olivat langenneita enkeleitä. Lisäksi enkeliavioliittojen seurauksena maailmaan tuli pahuutta, ja myös pahat henget saivat tästä alkunsa. Tämä teoria pahan synnylle menetti kuitenkin suosiotaan myöhemmässä traditiossa, kun alettiin painottamaan myös ihmisen vastuuta pahaan syntiinlankeemuskertomuksen pohjalta. Enkeliavioliittoteoriaa ei siis hyväksytty osaksi paholaisoppia, vaikkakin näkemys Paholaisesta seksuaalisena houkuttelijana pohjautuukin siihen.¹²²

2.3. Uusi testamentti ja hellenistinen kulttuuri

Uusi testamentti on kirjoitettu vuosina 50–100 ja siinä on rikasta kuvailua Paholaisesta.¹²³ Burnsien mukaan Saatanan ja demonit mainitaan teksteissä yhteensä 568 kertaa.¹²⁴ Kristinuskon Saatanan alkoi hahmona kehittyä hellenistisessä maailmassa. Vasta Antiikin Kreikassa alettiin pohtia pahuuden ongelmaa filosofisesti. Kreikkalaiset saivat vaikutteita ajatteluunsa erityisesti Lähi-idän kulttuurista ja kreikkalaisesta mytologiasta.¹²⁵ Antiikin kreikassa usko monismiin¹²⁶ oli yleisintä, mutta myös dualistiset

¹¹⁸ Almond 2014, 6–9. Essealaiset antoivat eri tulkinnan enkelten lankeamisen ajankohdalle. Heidän mukaansa Jumala loi pahuuden jo maailman alussa. Almond 2014, 19. Ks. myös: Kelly 2006, 35–41.

¹¹⁹ Almond 2014, 39–42.

¹²⁰ Jes. 14:14.

¹²¹ Almond 2014, 46; Jes. 14:12.

¹²² Kuula 2010, 45, 101.

¹²³ Almond 2014, 23–24; Burns 2016, 10.

¹²⁴ Burns 2016, 10.

¹²⁵ Kuula 2010, 122, 144, 157.

vaikutteet olivat vahvoja. Ne ovat olleet merkittäviä juutalais-kristillisen Saatana-käsityksen muodostamisessa.¹²⁷

Hellenistisenä aikana kristityt eivät Kuulan mukaan kyseenalaistaneet vallitsevia käsityksiä enkeleistä ja Saatanaista. Paholaisen tarina oli tuttu ihmisille. Siksi Uudessa testamentissa ei koettu välttämättömäksi selittää tarkemmin juutalaista demonologiaa.¹²⁸ Hellenismi vaikutti mullistavalla tavalla ihmisten näkemyksiin. Silloin kehittyi muun muassa erottelu näkyvän ja näkymättömän maailman välille. Lisäksi alettiin uskoa siihen, ettei Jumala voisi olla epäoikeudenmukainen.¹²⁹

Uudessa testamentissa Paholainen on selkeästi erkaantunut Jumalasta itsenäiseksi hahmoksi, jopa Jumalan suurimmaksi viholliseksi. Paholainen johtaa demonien tekemisiä maan päällä. Mahtavimmat demonit ovat mukana Jumalan vastaisessa kamppailussa, ja yrittävät tuhota ihmiskunnan. Alemmanasteiset demonit taas aiheuttavat ihmisille kaikenlaista harmia, usein possessioiden kautta.¹³⁰

Kristittyjen pahuuskäsityksen juuret ovat Jeesuksen elämässä ja toiminnassa. Synoptisissa evankeliumeissa on paljon kuvailua Paholaisesta ja demoneista, Johanneksen evankeliumissa ei niinkään.¹³¹ Johanneksen evankeliumissa keskitytään enemmän dualistiseen Jumalan ja Saatanan väliseen kamppailuun.¹³²

Jeesuksen ja Saatanan välinen taistelu on keskeinen teema evankeliumeissa.¹³³ Uusi testamentti on täynnä kertomuksia pahoista hengistä, ja kuinka Jeesus ajoi niitä ulos ihmisistä.¹³⁴ Jeesus opetti eksorkismia myös opetuslapsilleen. Se, miten Jeesus karkotti pahoja henkiä, on Kuulan mukaan konkreettisin esimerkki Jeesuksen ja Pahan välisestä kamppailusta.¹³⁵ Synoptisissa evankeliumeissa Kristuksen kuolemaa ja ylösnousemista ei pidetty Jumalan ja Paholaisen välisenä taisteluna, vaan näin ajateltiin vasta myöhemmin.¹³⁶

¹²⁶ Monismi on näkemys siitä että maailmankaikkeus muodostaa kokonaisuuden, joka on olemukseltaan hyvä. Hick 1977, 15.

¹²⁷ Russell 1977, 122, 144, 157, 169, 231.

¹²⁸ Kuula 2010, 71; Liimatainen 1996, 55–56, 60.

¹²⁹ Liimatainen 1996, 32, 41.

¹³⁰ Almond 2014, 24.

¹³¹ De La Torre 2011, 77; Stanford 2003, 64.

¹³² Stanford 2003, 64.

¹³³ Burns 2016, 18; Kuula 2010, 63. Evankelisteilla on hieman eri tulkinnat siitä, milloin Jeesus voitti Saatanan. Markuksen evankeliumin mukaan voitto Saatanasta tapahtui Jeesuksen elämän kautta, kun muut varhaisemmat evankeliumit kuvaavat Jeesuksen voittaneen Saatanan kuolemallaan. Burns 2016, 18.

¹³⁴ Kuula 2010, 67.

¹³⁵ Kuula 2010, 67–68. Esim. Mark. 5:1–20, Mark. 3:22–27 [vrt. Matt. 12:22 & Luuk. 11:14–15, 29–32.]. Ks. myös: Stanford 2003, 61.

¹³⁶ Stanford 2003, 60.

Synoptiset evankeliumit kertovat siitä, kuinka Saatana koetteli Jeesusta.¹³⁷ Matteuksen evankeliumissa¹³⁸ Jeesus meni kasteensa jälkeen autiomaalle paastoamaan 40 päiväksi. Jumalan henki oli johdattanut hänet sinne, jotta Saatana pääsisi koettelemaan häntä. Saatana yritti saada Jeesuksen todistamaan itselleen, että tämä on Jumalan Poika. Lisäksi Saatana yritti saada Jeesuksen palvomaan itseään. Jeesus ei antautunut Saatanalle, vaan käski Saatanan mennä tiehensä. Tästä alkoi Jeesuksen ja Saatanan välinen kamppailu.¹³⁹ Luukaksen evankeliumissa tarina vastaa sisällöltään Matteuksen evankeliumia, kun taas Markuksen evankeliumin selostus tapahtumista on lyhyt.¹⁴⁰

Raamatun kenties merkittävin Paholaisesta kertova tekstikohta löytyy Johanneksen ilmestyksestä¹⁴¹. Siinä enkeli Mikael taistelee Paholaista vastaan.¹⁴² Johanneksen ilmestyksen tarina on eskatologinen, ja on Almondin mukaan alun perin kirjoitettu kuvastamaan Kristuksen kuoleman jälkeisiä tapahtumia.¹⁴³ Tarinassa kerrotaan taivaan sodasta, jossa Mikael ja häntä seuraavat enkelit sotivat lohikäärmettä vastaan.¹⁴⁴ ”Tuo suuri lohikäärme, tuo muinaisaikojen käärme, jota kutsutaan Paholaiseksi ja Saatanaksi, tuo koko ihmiskunnan eksyttäjä, syöstiin maan päälle, ja samoin syöstiin alas sen enkelit.”¹⁴⁵ Johanneksen ilmestyksessä selviää siis, kuinka Paholaiselle aikojen lopulla käy.¹⁴⁶

Kristinuskon sisällä vaikutti kirkon alkuaikoina ja myöhemminkin ajatus tuhatvuotisesta valtakunnasta. Se sai opillisen pohjansa Ilmestyskirjan¹⁴⁷ eskatologisista näkemyksistä. Tämän näkemyksen mukaan maailmanlopun koittaessa maailmaan saapuu rauhan aika, joka kestää tuhat vuotta. Ensimmäisten kristittyjen ajattelu oli eskatologista: maailmanloppua sekä Jeesuksen toista tulemistä odotettiin. Uskottiin, että Jeesus palaa maan päälle ja kukistaa Paholaisen lopullisesti. Kun maailmanloppu ei koittanutkaan niin pian kuin oltiin odotettu, siirrettiin ajatusta Kristuksen toisesta tulemisesta kauemmas tulevaisuuteen, ja opin painopiste siirtyi toisaalle.¹⁴⁸

Hellenistisessä maailmassa erityisesti dualistinen gnostilaisuus pyrki selittämään pahuuden olemassaoloa. Gnostilaisuuden mukaan pahuus on materialistisen maailman

¹³⁷ Burns 2016, 19; Pagels 1995, 12. Ks. Luuk. 4:1–13; Mark. 1:12–13; Matt. 4:1–11; Kelly 2006, 80–81, 94–95.

¹³⁸ Matt. 4:1–11.

¹³⁹ Almond 2014, 25–26.

¹⁴⁰ Burns 2016, 19; Kelly 2006, 80, 94–95; Pagels 1995, 12.

¹⁴¹ Ilm. 12:7–9.

¹⁴² Kuula 2010, 75–76.

¹⁴³ Almond 2014, 28–29.

¹⁴⁴ Kuula 2010, 75.

¹⁴⁵ Kuula 2010, 75–76.

¹⁴⁶ Almond 2014, 31.

¹⁴⁷ Ilm. 20:1–10.

¹⁴⁸ Kuula 2010, 73, 79, 98–99.

ominaisuus. Maailman on luonut niin sanottu demiurgi, alempi jumala, joka loi maailman kunnianhimoisesti, vaikeivät hänen taitonsa aivan riittäneekään siihen. Tämä selittäisi maailmassa vallitsevan pahuuden.¹⁴⁹ Pahuus ei siis ole lähtöisin hyvästä Jumalasta.¹⁵⁰ Gnostilaiset ajatukset ovat säilyneet eri muodoissa nykypäivään asti.¹⁵¹ Kuitenkin on huomionarvoista, ettei Uudessa Testamentissa esiintyvä dualismi ole läheskään niin äärimilleen vietyä kuin gnostisismissa.¹⁵²

2.4. Paholaisopin muotoutuminen – Varhaiskeskiajan teologit

Klassinen paholaisoppi oli 200-luvulle tultaessa muotoutunut nykyiseen muotoonsa.¹⁵³ Paholaisoppi on tulosta kirkkoisien raamatuntulkinnosta¹⁵⁴, mutta erityisesti tulkinnosta kaanonin ulkopuolisiin teksteihin, kuten apokalypsi- ja apokryfikirjoihin.¹⁵⁵ Klassista näkemystä hienosäädettiin, joskaan ei muutettu keskiajalle tultaessa.¹⁵⁶

Paholaisoppi muotoutui ilman suuria kiistoja¹⁵⁷, koska sitä ei pidetty kovin merkittävänä opinkohtana. Paholaisopista oltiin alusta saakka harvinaisen yksimielisiä, verrattuna esimerkiksi oppiin Jumalasta. Tämän vuoksi onkin mahdollista esittää hyvinkin yhtäläinen kuva klassisesta kristillisestä Paholaisesta.¹⁵⁸ Paholaista pidettiin Jumalan suurimpana vihollisena, mutta silti oppi Paholaisesta jäi dogmaattisesti taka-alalle. Vaikkei paholaisoppi kuulunutkaan kristinuskon keskeisimpiin oppeihin, ei se silti ollut kristityille vähäpätöinen.¹⁵⁹ Kirkkoisät eivät nähneet Kristuksen pelastushistoriaa erillisenä tapahtumana, vaan osana Jumalan ja Paholaisen välistä taistelua.¹⁶⁰ On hyvä tiedostaa, etteivät paholaiskäsitteet ole kehittyneet yhtäjaksoisesti tiettyyn suuntaan, vaan samoina historiallisina aikoina on esiintynyt erilaisia tulkintoja.¹⁶¹ Keskityn tässä tutkielmassa kristinuskossa yleisesti hyväksytyihin, ”oikeaoppisiin” dogmeihin, jotta saisin avattua paholaishahmon kehityksen suurimpia suuntaviivoja.

¹⁴⁹ Ellwood 2009, 34. Ks. De La Torre & Hernández 2011, 83–85; Russell 1982, 53.

¹⁵⁰ Russell 1984, 187.

¹⁵¹ Ellwood 2009, 34. Ks: Stanford 2003, 77–79.

¹⁵² Russell 1977, 248.

¹⁵³ Almond 2014, 47.

¹⁵⁴ Almond 2014, 49.

¹⁵⁵ De La Torre & Hernández 2011, 74; Kuula 2010, 43.

¹⁵⁶ Kuula 2010, 83.

¹⁵⁷ Erimielisyydet liittyivät lähinnä Paholaisen luonteeseen sekä siihen, missä vaiheessa hän lankesi. Näistä päästiin yhteisymmärrykseen kuitenkin jo keskiajalla. Vartijaenkelimyytti hylättiin oppillisesti. Kuula 2010, 101.

¹⁵⁸ Kuula 2010, 83, 101; Muchembled 2000, 38.

¹⁵⁹ Stanford 2003, 93.

¹⁶⁰ Almond 2014, 49; Stanford 2003, 93.

¹⁶¹ Kuula 2010, 42. Lue tradition kehittämisestä myös: Russell 1977, 49–50.

Kristityt alkoivat tulkita Vanhan Testamentin tarinoita kristinuskon opin pohjalta niin, että kertomusten viholliset kuvastivat Paholaista. Kun paholaistraditio alkoi kehittyä, etsittiin Raamatusta vahvistusta myös uusille opinkohdille. Näin joitakin tekstejä alettiin myös tulkita uudella tavalla, jotta ne vastaisivat oikeana pidettyä oppia. Allegorisia tulkintoja käyttäen voitiin löytää Paholainen monesta Raamatun tarinasta.¹⁶² Kirkkoisien merkittävimpiin ja mullistavimpiin opintulkintoihin kuului Paratiisin käärmeen sekä Luciferin identifiointi Paholaiseksi.¹⁶³

Kirkkoisät olivat ehdottoman monoteismin kannalla: Jumala on aina Paholaista voimakkaampi.¹⁶⁴ Russellin mukaan vaikutusvaltainen ja myös varhaisin apologeetti Justinus Marttyyri (k. n. 163–167)¹⁶⁵ puhui dualismia vastaan. Hän uskoi vakaasti yhteen alkuvoimaan, ja siihen, että Jumala on Pahuutta vahvempi. Kristinuskon hyväksyi laajasti tämän opinkohdan, ja gnostilaisia alettiin pitää harhaoppisina.¹⁶⁶ Uudessa Testamentissa on kuitenkin paljon dualistisia vaikutteita.¹⁶⁷ Gnostilaisuus oli merkittävä liike opin muodostumiselle, sillä se pakotti kirkkoisät tarkentamaan paholaisoppia. Oppi haluttiin erottaa gnostilaisuudesta.¹⁶⁸ Muiden ryhmien demonisointi alkoi jo varhain kristinuskon historiassa. Justinuksen mielestä pahuus oli lähtöisin erityisesti muista uskonnoista. Tertullianus lisäsi pahuuden lähteiksi myös ”harhaoppiset”.¹⁶⁹ Paholaisen voisi usein sanoa toimineen yleisenä syntipukkina.¹⁷⁰

Vasta 100-luvulla kehittyi tulkinta Paholaisesta Paratiisin käärmeenä, mikä perustuu Justinus Marttyyrin näkemyksiin.¹⁷¹ Justinus Marttyyri seurasi apokryfisiä Vanhan testamentin kertomuksia Paholaisesta langenneiden enkeleiden johtajana. Hän ei kuitenkaan uskonut siihen että Paholainen olisi langennut samaan aikaan muiden langenneiden enkeleiden kanssa, vaan tulkitsi sen tapahtuneen aiemmin. Justinus päätyi siihen, että Paholaisen täytyi olla Paratiisin käärme. Justinuksen ajatuksista kehittyi näkemys, että Jumala loi Paholaisen jo aikojen alussa enkeleiden johtajaksi.¹⁷² Tertullianus (170–220) puolestaan uskoi Paholaisen langenneen erityisesti sen vuoksi

¹⁶² Kuula 2010, 28–32, 79. Ks. myös Kelly 2006, 13.

¹⁶³ De La Torre & Hernández 2011, 80.

¹⁶⁴ De La Torre & Hernández 2011, 83.

¹⁶⁵ Russell 1982, 63.

¹⁶⁶ Kuula 2010, 87.

¹⁶⁷ Russell 1977, 227.

¹⁶⁸ Kuula 2010, 88.

¹⁶⁹ Almond 2014, 38.

¹⁷⁰ Stanford 2003, 9–10.

¹⁷¹ Almond 2014, 34; Kelly 2006, 176.

¹⁷² Almond 2014, 34–35.

että hän oli kateellinen ihmiselle, sillä Jumala antoi ihmiselle erityisen aseman luomakunnassa.¹⁷³

Toisin kuin ehkä voisi luulla, ei oppi perisynnistä löydy suoranaisesti Vanhasta Testamentista. Myöskään Uudessa Testamentissa oppi ei ole kehittynyt nykyiseen teologiseen muotoonsa, eikä perisynnistä kerrota edes evankeliumeissa. Kuitenkaan kristinusko ei opeta, että Paholainen olisi pakottanut Aatamin tekemään syntiä.¹⁷⁴ Origenes (k. 254) pohti tahdon vapautta. Hän tarkensi opinkohtaa niin, että Paholainen ja pahat henget yllyttävät ihmistä pahaan, mutta ihmisellä on silti vapaa tahto valita tai olla valitsematta pahuutta. Kuulan mukaan kristityt olivat yhtenäisiä tästä opinkohdasta.¹⁷⁵

Origenes (n.185–254) oli ensimmäinen, joka yhdisti Paholaisen Jesajan kirjan Kointähteen, eli Luciferiin.¹⁷⁶ Lisäksi hän seurasi muitakin Aadamin ja Eevan kirjan käsityksiä muun muassa siitä, että Paholainen ja joukko enkeleitä lankesivat jo ennen maailman luomista, sekä sitä, että ylpeys oli merkittävä syy lankeemukselle. Origeneen myötä nämä näkemykset tulivat osaksi klassista oppia.¹⁷⁷ Kirkkoisä Tertullianus (k. n. 220) tarkensi, että Luciferin täytyi olla kaikista viisain ja mahtavin enkeli. Oli nimittäin vastakkaisiakin näkemyksiä siitä, että Lucifer olisi ollut alunperinkin hyvin alhainen olento. Tertullianuksen käsitys vakiintui kristinuskoon.¹⁷⁸

Tulkinta pahuudesta hyvän puutteena perustuu Klemens Aleksandrialaisen (k. 215) tulkintoihin. Hänen mukaansa ihminen ei ole paha, vaikka onkin vajavainen. Ihminen on heikkoluonteinen, ja siksi hän itse valitsi pahan.¹⁷⁹ Augustinus (k. 430) on Hickin mukaan ollut vaikutusvaltainen kristillisen opin muodostuksessa.¹⁸⁰ Augustinus seurasi Klemens Aleksandrialaisen jalanjälkiä ja toi suuren yleisön tietoisuuteen ajatuksen siitä, että paha on hyvän puutetta. Siitä seuraa, ettei pahuutta ole oikeastaan lainkaan olemassa. Augustinuksen myötä tästä muodostui suosittu käsitys pahasta kirkon piirissä.¹⁸¹

¹⁷³ Almond 2014, 37.

¹⁷⁴ Russell 1977, 232.

¹⁷⁵ Kuula 2010, 95, 97.

¹⁷⁶ Almond 2014, 42; De La Torre 2011, 81–82. Vrt. Kelly 2006, 179; Koivisto 2012, 65.

¹⁷⁷ Almond 2014, 41–42, 46.

¹⁷⁸ Kuula 2010, 91.

¹⁷⁹ Kuula 2010, 93.

¹⁸⁰ Hick 1977, 37.

¹⁸¹ Kuula 2010, 94, 104.

2.5. Klassinen Paholainen

Millaisia näkemyksiä kristityt ovat esittäneet Paholaisen hahmosta? Kristinuskolla on vakiintunut käsitys Paholaisen tarinasta.¹⁸² Yhteenvetona voi sanoa, että Paholainen oli Jumalan luoma enkeli, joka luotiin ennen ihmistä. Hänen nimensä oli Lucifer, valon tuoja¹⁸³, ja hän oli mahtavin kaikista enkeleistä. Hän tuli kuitenkin kateelliseksi Jumalalle ja halusi olla Hänen kaltaisensa. Erityisesti Paholainen toimi ylpeydestä. Puhuttaessa enkelien lankeamisesta kerrotaan siitä, miten Lucifer ja joukko häntä seuraavia enkeleitä olivat tottelemattomia Jumalaa kohtaan. Tottelemattomuuden seurauksena heidät karkotettiin Taivaasta.¹⁸⁴

Kun Paholainen jäi maan päälle demoneidensa kanssa, alkoi hän kiusaamaan ihmisiä.¹⁸⁵ Paholainen yritti tuhota Jumalan kauniin luomistyön houkuttelemalla käärmeen muodossa Aatamin ja Eevan syntiin.¹⁸⁶ Pahuus johtuu osittain Paholaisesta ja osittain ihmisen vapaasta tahdosta, sillä jo Aatamilla ja Eevalla oli vapaus valita hyvän ja pahan välillä.¹⁸⁷ Ihmisen syntiinlankeemuksesta lähtien alkoi taistelu Jumalan ja Paholaisen välillä. Kristuksen piti lopulta tulla maan päälle, jotta hänen kuoleman ja ylösnousemisensa avulla Paholainen pystyttiin voittamaan. Siltikään Paholaista ei vielä voitettu täysin, vaan täydellinen voitto tulee tapahtumaan aikojen lopussa.¹⁸⁸

Tämä tarina on kristityille tuttu. Se jättää kuitenkin monta kysymystä avoimiksi. Paholainen on Jumalan suurin vihollinen, mutta on samalla Jumalan alainen. Vaikka Paholainen on syyllinen maailman pahuuteen, on Jumala silti viime kädessä vastuussa Paholaisen teoista.¹⁸⁹

¹⁸² Kelly 2006, 315; Stanford 2003, 47.

¹⁸³ De La Torre & Hernández 2011, 32–33.

¹⁸⁴ Almond 2014, xv, 47; Ks: De La Torre & Hernández 2011, 35; Kuula 2010, 61; Rahner 1977, 341–344.

¹⁸⁵ Almond 2014, xv; Kuula 2010, 61.

¹⁸⁶ Almond 2014, xv; Ellwood 2009, 30–31; Junkkaala 1999, 11.

¹⁸⁷ Almond 2014, xv; Russell 1977, 227.

¹⁸⁸ Almond 2014, xv.

¹⁸⁹ Almond 2014. xv–xvi.

3. SUOMALAINEN LUTERILAISUUS JA PAHOLAINEN

3.1. Reformaatio ja luterilaisuus

Reformaation aikana ihmiset näkivät maailman pahana paikkana, ja Paholaisen olemassaoloon suhtauduttiin vakavasti.¹⁹⁰ On kiinnostavaa, että juuri luterilainen kirkko painotti alku aikoinansa Paholaista paljon enemmän kuin muut kirkkokunnat.¹⁹¹ Lisäksi muut protestanttiset ja reformoidut kirkot seurasivat reformaation jälkeisenä aikana pitkälti Lutherin ajatuksia.¹⁹²

Paholaisoppia ajatellen on hyvä muistaa, etteivät erimielisyydet Lutherin ja katolisen kirkon kanssa johtuneet oikeastaan opillisista vaan enemmänkin poliittisista syistä.¹⁹³ Luther seurasi opillisesti klassista, keskiajalla vakiintunutta näkemystä Paholaisesta.¹⁹⁴ Eero Huovinen kertoo katolisen piispan Karl Lehmanin olevan sitä mieltä, etteivät Lutherin kirjoittamat Vähä ja Iso katekismus muodosta uutta oppia, vaan ovat jatkumoa keskiajan katoliselle traditiolle.¹⁹⁵

Martin Luther pohti Paholaista elämänsä aikana paljon.¹⁹⁶ Paholainen oli Lutherin mielestä langennut enkeli, joka houkutteli ihmisen syntiin. Tämän jälkeen Paholainen jäi maailmaan aiheuttaen ihmisille kaikkien näköistä harmia ja katastrofeja. Lutherin näkemys oli, että Kristus oli jo voittanut Paholaisen, joten Paholaista kohtaan pystyi suhtautumaan avoimen halveksuvasti.¹⁹⁷ Burns'n mielestä Lutherilla oli jopa moderni suhtautuminen Paholaiseen siinä mielessä, ettei Luther pelännyt Paholaista. Siltikin Luther oli aikansa lapsi, sillä muuten hänellä oli tyypillinen keskiaikainen näkemys Paholaisesta.¹⁹⁸ Lutherin mukaan Paholaista tuli yrittää torjua rukouksen avulla.¹⁹⁹

Reformaation jälkeen luterilaisuuteen tuli vaikutteita erityisesti kalvinismista. Tätä kalvinistista virtausta kutsutaan yleensä toiseksi reformaatioksi. Philipp

¹⁹⁰ Almond 2014, 196; Kuula 2010, 265.

¹⁹¹ Kuula, 2010, 266.

¹⁹² Opilliset erimielisyydet protestanttisissa ja reformoiduissa kirkoissa käsittivät eriävät käsitykset vapaasta tahdosta ja predestinaatiosta. Katolisen kirkon oppi säilyi samanlaisena 1960-luvulle saakka. Burns 2016, 101.

¹⁹³ Nuutinen 2000, 220; Stanford 2003, 154.

¹⁹⁴ Kuula, 265–266; Muchembled 2000, 168; Stanford 2003, 154.

¹⁹⁵ Huovinen 2000, 82–83, 87–88. Lutherin vanhurskauttamisoppi sekä erimielisyydet paavin kanssa korostuvat enemmän muissa tunnustuskirjoissa kuin katekismuksissa. Huovinen 2000, 89.

¹⁹⁶ Kuula 2010, 266; Ks: Russell 1989, 170.

¹⁹⁷ Kuula 2010, 266–267.

¹⁹⁸ Burns 2016, 96.

¹⁹⁹ Almond 2014, 163; Kuula 2010, 267.

Melanchtonilla²⁰⁰ oli oppilaita, joita kutsuttiin filippisteiksi esikuvansa mukaisesti, ja he edustivat kalvinistista linjaa. Luterilaisuuden sisälle kehkeytyi riitaa niin sanottujen aitoluterilaisten ja filippistien välille. Aitoluterilaiset halusivat pitää kiinni Lutherin ajatuksista ja suojella kirkkoa näiltä heidän kutsumiltaan ”salakalvinisteiltä”. *Yksimielisyyden kirja* kirjoitettiin torjumaan syntyneitä kiistoja. Siitä oli etua aitoluterilaisille. Ruotsissa Kaarle XI tuki toista reformaatiota.²⁰¹ Nämä tapahtumat ovat luonnollisesti kehittäneet luterilaisuutta yhä monimuotoisemmaksi.²⁰²

Koska luterilaisuudella ei alusta alkaenkaan ollut kunnollista ja yhtenäistä opinkokoelmaa, antoi se suhteellisen vapaat kädet myöhemmille luterilaisille tulkita Raamattua uudella, Lutherista riippumattomalla tavalla.²⁰³ Esimerkiksi voi mainita uskon siihen, että Lutherin ”Yksin Raamattu”- tai latinaksi *sola scriptura* -ideologia tarkoittaisi sitä, että luterilaisuudessa pyrittäisiin irrottautumaan kokonaan kristinuskon traditiosta. Valistuskristilliset²⁰⁴ halusivat seurata kirkkoisia vain, jos se olisi järjenmukaista. Tämä tulkinta on kuitenkin näyttäytynyt pulmallisena monesta syystä, erityisesti koska Raamattu on itse asiassa itsessään jo traditiota.²⁰⁵ Lisäksi luterilaisuus hyväksyi klassisen paholaisopin sellaisenaan, vaikka se perustuikin traditioon.²⁰⁶

3.2. Suomalaisen uskonnollisuus, oppi ja Paholainen

Suomen luterilaisuus on saanut vaikutteita monelta taholta. Herätyskristilliset liikkeet ovat vaikuttaneet paljon siihen, millainen luterilainen kirkko on tämän päivän Suomessa.²⁰⁷ Suomen luterilaisuudessa on toisen reformaation myötä tulleita vaikutteita myös kalvinismista.²⁰⁸ Lisäksi siinä on pietistisiä vaikutuksia, jotka tulivat Saksasta alun perin 1800-luvulla.²⁰⁹ Jo varhain Suomen kirkko jakaantui pietistisiin herännäisiin ja tapakristittyihin. Pietistit kannattivat valistuksen vaikutteesta uskoa järjellä ja tapakristityt perinteistä kristillistä aatemaailmaa. Kun luterilaisuus sopeutui moderniin aikaan se jatkoi yhä hajaantumistaan.²¹⁰

²⁰⁰ Philipp Melanchton oli Lutherin työkaveri. Hän vaikutti luterilaisuuden muotoutumiseen, mutta hänellä oli monella tapaa erilainen uskonkäsitys kuin Lutherilla. Arffman 2004, 11, 137, 152.

²⁰¹ Arffman 2009, 306–308.

²⁰² Arffman 2004, 154–156.

²⁰³ Arffman 2009, 312.

²⁰⁴ Valistuskristillisuus on teologiaa, jossa idealisoidaan valistuksen aatteita. Ks. Arffman 2009 311–315.

²⁰⁵ Arffman 2009, 312–313. Ks. Arffman 2004, 188, 236. Luther ei halunnut irtautua kristinuskon traditiosta, vaan poistaa väärinkäytöksiä, jotka hänen mielestään olivat ristiriidassa Raamatun kanssa. Tunnustuskirjat 1990, 15, 17–18.

²⁰⁶ Russell 1986, 30.

²⁰⁷ Heino 1997, 46–63.

²⁰⁸ Arffman 2009, 306–308.

²⁰⁹ Arffman 2004, 200.

²¹⁰ Arffman 2009, 315, 319.

Kaarlo Arffmanin mukaan luterilaisuudessa on modernilta ajalta lähtien vähitellen hylätty kaikki sellainen, mikä on tuntunut ristiriitaiselta modernin maailmankuvan kanssa.²¹¹ Luterilainen kirkko alkoi korostaa yksilön vapautta ja eettistä opetusta. Toisin kuin katolisessa kirkossa, luterilaisen kirkon opetus jäi teoriapohjaiseksi. Ranskassa valistus vaikutti ihmisten irtaantumiseen kirkosta, mutta Saksasta Suomeen tulleet valistuskristillisyyttä jäi vaikuttamaan kirkon sisällä.²¹² Näiden tapahtumien pohjalta ei ole ihme, että pahalaisusko alkoi kuihtua.²¹³

Suomalaiset harjoittavat yhä uskontoa, mutta tekevät tämän useimmiten kotioloissa eivätkä kirkossa. Ihmiset etsivät siis mieluummin itselleen sopivan muodon harjoittaa uskontoa kuin perinteisen institutionaalisen uskonnon. Institutionaalisista uskonnoista siirrytään kohti individualisempaa uskonharjoitusta. Voisi puhua ”salaattipöydästä”: valitaan sieltä täältä uskomuksia, jotka miellyttävät itseä parhaiten. Niemelän mukaan Grace Davie onkin alkanut kutsua postmoderneja ihmisiä maallistuneiden sijaan ”epäkirkollisiksi”. Tämä uskonnon rakennemuutos on luonnollisesti vaikuttanut myös kristinuskoon. Niemelä sanoo osuvasti:²¹⁴

”Jos uskonnollisuutta tarkastellaan oikeaoppisuuden tai uskonnollisen osallistumisen näkökulmasta, uskonnon heikkeneminen ja maallistuminen on läntisessä Euroopassa ilmeistä: ihmiset yhä vähemmän kuuluvat kirkkoihin, osallistuvat sen toimintaan yhä harvemmin ja uskovat yhä vähemmän ”oikeaoppisesti”.”²¹⁵

Suomalaisten arvojen tutkija Klaus Helkama kertoo luterilaisuuden näkyvän sekularisoitumisesta huolimatta yhä suomalaisten arvoissa. Kärjistäen voisi sanoa globaalin talouden tuovan muutosta, ja uskonnon edistävän jatkuvuutta. Arvot eivät muutu Helkaman mukaan niin nopeasti kuin ehkä joskus saatamme ajatella. Helkama väittää tasa-arvon ja ahkeruuden olevan luterilaisuuden myötä omaksuttuja arvoja.²¹⁶ Helkaman mukaan suomalaisten arvomaailma on kehittynyt nykyiseen suuntaan paljolti juuri luterilaisuuden vuoksi. Kun luterilaisuus alkoi korostaa ihmisen henkilökohtaista suhdetta Jumalaan, alkoi kehitys kohti yksilöllisempää kulttuuria. Lisäksi luterilaisuudelle oli tärkeätä erottaa toisistaan maallinen ja hengellinen valta, joka tarkoittaa käytännössä sitä, että kirkolla on tietyt normit ja yhteiskunnalla toiset. Tämä arvomaailma johti muutosta kohti maallistuneempaa yhteiskuntaa.²¹⁷

²¹¹ Arffman 2009, 315.

²¹² Arffman 2009, 311–312; Arffman 2004, 188, 236–237.

²¹³ Arffman 2009, 315; Arffman 2004, 188.

²¹⁴ Niemelä 2004, 9–11, 15.

²¹⁵ Niemelä 2004, 14.

²¹⁶ Helkama 2015, 205, 219.

²¹⁷ Helkama 2009, 101–102.

2000-luvulla on tapahtunut suuri muutos suomalaisten pahlolaiskäsityksissä.

	2015	2011	2007	2003	1999
Uskoo ²¹⁸	34%	32%	50%	53,6%	56%
Ei usko ²¹⁹	56%	54%	48%	41,2%	39,8%

Lähde: Gallup Ecclesiastica.²²⁰

Gallup Ecclesiastica -tutkimuksen mukaan Pahlolaiseen uskovien määrä on vähentynyt. Pahlolaiseen uskoi²²¹ vuonna 2015 yhteensä 34 prosenttia väestöstä, kun vuonna 1999 Pahlolaiseen uskoi 56 prosenttia. Suurin muutos on tapahtunut vuosien 2007 ja 2011 välillä. Vuonna 2007 50 prosenttia uskoi Pahlolaiseen ja vuonna 2011 32 prosenttia. Pahlolaiseen uskottiin vähän enemmän vuonna 2015 kuin 2011, joten jää nähtäväksi, jatkuuko pahlolaisuskon laantuminen vai alkaako kahtiajakoa vahvemmin uskoviin ja ei-uskoviin. Pidempää aikaväliä tarkastellessa huomataan, että pahlolaisusko näyttäisi olevan laskussa suomalaisten keskuudessa.²²²

3.3. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon oppi ja luonne

Suomen kirkko on sitoutunut Tunnustuskirjoihin, jotka muodostavat kirkon virallisen opin. Ne koostuvat kahdeksasta osiosta, jotka useimmat ovat Melanchtonin ja Lutherin kirjoittamia. Ensimmäinen tunnustuskirja on Augsburgin tunnustus vuodelta 1531. Tämän jälkeen seuraavat kronologisessa ajallisessa järjestyksessä Augsburgin tunnustuksen puolustus, Schmalkaldenin opinkohdat, Paavin valta ja johtoasema, Lutherin Vähä ja Iso katekismukset, Yksimielisyyden ohje ja viimeisenä Upsalan kokouksen päätös²²³ vuodelta 1593.²²⁴

Luterilaisuus seuraa siis perinteistä näkemystä virallisella taholla, sitoutumalla dokumentteihin jotka on kirjoitettu 1500-luvulla.²²⁵ Tunnustuskirjojen kontekstia ei pidä kuitenkaan unohtaa. Ne olivat reaktio tiettyihin asioihin, joita kirkossa kritisoitiin.

²¹⁸ Vakaasti tai melko vakaasti.

²¹⁹ Ei ollenkaan tai pitivät epätodennäköisenä.

²²⁰ Gallup Ecclesiastica 2011, 104–105; Gallup Ecclesiastica 2007, 91; Gallup Ecclesiastica 2003, 55; Gallup Ecclesiastica 1999, 39–40; Ketola 2016, 65 (Gallup Ecclesiastica 2015).

²²¹ Vakaasti tai melko vakaasti.

²²² Vuonna 2015 tutkimukseen osallistui 4275 henkilöä ja vuonna 2011 4930 henkilöä. Vuonna 2007 tutkimukseen osallistui vain 1030 suomalaista. Tämä on tietysti saattanut hieman vaikuttaa tuloksiin. Gallup Ecclesiastica 2011, 104–105; Gallup Ecclesiastica 2007, 91; Gallup Ecclesiastica 2003, 55; Gallup Ecclesiastica 1999, 39–40; Ketola 2016, 65 (Gallup Ecclesiastica 2015). Huom. Vuoden 1995 Gallup Ecclesiasticassa ei ole kysytty pahlolaisuskosta eikä jumaluskostakaan, mutta uskosta enkeleihin, kummituksiin, noituuteen ja ufoihin. Gallup Ecclesiastica 1995, 39, 40, 42–43.

²²³ Ruotsin kirkko hyväksyi Upsalan kokouksen päätöksen vuonna 1593. Se poistettiin Suomen evankelis-luterilaisen kirkon tunnustuskirjoista vuonna 1869. Se on kuitenkin liitteenä Suomen kirkon tunnustuskirjoissa sen historiallisen vaikutuksen vuoksi. Tunnustuskirjat 1990, 26–27.

²²⁴ Tunnustuskirjat 1990.

²²⁵ Kuula 2010, 345.

Erityisesti haluttiin erottaa opillisesti paavista ja kalvinisteista.²²⁶ Aitoluterilaiset halusivat systematisoida luterilaisen opin Lutherin esimerkin mukaisesti, jotta oppi erottuisi kalvinistien näkemyksistä.²²⁷ Esimerkkinä voi mainita ehtoollisopin, jota käsiteltiin juuri siksi, että kalvinisteilla oli siitä eriävä näkemys.²²⁸

Helposti voimme lukea dokumentteja niin, että ne kattavat koko kristillisen oppimme. Tunnustuskirjojen opillinen pohja ei kuitenkaan Arffmanin mukaan ole tarpeeksi kattava nykyihmiselle.²²⁹ Vaikka Tunnustuskirjojen opillinen perusta ei Arffmanin mukaan ole riittävän kattava, on se silti luterilaisuuden ainut virallinen oppikokonaisuus. Siksi se onkin juuri se opillinen pohja, jolle luterilaisuus perustuu.

Toisin kuin katolinen kirkko, luterilainen kirkko ei ole tehnyt uutta kattavaa opinesitystä.²³⁰ Suomen evankelis-luterilaisen kirkon katekismus on modernisoitu versio Lutherin Vähä katekismuksesta, ja sisältää suppeasti kirkon opin.²³¹ Katolinen kirkko julkaisi vuonna 1996 katekismuksen, joka kattaa koko katolisen opin ja moraaliopetuksen.²³² Erityisesti perinteisestä paholaisuskosta voi nykypäivänä lukea Katolisen kirkon katekismuksesta. Paholaisopista ei tänä päivänäkään ole suuria erimielisyyksiä, sillä huomattavasti merkittävämmät kysymykset liittyvät yhteyteen Jumalaan.²³³ Siksi katolisen kirkon katekismuksen selitys Paholaisesta on ajankohtaista luettavaa myös luterilaisille.

Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa on siis erilaisia lähteitä, joista kirkon oppi ja traditio ilmenee. Näistä Tunnustuskirjat ovat tärkeimmät. Uskontunnustukset ovat myös opillisesti merkittäviä. Kirkkolain ensimmäisen osan ensimmäisen luvun ensimmäisessä pykälässä lukee seuraavasti:

”1§ **Tunnustus.** Suomen evankelis-luterilainen kirkko tunnustaa sitä Raamattuun perustuvaa kristillistä uskoa, joka on lausuttu kolmessa vanhan kirkon uskontunnustuksessa sekä luterilaisissa tunnustuskirjoissa. Kirkon tunnustus ilmaistaan lähemmin kirkkojärjestyksessä.”²³⁴

²²⁶ Arffman 2004, 153; Arffman 2009, 320.

²²⁷ Arffman 2004, 153.

²²⁸ Tunnustuskirjat 1990, 23, 55, 62–63.

²²⁹ Arffman 2009, 320.

²³⁰ Koivisto 2014, 98.

²³¹ Katekismus 1999, 4–5. Kiinnostavaa Paholaisen kannalta on, että Huovisen tekemässä katekismusehdotuksessa Huovinen on päättänyt selityksensä Isä meidän -rukouksen seitsemään pyyntöön seuraavilla sanoilla: ”Rukoilemme kuitenkin, että Jumala itse taistelisi puolestamme. Hän antaa meille kerran lopullisen voiton ja vapautuksen kaikesta pahasta.” Lopulliseen painettuun versioon kirkolliskokous on lisännyt tämän jälkeen vielä yhden lauseen: ”Jumalan valta on Saatanan valtaa suurempi”. Katekismus 1999, 76.

²³² Katolisen kirkon katekismus 2005, 7–8.

²³³ Kuula 2010, 339, 345.

²³⁴ Finlex.fi 26.11.1993/1054 Kirkkolaki.

Muutkin kirkkokäsikirjat ovat opillisesti keskeisiä, vaikka eivät siis olekaan aivan samassa asemassa Tunnustuskirjojen kanssa. Kuten kirkkolain ensimmäisessä pykälässä mainitaan, kirkon tunnustus ilmaistaan tarkemmin kirkkojärjestyksessä.

Kirkkojärjestyksen ensimmäisen osan ensimmäisen luvun toisessa pykälässä sanotaan seuraavasti: ”2 § Kirkon pyhissä toimituksissa ja opetuksessa käytettävien kirjojen on oltava tunnustuksen mukaisia.”²³⁵ Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että kaikki kirkkokokouksen hyväksymät käsikirjat, mukaan lukien esimerkiksi virsikirjat, ovat tunnustuksen mukaisia ja siten osa kirkon oppia. Tunnustuskirjojen lisäksi oppiin kuuluvat siis Jumalanpalvelusten kirja, Evankeliumikirja, Kirkollisten toimitusten kirja, sekä suomen- ja ruotsinkieliset virsikirjat ja Katekismus.

Tunnustuskirjat koostuvat historiallisista dokumenteista, kun kirkkokäsikirjoja on puolestaan uudistettu säännöllisesti.²³⁶ Toisin kuin Tunnustuskirjat, kirkkokäsikirjat – mukaan lukien virsikirjat ja Katekismus – sisältävät sekä uutta että hyvin vanhaa ainesta. Kirkkokäsikirjat ovat seurakunnissa viikoittaisessa käytössä, kun taas Tunnustuskirjat toimivat lähinnä opillisena perustana.

3.4. Paholainen Suomen evankelis-luterilaisen kirkon opissa

Tunnustuskirjoissa on runsasta ja värikästä kuvailua Paholaisesta ja hänen toiminnastaan maailmassa. Aihe otetaan esille erityisesti monen keskeisen opin yhteydessä.²³⁷

Luterilainen kirkko tunnustautui keskiajan, reformaatiota edeltävään katoliseen oppiin.²³⁸ Huomionarvoista on, että Lutherin kirjoituksissa Paholaisella on paljon keskeisempi asema kuin muilla Tunnustuskirjojen kirjoittajilla.²³⁹

Paholaisen toiminta konkretisoitui varhaisluterilaisille kaikista eniten erilaisten ”harhaoppien” ja ”väärinkäytösten” yhteydessä.²⁴⁰ Erityisesti Luther syytti oikeastaan kaikkea hänen mielestään väärää Paholaisen teoiksi.²⁴¹ Lutherin kuvaukset Paholaisesta

²³⁵ Finlex.fi 8.11.1991/1055 V.1993.

²³⁶ Uusimmat painokset: Jumalanpalveluskirja 2000, Evankeliumikirja 1999, Kirkollisten toimitusten kirja I–III 2003, Katekismus 1999, Virsikirjat (suomi ja ruotsi) 1986.

²³⁷ Esim. Augsburgin tunnustus, 59; Augsburgin tunnustuksen puolustus, 90–91, 94; 109, 184; Iso katekismus, 328–330, 345–346, 348–349, 351, 353, 365, 371, 391–392; Schmalkaldenin opinkohdat, 255–256, 259; Vähä katekismus, 318; Yksimielisyyden ohje, 452, 454, 555, 557, 560–561, 563–567.

²³⁸ Kuula 2010, 274.

²³⁹ Esim. keskeisempi kuin Melanchtonille. Arffman 2009, 97.

²⁴⁰ Esim. Augsburgin tunnustuksen puolustus, 90–91; Schmalkaldenin opinkohdat, 259; Iso katekismus, 345–346; Augsburgin tunnustuksen puolustus, 149–150.

²⁴¹ Luther mainitsee Paholaisen esimerkiksi Vähän katekismuksen avioliiton selityksessä.²⁴¹

”Jokapäiväinen kokemuskun opettaa, mitä kaikkea kauheutta Perkele saa avioliiton piirissä aikaan: aviorikoksia, uskottomuutta, epäsopua ja vaikka mitä surkeutta.” Vähä katekismus, 318. Myös laiskuus liittyy Lutherin mielestä Paholaiseen, sillä Paholainen saa laiskasta ihmisestä helpomman otteen. Iso katekismus, 345.

ovat maalailevia. Paholaisen toiminnasta ei löydy oikeastaan suoranaisia opinesityksiä, vaan muiden asioiden yhteydessä erityisesti Luther siirtyy välillä yllättäen kuvaamaan Paholaisen osuutta käsiteltävään asiaan.²⁴² Lutherin mukaan Paholainen vaanii ihmisiä jatkuvasti. Hän oli sitä mieltä, että ainut keino suojautua Paholaisen jatkuvilta ja joskus vaivihkaisilta hyökkäyksiltä on tukeutua Jumalan sanaan.²⁴³

Kuvailua Paholaisen valtakunnasta esiintyy Tunnustuskirjoissa ja kirkkokäsikirjoissa. Myös Augsburgin tunnustuksen puolustuksessa aihetta käsitellään. Siinä selitetään Perkeleen valtakunnan olevan Kristuksen valtakunnan, eli kirkon, ulkopuolella.

Paholaisen valtakunta vaikuttaa siis erityisesti siellä, missä on niin kutsuttuja ”jumalattomia” ihmisiä. Näin tehdään ero oman ryhmän ja muiden välille. Kärjistetysti oma kirkko kuuluu Kristuksen valtakuntaan ja muut Perkeleen valtakuntaan.²⁴⁴

Katekismuksen mukaan pahuuden valta vaikuttaa maan päällä, ihmisten keskuudessa.²⁴⁵

Yksi Paholaisen monista nimistä on Kiusaaja²⁴⁶. Kuten monet häneen viittaavat nimet, kuvailee Kiusaaja yhtä Paholaisen ominaisuutta.²⁴⁷ Augustinus selitti Kiusaajan hahmon siten, että Paholainen voi kiusata ihmistä ja siten saada tämän tekemään syntiä.

Ihmisellä on kuitenkin vapaa valinta valita hyvän ja pahan välillä.²⁴⁸ Kun Luther kuvailee Paholaista Tunnustuskirjoissa, tämän rooli Kiusaajana ei korostu. Oikeastaan ainut kohta, jossa Luther erityisesti painottaa Kiusaajan hahmoa on Isä meidän -rukouksen kuudennessa pyynnössä.²⁴⁹ Kun Isä meidän -rukouksessa pyydetään ”Äläkä saata meitä kiusaukseen”²⁵⁰, tarkoitetaan sillä nimenomaan Paholaista Kiusaajana. Kiusaaja yrittää saada ihmiset lankeamaan ja toimimaan Jumalan tahdon vastaisesti.²⁵¹

²⁴² Esim. Schmalkaldenin opinkohdat 259; Vähä katekismus, 318.

²⁴³ Iso katekismus, 345–346.

²⁴⁴ Augsburgin tunnustuksen puolustus, 149–150. Tunnustuskirjoissa Paholaisen ja Jumalan valtakunta eivät kuitenkaan ole toisistaan täysin erillään, vaan Paholaisen valtakunnan uskottiin koittavan ”tunkeutua kristittyjenkin pariin” ”harhaoppien” muodossa. Kuula 2010, 275.

²⁴⁵ Katekismus 1999, 39.

²⁴⁶ Tänä päivänä Kiusaaja esiintyy seurakuntatyössä erityisesti virsissä. Virsissä kerrotaan Jeesuksen voittaneen Kiusaajan, sekä pyydetään Jumalalta apua torjumaan kiusaukset. Lisäksi Kiusaajaa luonnehditaan niissä ”vieikkaaksi, valehtelijaksi ja viholliseksi”. Näistä virsistä mikään ei ole Lutherin kirjoittama virsi, mikä voisi mahdollisesti viitata siihen, ettei Paholainen Kiusaajan hahmossa ollut Lutherille kovinkaan keskeinen.

Kiusaaja mainitaan yhteensä 25 virressä: Suom. virsikirjassa virret 8, 111, 192 (sama kuin ruots. psalm 262), 237, 294 (sama kuin ruots. psalm 350), 252, 270, 296 (sama kuin ruots. psalm 254), 305 (sama kuin ruots. psalm 314), 306 (sama kuin ruots. psalm 263), 360, 376 (sama kuin ruots. psalm 255), 385 (sama kuin ruots. psalm 367), 403, 408 (sama kuin ruots. psalm 411), 533 (sama kuin ruots. psalm 503), 535, 551, 553, 559 (sama kuin ruots. psalm 517), 599. ruots. psalm 275, 343, 450 (sama kuin suom. virsi 459), 469.

²⁴⁷ Almond 2014, 23.

²⁴⁸ Moberger 2015, 16.

²⁴⁹ Iso katekismus, 396.

²⁵⁰ Iso katekismus, 396.

²⁵¹ Katekismus 1999, 74–75.

Katekismuksessa tehdään lyhyt selostus Kiusaajasta Isä meidän -rukouksen selityksessä. Sen kuudetta pyyntöä ”Äläkä saata meitä kiusaukseen” selitetään kansalle niin, että kiusaukset ovat asioita, jotka houkuttelevat ihmisiä epäilemään Jumalaa. Kiusauksien taustalla voivat olla sekä ihminen itse että Perkele.²⁵² Lisäksi selityksen loppuun on liitetty myös Lutherin Vähä katekismuksesta selitys, jonka mukaan kiusaukset eivät ole lähtöisin Jumalasta, vaan Paholaisesta, maailmasta ja omasta itsestä.²⁵³

Keskeinen Paholaista käsittelevä teema liittyy siihen miten Kristus voitti Saatanan.²⁵⁴ Erityisesti virsikirjoissa²⁵⁵ ja Evankeliumikirjassa Kristuksen voittoa Saatanasta käsitellään monesti. Myös Katekismuksessa aihetta hieman selitetään. Tämä merkitsee sitä, että kyseinen teema on tärkeänä osana kirkkovuotta ja seurakuntatyötä. Lisäksi tietenkkin Tunnustuskirjoissakin käsitellään aihetta jonkin verran.²⁵⁶

Luterilaiset kokivat tärkeänä painottaa opillisesti Kristusta.²⁵⁷ Kenties luterilaisten Kristus-keskeisyyden vuoksi Kristuksen rooli korostuu myös Paholaisen kukistamisessa. Kristuksen voittoa Paholaisesta selitetään Augsburgin tunnustuksen puolustuksessa siten, että²⁵⁸ syy Kristuksen tuloon maailmaan oli nimenomaan se, että hän voisi kukistaa Paholaisen. Koska Kristus voitti Paholaisen, voisivat myös ihmiset Jumalan avulla tehdä samoin.²⁵⁹ Selityksen mukaan Paholainen on jo voitettu, mutta hän jatkaa silti toimintaansa maan päällä.²⁶⁰ Luterilaisen opin mukaan Kristus saapuu vielä kerran maan päälle kukistamaan Paholaisen kokonaan. Koska Kristus ei ole vielä palannut maan päälle, Paholainen voi yhä riehua siellä.²⁶¹ Tämä uskomus on hyvin vanhaa kristillistä

²⁵² Katekismus 1999, 74.

²⁵³ Katekismus 1999, 75.

²⁵⁴ Esim. Evankeliumikirja 1999, 198–200; Iso katekismus, 396–398; Jumalanpalvelusten kirja 2000, 269–270; Katekismus 1999, 74–75.

²⁵⁵ Kristuksen voittoa Saatanasta mainitaan yhteensä 40 virressä:

Suom. Virsikirjasta virret 4, 29, 72a, 83 (sama kuin ruots. psalm 69), 84 (ruots. psalm 95), 86 (sama kuin ruots. psalm 96), 89, 93 (sama kuin ruots. psalm 90), 95 (sama kuin ruots. psalm 89), 97, 132, 170, 182, 193, 261, 262 (sama kuin ruots. psalm 251), 264 (sama kuin ruots. psalm 195), 280, 303 (sama kuin ruots. psalm 260), 310 (sama kuin ruots. psalm 161), 326 (sama kuin ruots. psalm 285), 328, 335 (sama kuin ruots. psalm 297), 404, 407.

Psalmbok psalmer 15, 38, 42, 54 (sama kuin suom. virsi 256), 54, 62, 66, 92 (sama kuin suom. virsi 96), 136 (sama kuin suom. virsi 155), 182, 200, (sama kuin suom. virsi 186. Eri melodia), 222 (sama kuin suom. virsi 228a), 278, 502 (sama kuin suom. virsi 532, eri melodia), 559. (Huom. Jos virret ovat samoja suomeksi ja ruotsiksi, olen valinnut sen, jossa teema esiintyy voimakkaammin.)

²⁵⁶ Esim. Evankeliumikirja 1999, 198–200; Iso katekismus, 396–398; Jumalanpalvelusten kirja 2000, 269–270; Katekismus 1999, 74–75.

²⁵⁷ Heino 1997, 42.

²⁵⁸ Johanneksen evankeliumia lainaten.

²⁵⁹ Augsburgin tunnustuksen puolustus, 109.

²⁶⁰ Esim. Vähä katekismus, 305; Jumalanpalvelusten kirja 2000, 224, 329.

²⁶¹ Kuula 2010, 275. Esim. Evankeliumikirja 1999, 198–200; Iso katekismus, 396–398; Jumalanpalvelusten kirja 2000, 269–270; Katekismus 1999, 74–75.

perua. Jo ensimmäisten kristittyjen ajattelu oli eskatologista: maailmanloppua sekä Jeesuksen toista tulemistä odotettiin.²⁶²

Lutherin teologiassa korostuu eskatologia. Luther perusti käsityksensä Raamattuun ja erityisesti Luukkaan evankeliumin kuvauksista lopun ajoista. Erityisesti Lutherin vakuuttuneisuus paavista Antikristuksena sai hänet uskomaan lopun aikojen olevan käsillä. Huomionarvoista on Lutherin tulkinta siitä, miten nämä eskatologiset elementit voivat vaikuttaa nykyisyydessä. Esimerkiksi Perkeleen ja Jumalan valtakunta olivat hänelle konkreettisia asioita, joita hän ajatteli jokaisen ihmisen kykenevän kokemaan jo elämänsä aikana.²⁶³

Paholainen liittyy kirkon dokumenteissa vahvasti kuolemaan ja Jeesuksen lunastustyöhön. Paholaista käsitellään uskontunnustuksessa jo sen toisessa uskonkohdassa, joka käsittelee lunastusta. Tämä on huomattavaa, koska uskontunnus saa luterilaisessa kirkossa keskeisen aseman opin muodostamisessa ja tulkinassa.²⁶⁴ Lutherin mukaan kristitty siis tunnustaa uskontunnustuksessa sitä, että Kristus on lunastanut ihmisen ja voittanut kuolemallaan synnin, kuoleman ja Paholaisen.²⁶⁵ Kristuksen kuoleman yhteydessä kuvattuna Paholainen liittyy luonnollisesti oppiin helvetistä.²⁶⁶ Paholaisella on keskeinen asema Jeesuksen helvettiin astumisessa ja ylösnousemuksessa. Kun Kristus astui helvettiin, hän samalla voitti Paholaisen.²⁶⁷ Yllättävää on kenties se, että luterilaisuus painottaa Kristuksen helvettiin astumisessa Paholaisen voittamista selvästi katolista oppia enemmän.²⁶⁸

²⁶² Kuula 2010, 73, 98–99.

²⁶³ Raunio 1988, 126–127, 129.

²⁶⁴ Finlex.fi 26.11.1993/1054 Kirkkolaki. Ks. Uskontunnustus: Vähä katekismus, 305.

²⁶⁵ Vähä katekismus, 305.

²⁶⁶ Yksimielisyyden ohjeessa on koottu luterilainen näkemys Kristuksen helvettiin astumisesta. Yksimielisyyden ohje, 549.

²⁶⁷ Yksimielisyyden ohje, 549.

²⁶⁸ Katolisen kirkon katekismus 2005, 176–177.

Katolisen kirkon katekismuksessa on samanlainen oppi helvettiin astumisesta, mutta Paholaisen kukistamisessa korostuu Paholaisen rooli kuoleman valtiaana. Lisäksi katolisen kirkon katekismuksessa Paholaisen voitto ei ole ensisijainen motiivi helvettiin astumisessa, vaan vanhurskaiden pelastaminen. Katolisen kirkon katekismuksessa lukee Kristuksen helvettiin astumisesta kohdassa 633 näin: ”Jeesus ei astunut tuonelaan vapauttaakseen sieltä tuomitut eikä myöskään lopettaakseen tuomion helvetin, vaan vapauttaakseen ennen häntä eläneet oikeamieliset.” Katolisen kirkon katekismus 2005, 176.

3.5. Miksi pahuutta on maailmassa?

Kuten monen muunkin aiheen kohdalla, Tunnustuskirjoissa pahan alkuperää tarkastellaan kiistakysymysten lomassa.²⁶⁹ Koska pahan alkuperästä ei ollut katolisen kirkon kanssa erimielisyyksiä, sitä käsitellään lyhyehkösti:²⁷⁰

”Vastapuoli hyväksyy yhdeksänentoista uskokohdan. Siinä me tunnustamme, että vaikka yksi ainoa Jumala on luonut koko maailman ja ylläpitää kaiken olevaisen, synnin alkusyy on kuitenkin Perkeleessä ja ihmisissä oleva tahto, joka kääntyy pois Jumalasta.”²⁷¹

Vaikkei pahuuden alkuperää selitetä kovinkaan syvällisesti, selviää näistä dokumenteista luterilaisen kirkon käsityksiä pahan ongelmaan liittyen. Erityisesti Yksimielisyyden ohjeessa tuodaan esille luterilaisen kirkon pahuuskäsitystä, kun halutaan tehdä eroa manikealaisten²⁷² oppeihin. Koska kristityt ottivat juutalaisen perinteen pahan alkuperästä sellaisenaan, ei ollut tarpeen alkaa muodostaa uutta oppia. Pahan alkuperälle etsittiin tyypillisesti vastauksia ihmisen omasta syntyisyydestä, Aatamin lankeemuksesta tai Paholaisen valtakunnasta.²⁷³ Näitä samoja teemoja pohdiskellaan Tunnustuskirjoissa.²⁷⁴

Yksimielisyyden ohjeessa nähdään tärkeänä painottaa sitä että Jumala ei aiheuta syntiä, vaan se on Paholaisen aiheuttamaa. Tämän lisäksi synty on lähtöisin ihmisen omasta epätäydellisestä luonteesta. Vaikka Jumalalla on ennaltatietämys, ei Jumala kuitenkaan tahdo paha.²⁷⁵

Yksimielisyyden ohjeessa seurataan predestinaatiossa Lutherin esimerkkiä. Luther uskoi predestinaatioon, jonka mukaan Jumala joko pelastaa ihmisen tai ihminen joutuu Paholaisen kynsiin. Keskeiset käsityksensä Luther omaksui Augustinukselta ja Raamatusta.²⁷⁶ Jumalan ennaltatietämys tarkoittaa esimerkiksi sitä, että Jumala näkee ennalta kun Paholainen tai ihmiset tekevät paha. Jumala voi myös sallia pahan tapahtumisen tai määrätä sen loppumaan. Yksimielisyyden ohjeessa erotetaan toisistaan

²⁶⁹ Esim. Schmalkaldenin opinkohdat, 270, 276; Yksimielisyyden ohje, 428, 430–431.

²⁷⁰ Augsburgin tunnustuksen puolustus, 199.

²⁷¹ Huom. ”vastapuoli” tässä on katolinen kirkko. Augsburgin tunnustuksen puolustus, 199.

²⁷² Erityisesti perisyntioppiin liittyen ilmeni erimielisyyksiä manikealaisten kanssa. Yksimielisyyden ohje, 430. Manikealaisuus oli gnostilaistaustainen liike, joka syntyi myöhäishellenistisenä aikana persialaistaustaisen Manin (216–276) ansiosta. Manikealaisuudelle tyypillisiä piirteitä olivat äärimmäinen dualismi, jossa tehtiin ero Valon ja Pimeyden välillä. Lisäksi syntiinlankeemuskertomuksessa korostettiin Aatamin lankeemusta. Luther 1987, 143–146.

²⁷³ Pahan alku on yksiä harvoja opinkohtia, joista on esiintynyt erimielisyyksiä pahuusopissa. Kuitenkaan näistä ei ollut erimielisyyksiä enää myöhäiskeskiajalla eikä liiemmin Tunnustuskirjoissakaan. Kuula 2010, 71–73, 102.

²⁷⁴ Esim. Iso katekismus, 378–379; Schmalkaldenin opinkohdat, 267, 270, 276.

²⁷⁵ Yksimielisyyden ohje, 452, 454.

²⁷⁶ Russell 1989, 170.

ihmisen luonteeseen liittyvä syntyisyys perisyynnistä. Ihmisen luonto on syntyisyydestään huolimatta Jumalan luomaa, kun taas Paholainen on perisyynnin aiheuttaja. Koska ihminen elää Aatamin jälkeläisenä perisyynnissä, on hän joutunut Paholaisen vallan alle. Paholainen toimii maan päällä ja viettelee ihmiset monenlaiseen pahuuteen. Näin pahuuden ongelmaa tässä kohdin selitetään.²⁷⁷

3.6. Pahat henget, Paholaisen apulaiset ja Antikristus

Tunnustuskirjoissa mainitaan muutaman kerran pahat henget tai niin kutsutut perkeleet. Kirkkokäsikirjoissa²⁷⁸ ja virsikirjoissa ei näitä nimiä esiinny. Vaikuttaakin siltä, että toisin kuin reformaation jälkeisenä aikana, pahat henget ja muut Paholaisen apulaiset eivät muodosta kovinkaan keskeistä asemaa tämän päivän luterilaisessa kirkossa.

Tunnustuskirjoissa on vahvasti esillä ajatus harhaoppien tai muiden virheellisinä pidettyjen menojen perkeleellisyys. Myös ”jumalattomia” ihmisiä pidettiin Paholaiseen liittyvinä; oikeastaan heitä pidettiin suorastaan Paholaisen apulaisina.²⁷⁹ Tämä oli tyyppillistä myöhäiskeskiajalla. Keskiajalla Paholaisen ”menoja” painotettiin. Tämä oli vähitellen johtanut tilanteeseen, jossa kaikki vääränä pidetty leimattiin Paholaisen syyksi, esimerkiksi harhaopit ja noituus tai pakanaus.²⁸⁰ Kuulan mukaan Lutherin maailmankatsomus oli mustavalkoinen; Ihminen oli joko Jumalan tai Paholaisen alamainen. Lutherin mielestä kaikki ei-kristityt ja harhaoppiset olivat Paholaisen palveluksessa. Eniten hän kuitenkin kritisoi katolista kirkkoa.²⁸¹

Lutherin ajattelulle oli keskeistä usko siihen, että paavi on Antikristus²⁸². Hänen mielestään katolinen kirkko oli täynnä harhaoppeja ja huijauksia. Tunnustuskirjoissa paavin valta-asema nähdään erittäin kielteisenä. Erityisesti kritisoidaan sitä, että paaville oli annettu jumalallisia piirteitä. Aiemminkin oli esiintynyt antikristussyytöksiä joitakin paaveja kohtaan. Luther oli kuitenkin sen verran tosissaan väitteissään, että kirkon yhtenäisyys lopulta särkyi.²⁸³ Schmalkaldenin opinkohdissa Luther sanoo seuraavasti:²⁸⁴

²⁷⁷ Yksimielisyyden ohje, 452, 465–466, 555.

²⁷⁸ Evankeliumikirjassa on yksi kohta, jonka kenties voisi tulkita kertovan pahoista hengistä. 2.sunnuntai pääsiäisestä, päivän rukoukset. 3. ”Jumala, me emme hallitse elämäämme, vaikka niin kuvittelemme. Emme kestä omassa varassamme. Väärät mielikuvat, itsekkyyys ja pahan henkivallat pyrkivät pitämään meitä otteessaan.” Evankeliumikirja 1999, 341.

²⁷⁹ Esim. Augsburgin tunnustuksen puolustus, 152.

²⁸⁰ Kuula 2010, 194.

Tunnustuskirjoissa Paholaista ja hänen joukkoaan syytetään milloin mistäkin: kiirastuliopista, pyhiinvaelluksista, pyhäinjäännöksistä, ja siitä etteivät he voi uskoa syntien anteeksiantamiseen. Augsburgin tunnustuksen puolustus, 59; Schmalkaldenin opinkohdat, 261–262.

²⁸¹ Kuula 2010, 269.

²⁸² Lukemista aiheesta: Schmalkaldenin opinkohdat sekä *Paavin valta ja johtoasema* Tunnustuskirjat s.283–.

²⁸³ Kuula 2010, 266, 269, 270.

²⁸⁴ Schmalkaldenin opinkohdat, 265.

”Tämä opinkohta osoittaa väkevästi, että paavi on varsinainen Antikristus, joka on asettanut ja korottanut itsensä Kristuksen yläpuolelle ja häntä vastaan. Paavihan ei salli kristittyjen pelastua ilman hänen valtaansa, mikä ei kuitenkaan ole yhtään mitään, koska Jumala ei ole sitä säätänyt eikä käsenyt.”²⁸⁵

Lutherin ajatukset perustuivat Raamatun eskatologisiin kirjoituksiin maailmanlopun aikaan saapuvasta Antikristuksesta, joka yrittää ylentää itsensä Jumalan asemaan.

Lutherin mielestä paavin äärimmilleen viety hengellinen ja maallinen valta olivat riittäviä todisteita Antikristuksen läsnäololle. Luther myös uskoi, että Antikristuksen tuleminen merkitsi tuhatvuotisen valtakunnan loppua ja lopun aikoja. Hän oli vakuuttunut siitä, että Kristus tulisi näinä lopun aikoina takaisin maan päälle ja voittaisi paavin.²⁸⁶

Kuten pahojen henkien ja muiden Paholaisen joukkojen kohdalla, ei Antikristusta myöskään esiinny ainakaan Suomen uudemmassa luterilaisessa traditiossa.

Kirkkokäsikirjat ja virsikirjat eivät kerro mitään Antikristuksesta.²⁸⁷ Edes luterilaisen kirkon alkuajan johtavat hahmot eivät aina tienneet, miten suhtautua edelläkävijänsä näkemykseen. Silti antikristusteoriaan yhdyttiin aina 1900-luvulle asti.²⁸⁸

Protestanttiset kirkot ja katolinen kirkko eivät näistä opinkohdista johtuen voi tänä päivänäkään yhdistyä, vaikka ovat muuten lähentyneet opillisesti.²⁸⁹ Antikristus-teoria on hyvä esimerkki luterilaisesta traditiosta, jota ei seurata enää tänä päivänä.

Kiinnostavaa on kuitenkin pahojen henkien poissaolo uudemmasta traditiosta, vaikka pahojen henkien olemassaoloa ei ole koskaan opillisesti kumottu. Uudempi luterilainen traditio ei kuitenkaan vaikuttaisi olevan kovin kiinnostunut pahoista hengistä.

Paholainen sen sijaan esiintyy uudemmissakin dokumenteissa.

²⁸⁵ Schmalkaldenin opinkohdat, 265.

²⁸⁶ Kuula 2010, 269–270.

²⁸⁷ Ks. Kirkkokäsikirjat & virsikirjat.

²⁸⁸ Kuula 2010, 270.

²⁸⁹ Kuula 2010, 270. Ks. myös: Vanhurskauttaminen kirkon elämässä, 2010; Yhteinen julistus vanhurskauttamisopista 1997.

4. PAHOLAISEN ASEMA TÄMÄN PÄIVÄN KIRKOSSA

4.1. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon työntekijät

Suurin osa seurakunnan työntekijöistä sitoutuu Niemelän mukaan erittäin vahvasti kirkon oppiin. Erittäin sitoutuneita ovat etenkin diakonityöntekijät, joskin vahvasti sitoutuneita löytyy kaikista eri työntekijäryhmittymistä. Vahvasti sitoutuneet muodostavat 73 prosenttia työntekijöistä. 17 prosenttia kirkon työntekijöistä sitoutuu vain keskeisiin opinkohtiin. Erityisesti papit edustavat tätä ryhmää. Tämä joukko ei useimmiten usko esimerkiksi Paholaisen olemassaoloon. Alueellisten erojen vaikutukset uskoon sitoutuneisuuteen voivat olla suuria. Esimerkiksi Helsingissä uskontoon sitoutuneisuus on vähintään. Helsingin hiippakunnassa 63 prosenttia olivat tutkimuksessa erittäin sitoutuneita, kun taas noin 25 prosenttia olivat sitoutuneita keskeisiin opinkohtiin.²⁹⁰

Useimmat kirkon työntekijöistä kokevat toisinaan, että heidän on vaikeata sovittaa yhteen kirkon oppia ja omaa näkemystä. Luonnollisesti heikommin oppiin sitoutuneet kokevat suurimpia opillisia ristiriitoja. Yleensä opin yhteensopimattomuus omiin näkemyksiin liittyy eettisiin kysymyksiin, tai kyvyttömyyteen kontekstualisoida oppia tähän päivään. Ristiriidat eettisissä kysymyksissä selittyvät osittain ainakin sillä, ettei kirkolla ole niihin kovin selkeää ja yhtenäistä vastausta.²⁹¹

Seurakuntapapit ajattelevat opillisista asioista eri lailla muun muassa sen perusteella, ovatko he konservatiivi- vai liberaalikristittyjä. Näidenkin näkemysten sisälle mahtuu erilaisia tulkintoja ja mielipiteitä, erityisesti opillisista yksityiskohdista.

Konservatiivikristityt pyrkivät seuraamaan Raamattua kirjaimellisemmin, kun taas liberaalikristityt pitävät tärkeänä opin tulkintaa nykypäivän yhteiskuntaan.²⁹² Siksi konservatiivit myös uskovat todennäköisemmin Paholaiseen kuin liberaalit.²⁹³

Valistuksenajan myötä kehittynyt tiede hävitti lähestulkoon paholaisuksen liberaalikristittyjen keskuudessa.²⁹⁴

Konservatiivien ja liberaalien välillä on usein jännitteitä, koska heidän näkemyksensä eroavat niin paljon toisistaan. Liberaalit uskovat siihen, että melkein kaikkea oppia

²⁹⁰ 9 prosenttia työntekijöistä ovat vain väljästi oppiin sitoutuneita ja 1 prosentti ei sitoudu ollenkaan kirkon oppiin. Seurakuntapapit eivät kuitenkaan ole oppiin sitoutumattomia, tai edes väljästi sitoutuneita vaan siltä väliltä. Niemelä 2004, 103–105, 111.

²⁹¹ Niemelä 2004, 120–122.

²⁹² Niemelä 2004, 5.

²⁹³ Almond 2014, 220.

²⁹⁴ De La Torre & Hernández 2011, 39.

kohtaan voi asennoitua kriittisesti. Heitä kiinnostavat ympäröivä yhteiskunta ja sen arvot. Erityisesti liberaalikristittyjen mielestä voi joskus olla jopa tarkoituksenmukaisempaa seurata yhteiskunnan arvoja kuin perinteistä oppia. Kirkon oppeja voidaankin kontekstualisoida tähän päivään sopiviksi.²⁹⁵ Kati Niemelä toteaa: ”Liberaalille lähestymistavalle on ominaista, että yliluonnollinen määritellään kokonaisuudessaan abstraktisti, esimerkiksi pahuutta ei yritetäkään selkeästi personoida tai paikantaa.”²⁹⁶

Liberaalikristittyjä kiinnostavat erilaiset yhteiskunnan ongelmakohdat ja ajankohtaiset aiheet, ja uskontoa käytetään vastaamaan niihin liittyviin kysymyksiin. Uskonto toimii myös siellä, missä ei suoranaisesti käsitellä uskontoon liittyvää, kuten esimerkiksi pakolaisongelmassa. Konservatiivikristityt tarkastelevat liberaaleja enemmän uskontoa itseisarvona. Tämän vuoksi konservatiiveilta luonnistuu liberaaleja helpommin esimerkiksi Paholaisen määrittely. Heidän mielestään uskonnolla ja sen opilla on ajaton sanoma, jota on mahdollista seurata myös tänä päivänä. Konservatiivit voivat olla skeptisiä uusia aatteita kohtaan, ja haluavat mieluummin pysytellä perinteisen äärellä.²⁹⁷

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon sisällä vaikuttavat monenlaiset herätysliikkeet. Nämä vaikuttavat seurakuntien työntekijöiden opillisiin painotuksiin. Niemelän tekemässä tutkimuksessa selvisi, että 53 prosentilla seurakunnan työntekijöistä oli vuonna 2004 herännäisyystaustaa. Herätystaustaiset työntekijät ovat useimmiten vahvasti oppiin sitoutuneita; 57 prosenttia herätyskristillisistä työntekijöistä ovat vahvasti oppiin sitoutuneita, ja noin puolet herätyskristillisistä ovat sitoutuneita keskeisiin opinkohtiin. Herätyskristilliset uskovat yleensä perinteisiin kristillisiin näkemyksiin vahvemmin kuin muun taustan omaavat.²⁹⁸

Seurakuntapappeja kohtaan on tietynlaisia odotuksia. Pappi omaksuu pappisvihkimyksen myötä tietyn roolin: uuden identiteetin seurakuntapappina. Hänen odotetaan käyttäytyvän tiettyjen normien mukaisesti. Seurakuntalaiset haluavat papin olevan helposti lähestyttävä; hänen tulisi olla sellainen, jonka luo voi kääntyä, ja joka ei tuomitse. Kirkolla on erilaiset odotukset.²⁹⁹ Pappisvihittävä tekee pappislupaukset, joissa lupaa seuraavasti:³⁰⁰

”Tahdon pysyä Jumalan pyhässä sanassa ja siihen perustuvassa evankelis-luterilaisen kirkon tunnustuksessa. En julkisesti julista tai levitä enkä salaisesti suosi sitä vastaan

²⁹⁵ Niemelä 2004, 12–13.

²⁹⁶ Niemelä 2004, 12.

²⁹⁷ Niemelä 2004, 12–13.

²⁹⁸ Niemelä 2004, 65–66, 68, 71, 113.

²⁹⁹ Niemelä 2004, 23–25, 28–29.

³⁰⁰ Kirkkojärjestys 5:6.

sotivia oppeja. Tahdon myös oikein julistaa Jumalan sanaa ja jakaa pyhiä sakramentteja Kristuksen asetuksen mukaan.”³⁰¹

Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että pappisvihittävä lupaa tahtoa toimia viran asettamalla tavalla. Niemelä kuitenkin toteaa, ettei jonkin asian tahtominen ole sama asia kuin ehdoton lupaus toimia aina antamansa lupauksen mukaisesti. Pappislupaukset näyttävät meille hyvin mitä seurakuntapapeilta odotetaan kirkon taholta.³⁰²

Niemelä tekee mielenkiintoisen huomion, että hänen haastattelemansa seurakuntapapit eivät kokeneet erityisempiä ristiriitoja itselleen merkityksettömiin oppeihin, vaan yksinkertaisesti sivuuttivat nämä kysymykset. Lisäksi kirkon opin kanssa koetuista ristiriidoista ei mielellään haluttu puhua.³⁰³

”Ristiriitoja ei haluta korostaa eivätkä työntekijät halua puhua ääneen kirkon oppia vastaan. Jos vaikeneminen ei ole mahdollista, useimmiten omia ajatuksiakin vastoin puhuminen kirkon opin mukaisesti koetaan helpommaksi kuin näkyvästi kirkon oppia vastaan puhuminen.”³⁰⁴

Vaikka työntekijät voivat kokea joitakin ristiriitoja, haluavat he Niemelän mukaan ensisijaisesti seurata kirkon oppia. Seurakuntapappina oleminen ei siis tarkoita sitä, että oletusarvona on ristiriidaton opintulkinta, vaan se että pappi haluaa sitoutua valitsemaansa tehtävään. Yleensä kirkon työntekijä pysyy Niemelän mukaan kirkon kannassa, vaikka hän kokisikin ristiriitoja.³⁰⁵

4.2. Missä Paholainen on tänään?

Tänä päivänä Paholainen saa kirkon käytännön työssä merkittävimmän roolin kasteessa. Eksorkismi on yhä osa kastetoimitusta, vaikka se voidaankin tehdä vähin äänin.³⁰⁶ Kastetoimituksella on monta funktiota, mutta yksi niistä on se, että lapsi vapautuu pahoista voimista kasteen yhteydessä.³⁰⁷

Vähässä katekismuksessa kysytään: ”Mitä kaste antaa ja hyödyttää? Vastaus: Kaste vaikuttaa syntien anteeksiannon, vapauttaa kuoleman ja Perkeleen vallasta sekä antaa iankaikkisen autuuden kaikille, jotka uskovat Jumalan sanat ja lupaukset niin kuin ne kuuluvat.”³⁰⁸ Luther painottaa Vähä katekismuksessa sitä, että kastetoimitukseen osallistuvien tulisi ymmärtää kasteen vakavuus ja merkittävyys. Kasteessahan lapsi

³⁰¹ Kirkkojärjestys 5:6.

³⁰² Niemelä 2004, 28–30, 79.

³⁰³ Niemelä 2004, 136.

³⁰⁴ Niemelä 2004, 136–137.

³⁰⁵ Niemelä 2004, 138–139.

³⁰⁶ Kuula 2010, 346.

³⁰⁷ Tunnustuskirjat seuraavat perinteistä kastekäsitystä. Lempiäinen 1974, 20, 22.

³⁰⁸ Vähä katekismus, 309.

saatetaan Perkeleen vallasta Jumalan huolenpitoon. Lisäksi Luther uskoi kasteen olevan ihmistä suojaava toimitus taistelussa Paholaista vastaan.³⁰⁹

Upsalan kokous käsittelee erityisesti kasteen eksorkismia. Vaikka Upsalan kokouksen päätös ei kuulukaan enää Suomen virallisiin tunnustuskirjoihin, on se merkittävä historiallisen kontekstin ymmärtämiseksi.³¹⁰

”Mitä taas tulee eksorsismiin, pahan karkottamiseen, me emme tunnusta sitä sillä tavoin välttämättömäksi kasteessa, että kaste ilman eksorsismia ei olisi täydellinen. Mutta tämä seremonia sopii hyvin kastetoimituksen yhteyteen, koska siinä muistutetaan läsnä olevia - ei lasta itseään - kaikkien ihmisten tilasta ennen kastetta samoin kuin kasteen voimasta.”³¹¹

Kastekaava on vaihdellut Suomessa suurestikin eri vuosisatoina.³¹² Tänä päivänä eksorkismille on vaihtoehtoisia kaavoja ja sen ottaminen vapaaehtoista. Todennäköisesti Upsalan kokouksen päätös on vaikuttanut tähän.³¹³

Näkykö oppi Paholaisesta seurakuntatyössä enää missään muualla kuin kastetoimituksissa? Meidän kirkko -strategian yksi keskeisistä tavoitteista vuodelle 2015 oli tehdä kirkosta paikka, jonne ihmiset voisivat tulla saamaan vastauksia vaikeisiin kysymyksiin. Kuitenkaan strategiassa ei käsitellä pahuutta, vaan niitä asioita jotka toisivat ihmisiä Jumalan yhteyteen. Kirkon kasvatustyössä opetetaan lapsille ja nuorille kristillistä oppia.³¹⁴ Nähdäkseni se, että Paholaista ei mainita erikseen opetussuunnitelmassa,³¹⁵ antaa kirkon työntekijöille vapaat kädet joko opettaa Paholaisesta tai jättää aihe käsittelemättä.

³⁰⁹ Vähä katekismus, 321–322.

³¹⁰ Tunnustuskirjat, 26–27.

³¹¹ Upsalan kokouksen päätös, 592.

³¹² Lempiäinen 1974, 56–60.

³¹³ Upsalan kokouksen päätös, 592.

³¹⁴ Haastettu kirkko 2012, 60, 134.

³¹⁵ Elämä – Usko – Rukous. Rippikoulusuunnitelma 2001.

5. TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Tutkielman aineisto koostuu seitsemän seurakuntapapin haastatteluista. Tutkimus on erittäin aineistolähtöinen, jolloin aineiston merkitys korostuu. Aineisto toimii ikään kuin jatkumona kristinuskon perinteelle ja historialle, jolloin peilaan tämän päivän käsityksiä suhteessa traditioon ja suurempaan uskonnolliseen kontekstiin. Haastatteluaineisto sisältää tietoa siitä, miten haastattelemani seurakuntapapit käsittävät pahan ja Paholaisen, sekä miten heidän mielestään kirkossa tulisi käsitellä pahan kysymyksiä.

Työssäni tarkastelen uskontoa kollektiivisen muistin näkökulmasta. Linda Woodheadin tutkimus *Five Concepts of Religion (2011)* käsittelee eri uskontokäsitysten vaikutusta tutkimuksen tekoon. Woodheadin jaottelun mukaan tutkielmani kannalta merkittävä lähiteoria on näkökulma uskonnosta traditiona ja kollektiivisena muistina. Tämän uskontokäsityksen mukaan traditio ei ole vain menneisyyttä, vaan vaikuttaa nykypäivänäkin. Näin ollen ihmisten kollektiivinen muisti korostuu. Toki traditio myös muuntuu ajan saatossa.³¹⁶ Tämä näkökulma on siinä mielessä mielenkiintoinen oman työni kannalta, että tutkin osittain sitä, kuinka menneisyys vaikuttaa nykyisyyteen. Onko menneisyys todella mennyttä, vai vaikuttaako se uskontokäsityksiimme tänä päivänäkin? Vaikuttaako kristillinen traditio siihen, miten seurakuntapapit tänä päivänä näkevät pahuuden?³¹⁷

Tässä tutkielmassa teoreettisena kehyksenä toimii uskonto kulttuurina ja muistin jatkumona. Kollektiivinen muisti tulee tässä työssä tärkeäksi siksi koska tarkastelen sitä, miten menneisyys vaikuttaa nykyisyyteen. Bentonin ja Cecilen mukaan historia ja muisti ovat hyvin lähellä toisiaan, usein niin että historia on ”oikeaoppista” muistia, vaikka ihmiset voivat muistaa asioita hyvin eri tavoin.³¹⁸ Tämän tulkinnan mukaan kristinuskon kollektiivinen muisti, eli oppi, muodostuisi erityisesti ”oikeaoppisesta” muistista.³¹⁹ Ihmiset ovat voineet eri aikoina käsittää uskon kysymyksiä hyvin eri tavoilla, mutta meidän on mahdollista tarkastella vain sitä historiallista totuutta, joka meille on säilynyt. Tämä tutkimus tutkii erityisesti pappien näkemyksiä kirkon kollektiivisesta muistista, eli opista.

³¹⁶ Ks. Eskola 2000, 256–264.

³¹⁷ Woodhead 2011, 121–123, 127.

³¹⁸ Benton & Cecil 2010, 19.

³¹⁹ Ks. kirkon kollektiivisesta muistista kirkon oppina: Halbwachs 1992, 112. Lisälukemista kirkon kollektiivisesta muistista: Assmann 2006, 8–9.

5.1. Tutkimusaineiston hankinta ja tutkimusmenetelmä

Haastatteluaineistoni koostuu teemahaastatteluista seitsemän papin kanssa.

Haastattelut kestivät 40–60 minuuttia. Litteroitua aineistoa kerääntyi yhteensä noin 100 sivua. Haastatteluaineistoni perusteella selvitän, millaisia käsityksiä pahuudesta pappien joukosta löytyy. Lisäksi tarkastelen sitä, millaisia nämä pahuusnäkemykset ovat suhteessa kirkon traditioon ja oppiin sekä suomalaiseen uskonnollisuuteen.

Neljä pappia löysin kotiseurakunnastani, yhtä pappia olin avustanut satunnaisesti ja kaksi löysin niin kutsutun lumipallomenetelmän kautta. Lumipallomenetelmä on keino, jonka avulla voidaan löytää sopivia tutkimushenkilöitä. Menetelmä sopii hyvin monipuoliseen tutkimuskohteen tarkasteluun, sillä näin voidaan kasvattaa tutkittavien henkilöiden kirjoa. Lumipallomenetelmällä tarkoitan sitä, että löysin haastateltavia henkilöitä toisten tutkittavien kautta. Pyysin tutkittavia suosittelemaan minulle henkilöitä, joilla voisi olla jotain erityistä annettavaa minun tutkimukselleni.³²⁰

Haastateltavat seurakuntapapit ovat melko erilaisia ja eri-ikäisiä. En valinnut pelkästään aiheeseen erityisesti perehtyneitä henkilöitä. Vain yksi papeista on perehtynyt aiheeseen syvällisemmin. Haastateltavat ovat kaikki pääkaupunkiseudulta, ja kaksi heistä ovat naisia. Ikähaarukka on 34–77-vuoden välillä. Kaksi haastateltavista ovat kirkkoherroja ja näiden lisäksi kaksi olivat aiemmin olleet kirkkoherroja. Neljä heistä ovat ruotsinkielisiä ja kolme suomenkielisiä. Vain yhdellä on herätyskristillinen tausta. Kaksi positioituvat korkeakirkollisiksi.³²¹

Esittelen haastateltavat seurakuntapapit lyhyesti. Kerron heistä taustatietoja, jotka saattavat vaikuttaa haastattelupuheisiin ja tekee myös ymmärrettävämmäksi analyysin kulun. Luettelen taustatiedot siinä järjestyksessä, jossa haastattelut on tehty. Analyysiin olen merkinnyt miehet kirjaimella M ja naiset N-kirjaimella. M1 on 45-vuotias ja näkee taustansa korkeakirkollisena. M2 on 62-vuotias eikä ole kovinkaan kristillisestä kodista, mutta tuli töiden kautta mukaan korkeakirkolliseen ympäristöön. N1 on 54-vuotias ja on mielestään kotoisin tavallisesta urbaanista kodista. Hänellä on jonkin verran kokemusta sielunhoidollisesta työstä. M3 on 51-vuotias, ja hän tekee töitä kirkkoherrana. Hänen taustansa on ”tavallisessa luterilaisessa perheessä”.

M4 on 77-vuotias. Hän on virallisesti jo eläkkeellä, mutta pitää silti säännöllisesti messuja ja toimituksia. Hän on koulutukseltaan sekä teologian että filosofian tohtori. M4:llä on herätyskristillinen tausta. Omien sanojensa mukaan hän ”tuli uskoon”

³²⁰ Aira 2005, 1074.

³²¹ Ks. Hirsjärvi & Hurme 2008, 59–60.

nuorena. Hän samaistuu viidennen liikkeen³²² teologiaan, ja mieltää itsensä teologisesti konservatiivisiipeen. M5 on 37-vuotias teologian tohtori. Hän kääntyi 15-vuotiaana luterilaisuuteen. N1 on 34-vuotias ja tekee kirkkoherran töitä. Hän on ollut aktiivinen seurakunnassa lapsesta saakka, ja pitää itseään kansankirkon kasvattina.

Käytän tutkimusmenetelmänä teemahaastattelua, eli niin kutsuttua puolistrukturoitua haastattelua.³²³ Haastattelurunkoon valitsin valmiita teemoja, mutta annoin myös tilaa haastattelutilanteen etenemiselle vapaampaan suuntaan. Tarvittaessa tein lisäkysymyksiä ja tarkennuksia.³²⁴ Teemahaastattelu sopii hyvin muun muassa aiheeseen, joka on herkkä tai tunteisiin vetoava. Lisäksi se sopii hyvin myös silloin kun haastatellaan ihmisiä heidän ajattelumaailmastaan ja kriittisistä perusteluistaan.³²⁵

Etenin kysymyksissä haastattelurungon mukaisesti aloittaen taustakysymyksillä, minkä jälkeen siirryin käsittelemään valitsemiani teemoja. Laajemmat kysymykset käsittävät 1) Haastateltavan käsitykset kirkon ja oman seurakunnan suhtautumisesta pahan kysymykseen sekä 2) Haastateltavan oma käsitys ja kokemus. Koen, että valitsemani teemat ovat tarpeeksi laajoja, jotta haastateltavia ei rajoiteta liikaa. Näin kukin henkilö voi kertoa annetuista teemoista mitä itse haluaa. Kuten teemahaastatteluissa yleensäkin on tapana, en muodostanut hypoteesia ennalta. Kysymykseni olivat melko haastavia, ja siksi alun perin mietityt lisäkysymykset sekä haastattelutilanteen edetessä kehittyneet kysymykset tulevat olennaisiksi. Ihmisillä on eriäviä näkemyksiä pahuudesta, ja tämän vuoksi kaikkia lisäkysymyksiä ei voi miettiä etukäteen. Teemahaastattelussa tulisikin kyetä joustamaan tarpeen vaatiessa.³²⁶

Kartoitin haastateltavien henkilökohtaisia ajatuksia, sekä myös heidän teologista osaamistaan ja sisäpiirin tietoa kirkon toiminnasta tänä päivänä. Kysyin esimerkiksi haastavia teologisia kysymyksiä, kuten pyysin heitä selittämään teodikean ongelmaa. Haastattelut saivatkin hieman asiantuntijahaastattelun piirteitä. Tämä johtuu siitä, että haastateltavani ovat pappeina ja teologeina asiantuntijoita haastateltavani aiheeseen. Toimin haastatteluissa ikään kuin ”seurakuntalaisen” tapaan. Papit ovat tottuneita siihen, että seurakuntalaiset kysyvät heiltä vaikeista opillisista kysymyksistä. Näissä haastatteluissa on erityisen kiinnostavaa, mitä haastateltavat vastaavat spontaanisti ja mitä niin sanotusti paineen alaisina. Halusin että seurakuntapapit saisivat kertoa spontaanisti mitä mieltä olivat. Siksi en antanut haastattelurunkoa etukäteen

³²² Viides herätysliike tai evankelikoiva herätyskristillisyyys on kansainvälinen pietistinen liike, joka Suomessa vaikuttaa luterilaisuuden sisällä. Heino 1997, 54.

³²³ Hirsjärvi & Hurme 1988, 35; Hirsjärvi 1997, 204–205.

³²⁴ Ks. rajauksesta tutkimuksessa: Ruusuvoori & Nikander 2010, 15.

³²⁵ Hirsjärvi & Hurme 1988, 35.

³²⁶ Hirsjärvi & Hurme 1988, 40–42.

luettavaksi, ja painotin ettei ole oikeita tai vääriä vastauksia. Tämän tein, jotta saisi etukäteen pohdittuja mallivastauksia pelkästä ammattiroolista käsin.

Tarkastelen haastatteluita teema- ja asiantuntijahaastattelujen yhdistelminä.

Tavoitteeni ei kuitenkaan ole pelkästään saada selville asiantuntijahaastattelulle ominaista faktatietoa, vaan kiinnostuksen kohteina toimivat asioiden merkitykset.

Pohdin haastattelun luonteen vaikutusta tutkimustuloksiin ja tutkimuksen laatuun.

Miten se, että seurakuntapapit puhuivat sekä henkilökohtaisesta että

asiantuntijaroolistaan käsin, voi vaikuttaa tutkimukseen? Haastateltavat siirtyivät

vastauksissaan henkilökohtaisempien ja asiantuntijapositionien välillä. Tässä

tutkimuksessa on siis mahdotonta tietää varmasti, koska pappi puhuu roolistaan ja

koska henkilökohtaisesta näkemyksestään.

Analyysissä teen jonkin verran positioanalyysiä, eli tutkin sitä mikäli haastateltavat puhuvat yksityisestä tai asiantuntijaroolistaan käsin. Erityisesti selvitän tätä sen

perusteella, käyttävätkö haastateltavat minä- vai me-muotoa. Mikäli pappi käyttää

haastattelupuheessaan me-muotoa, puhuu hän erityisesti kirkon edustajana, kun minä-

muodossa puolestaan korostuvat enemmän haastateltavan henkilökohtaiset mielipiteet.

Positioanalyysi liittyy osaltaan myös valtasuhteisiin, sillä kun seurakuntapappi siirtyy

haastattelussa käyttämään me-muotoa, hän puhuu ikään kuin koko kirkon edustajana ja

asiantuntijana.³²⁷

Henkilö saattaa itse positioitua tai tulla positioiduksi tiettyyn rooliin.³²⁸ Subjektiposition analyysi on diskursiivista analyysiä, jossa on mahdollista analysoida

haastattelutilanteessa haastateltavan rajoitteita tai tietyn aseman eli position

muuttuvuutta. Positionien rajoitteet merkitsevät sitä, että henkilön oletetaan toimivan

oman positionsa mukaisesti.³²⁹ Tässä tutkimuksessa tämä voisi tarkoittaa sitä, että

haastateltava saattaa kokea että hänen odotetaan edustavan haastattelussa kirkkoa, tai

että hän itse vahvasti positioituu siihen rooliin ja haluaa puhua siitä käsin. Näin ollen

haastateltavan positio rajoittuisi vain yhteen positioon.

Subjektiposition analyysi on lähinnä rajoitteiden tutkimista, mutta positioita voi tutkia

diskursiivisesti myös mahdollisuuksien pohjalta.³³⁰ Haastateltava ei välttämättä puhu

vain yhdestä positioista käsin, vaan saattaa ottaa useamman position

haastattelutilanteessa. Eri positiot saattavat olla jopa ristiriidassa keskenään. Pappi

kenties ottaa oman yksityisen roolinsa jossain kohtaa haastattelua, mutta saattaa puhua

³²⁷ Jokinen & Juhila 2016, 92.

³²⁸ Jokinen & Juhila 2016, 85.

³²⁹ Jokinen & Juhila & Suoninen 2016, 45.

³³⁰ Suoninen 2016, 63.

asiantuntijaroolista tietyissä tilanteissa. Kun analysoidaan henkilöiden subjektipositioita, tarkastellaan ilmiötä nimenomaan siitä näkökulmasta, että henkilöllä voi olla eri tilanteissa erilaisia positioita.³³¹

Asiantuntijahaastattelussa tutkija etsii faktoja, joita hän kriittisesti vertaa muihin, esimerkiksi virallisiin dokumentteihin.³³² Tässä tutkielmassa pohdin haastateltavien käsityksiä suhteessa suurempaan kontekstiin; eli suomalaiseen uskonnollisuuteen, luterilaiseen perintöön sekä paholaistraditioon. Kuitenkaan en tässä tutkimuksessa etsi faktoja, vaan haluan keskusteluttaa seurakuntapappeja ja ymmärtää heidän ajatuksiaan pahuuteen ja Paholaiseen liittyen.

Asiantuntijahaastattelussa haastateltava saattaa olla tottunut kertomaan aiheesta asiantuntemuksensa johdosta, ja silloin keskustelu saattaa helposti jäädä yleiselle tasolle. Huomasin tämän omilla haastatteluissani, ja jopa kysymyksiin kuten ”Millaista pahuutta olet omassa elämässäsi kokenut?” sain vastauksia hyvin yleisellä tasolla. Melkein kukaan seurakuntapapeista ei jakanut kovinkaan henkilökohtaisia ajatuksia haastattelutilanteessa. Onneksi olin miettinyt haastattelukysymyksiä tarkkaan etukäteen. Tärkeätä asiantuntijahaastattelussa onkin se, että tutkija itse tuntee hyvin tutkittavan aiheen. Kun tutkija perehtyy kunnolla aiheeseen ja on pohtinut tarkkaan esittämiään kysymyksiä, tulee myös jatkokysymysten teko helpommaksi. Koen että teologina minulla oli selvä kotikenttä. Haastateltavat puhuivat ikään kuin tasa-arvoiselle teologille, jolloin ei muodostunut esimerkiksi opettaja-oppilas-asetelmaa. Huomasin siis, että oma perehtyneisyyteni aiheeseen oli haastattelutilanteen kannalta jopa välttämätöntä.³³³

Asiantuntijahaastattelun yhteydessä Martti Kortteinen käyttää termiä onnellisuusmuuri siitä, kun haastateltava yrittää vastata sosiaalisesti oikein haastattelutilanteessa. Mikäli haastattelija on epävarma tiedon validiudesta eikä saa tukea sille muustakaan aineistosta, ei kyseistä materiaalia luonnollisestikaan voi käyttää kuvaamaan faktoja. Tämä tutkielma selvittää kuitenkin haastateltavien henkilökohtaisia tulkintoja faktojen sijaan.³³⁴

³³¹ Jokinen & Juhila 2016, 282.

³³² Alastalo & Åkerman 2010, 372–373, 377.

³³³ Alastalo & Åkerman 2010, 379.

³³⁴ Alastalo & Åkerman 2010, 384–386.

5.2. Analyysi

Analyysin teen sisällönanalyysillä tehden teemoittelua. Se on sekä teoriaohjaavaa että aineistolähtöistä. Paholaisoppi, jonka tässä työssä ymmärrän olevan osa kirkon kollektiivista muistia, toimii taustateorian asemassa. Analyysiäni taustoittava luterilainen paholaisoppi ohjaa jonkin verran analyysin teemoja, jolloin jotkut teemat olivat jo etukäteen olemassa. Pyrin kuitenkin joustavuuteen, niin etten lokeroi aineistoani johonkin ennalta määriteltyyn muottiin vaan tarkastelen sitä mahdollisimman avoimesti. Näin ollen voi olla että keskityn joihinkin teemoihin, joita en alun perin ollut suunnitellut.³³⁵ Analyysi on keskustelevaa ja eri osiot menevät hieman päällekkäin, koska teemoja on hankala erottaa täysin toisistaan. Olen halunnut säilyttää näin myös analyysin luontevuuden; olisi keinoitkoista tehdä liian jyrkkiä teeman erotteluita.

Analyysi koostuu viidestä osiosta. Yksi teemoista on se, pitävätkö seurakuntapapit itseään pahuuden kysymyksen asiantuntijoina. Osioissa tuon esille pappien omia pohdintoja asiantuntijuuteen liittyen, sekä tarkastelen pappien positiota tutkimusaiheeseen. Analysoin myös seurakuntapappien positiota minä/me-asettelun avulla.

Toinen osio käsittelee sitä, pitäisikö pappien mielestä kirkon käsitellä Paholaista ja pahuutta. Analyysi on jaettu kahteen osaan: Milloin ja miksi pahuudesta ja Paholaisesta puhutaan, sekä milloin siitä vaietaan. Osiossa toimin hyvin aineistolähtöisesti, eli tuon aineiston keskiöön seurakuntapappien omat pohdinnat. Niissä papit vaihtelevat asiantuntija- ja yksityisen roolin välillä, sillä painopiste on erityisesti seurakuntatyössä.

Kolmas teema käsittelee pappien pohdintoja pahuudesta: pahat teot ja ihmisen pahuus, teodikea sekä pahan olemus ja omakohtaiset kokemukset. Osiossa korostuvat pappien henkilökohtaiset näkemykset suoranaisten asiantuntijuuden sijaan. Osio tuo esille pahan kokemuksia haastateltavien omassa elämässä.

Neljäs teema käsittelee pappien suhtautumisia klassiseen oppiin pahuudesta ja Paholaisesta. Osiossa korostuu kristinuskon traditio ja kollektiivinen muisti. Kuitenkin tässäkin osiossa tarkoituksena on antaa papeille tilaa vapaaseen keskusteluun ja pohdintaan. Neljäs osio tarkastelee haastateltavien esittämiä näkemyksiä paholaisopista.

Viides teema liittyy myös Paholaiseen, mutta keskittyy enemmän pappien omiin henkilökohtaisiin mielipiteisiin ja suhtautumisiin aiheeseen. Osiossa pohditaan Paholaisen asemaa tänä päivänä ja sitä, onko papeille mahdollista samaistua vanhaan

³³⁵ Woodhead, Linda s.a., s.p. <www.kent.ac.uk>.

kristilliseen traditioon. Osiossa annetaan myös tilaa pappien vapaille tulkinnoille ja mahdolliselle kriittisyydelle.

Teoriaohjaavat osiot ovat erityisesti niitä, joissa papit pohtivat tulkintojaan suhteessa paholaisoppiin ja pahuuteen laajemmin. Näissä osioissa analyysi nojaa kristilliseen ja luterilaiseen paholaiskäsitelmään, ja siten kirkon kollektiiviseen muistiin. Yksi kysymys johon kiinnitän erityistä huomiota, on se, millainen asema erityisesti persoonallisella pahalla on haastattelijani nykypappien näkemyksissä.

5.3. Luotettavuus ja eettisyys

Pyrin työssäni mahdollisimman paljon avaamaan työn kulkua ja tekemiäni valintoja. Outi Fingerroosin artikkelissa *Refleksiivinen paikantaminen kulttuurien tutkimuksessa* (2003) painotetaan tutkijan kykyä itsereflektioon. Siihen kuuluu se, että tutkija avaa jokaisen työn vaiheen lukijalle luettavaksi. Tehdyt valinnat ja työprosessin kuvaaminen tuo luotettavuutta työlle, ja on osoitus tutkijan kypsyydestä.³³⁶

Haastateltavat saivat allekirjoittaa kirjalliset tutkimuslupasopimukset sekä tutkimusluvan aineiston mahdollisesta käytöstä jatkotutkimuksissa. Nauhoitin aineistot, minkä jälkeen litteroin ne sanatarkkaan. Näin koin haastatteluaineiston olevan luotettavaa. Osa haastatteluista pidettiin ruotsiksi, jolloin olen kääntänyt suomen kielelle aineiston analyysissä käyttämiäni sitaatteja. Haastateltaville luvattiin, etteivät heidän henkilötietonsa missään tutkimuksen vaiheessa käy ilmi. Tällä pyrin mahdollistamaan sen, että heidän olisi turvallista kertoa näkemyksistään.³³⁷

Vaikka haastattelin pappeja kartoittaen heidän henkilökohtaisia ajatuksiaan, haastattelin heitä kuitenkin pappeina eikä yksityishenkilöinä. Papin ammatti on siitä erityinen, että ammatti kulkee mukana koko ajan. Voi olla vaikeata erottaa toisistaan oma persoona ja työ. Tämä aiheuttaa tietynlaisen ristiriidan, koska haastateltava kertoo omista kokemuksistaan muttei silti voi puhua virkaansa vastaan. Pappisvihkimyksessä henkilö on tehnyt pappislupaukset, joissa kyseinen henkilö sitoutuu seuraamaan kirkon oppia.³³⁸ Tämä tietynlainen jännite voi hieman vaikuttaa tutkimusten tuloksiin. Haastatteluissa painotin sitä, ettei ole oikeita tai väriä vastauksia, vaan että olen kiinnostunut heidän omista näkemyksistään, toki heidän pappisidentiteettinsä pohjalta.

Itse-reflektio ei ole pelkästään virheisiin ja mahdollisiin ongelmakohtiin tarttumista, vaan myös sen pohtimista, mitä etuja omalla tutkimuspositiolla voisi olla. Omassa työssäni esimerkiksi se, että itsekkin olen teologi ja siksi tarkastelen aihetta kristinuskon

³³⁶ Fingerroos 2003.

³³⁷ Ks. Alastalo & Åkerman 2010, 383.

³³⁸ Kirkollisten toimitusten kirja II 2003, 27.

näkökulmasta, voi toimia kotikenttätuna. Kristinuskon näkemysten ja opin poisjättäminen seurakuntapappien päholaistulkinnan analyysistä olisi näkemysten irrottamista kontekstistaan. Lisäksi minun olisi ollut hyvin hankalaa ohjata keskustelua eteenpäin haastattelutilanteissa ilman teologista tuntemusta ja aiheeseen perehtyneisyyttä, sillä aihe on itsessään niin haastava. Oma tutkimuspositioni sekä näkökulmani tutkittavaan aiheeseen toki vie tutkimusta tiettyyn suuntaan. Olennaisinta onkin olla tietoinen siitä, mitkä tekijät voivat vaikuttaa tutkimukseen.³³⁹

³³⁹ Fingerroos 2003, 2, 6.

6. SEURAKUNTAPAPPI – PAHUUDEN ASiantuntija vai ei?

Kuten Niemelän tutkimuksesta ilmenee, ei aina ole selvää mitä kirkon työntekijät vastaavat eri kysymyksiin. Tämä johtuu siitä, että tradition vaikutus on tänä päivänä vähentynyt, ja on tyypillistä uskoa samanaikaisesti moneen totuuteen. Siksi Niemelän mukaan kirkollakaan ei ole enää yhtä ainoaa virallista totuutta tai linjaa.

Seurakuntapapin täytyy tasapainoilla kirkon tradition ja postmodernin yhteiskunnan monenlaisten näkemysten välillä, ja löytää omat tulkintansa ja työskentelytapansa.³⁴⁰

Pappeja kohtaan on myös kaikenlaisia odotuksia sekä kirkon että seurakunnan taholta. Lisäksi pappisvihkimyksen jälkeen papille muodostuu identiteetti paitsi pappina, myös kirkon edustajana ja asiantuntijana.³⁴¹ Mutta onko seurakuntapappi omasta mielestään pahuuden asiantuntija?

Asiantuntijuus ja pappien oma positiointi aiheeseen tulivat selkeästi esille haastatteluissa. Haastateltavat sekä pohtivat omaa asiantuntijuuttaan, että puhuivat asiantuntija- tai yksityisestä roolistaan käsin. Erityisesti kummatkin haastattelemani naiset ottivat vahvasti asiantuntijaroolin haastattelutilanteessa, kun taas muiden kohdalla ei ollut yhtä ilmeistä, puhuivatko he minulle pappina vai yksityisenä henkilönä. Haastateltavat vastasivat haastattelukysymyksiin vuoroin papinroolista käsin, vuoroin yksityisinä henkilöinä.

N1:en haastattelupuheessa korostuu asiantuntijuus, ja hän puhuu kirkon edustajana ennemmin kuin ilmaisee henkilökohtaisia näkemyksiään. Hän toimii kirkon edustajana niissä tilanteissa, joissa kysytään seurakuntatyöstä tai kirkon opista. Hän kertoo puolestaan omia näkemyksiään niissä haastattelun osioissa, joissa kysyttiin hänen omista kokemuksistaan. Silloin hän käyttää erityisesti ilmaisuja kuten ”minä koen”, ”minä luulen” ja ”mielestäni”.

N1:en asiantuntijaroolin voi huomata N1:en tavasta käyttää me-muotoa.

”Mielestäni me teemme sen aika rehellisesti [kuinka kirkko käsittelee pahuutta], sillä tavalla myös että me emme väitä että meillä olisi jokin ratkaisu sille mistä pahuus tulee ja miksi, vaan me keskitymme siihen mikä on meidän tehtävänäimme, eli puhua Jumalan läsnäolosta myös pahassa, niiden luona jotka ovat tulleet pahan uhreiksi.”

N1 näkee kirkon tehtävänä olla seurakuntalaisia varten, eikä niinkään tuomaan kirkon oppia keskiöön. Hänen mielestään kirkon olisi vielä tärkeämpi tukea ihmisiä kuin antaa vastauksia vaikeisiin kysymyksiin.

³⁴⁰ Niemelä 2004, 5, 7–9.

³⁴¹ Niemelä 2004, 5, 7–9, 23–25, 28–29.

”Minusta on aika turhaa jäädä kysymään miksi miksi, koska on olemassa kysymyksiä mihin emme saa vastauksia.[...] Koska eihän se ole niin että minulla on koko totuus käsissäni. Vaan silloin meidän täytyy löytää yhteinen kieli, ja minun tehtävänäni on sopeutua siihen[...] Minulle ei ole relevanttia näin osana kirkkoa puhua personifioidusta pahasta.”

Vähän samaan tapaan ajattelee N2, joka sanoo, ettei ole omasta mielestään tämän aiheen asiantuntija. Hän pyrkii siihen että voi yhdessä seurakuntalaisten kanssa pohtia ja löytää ratkaisuja.

”Siinä on myös pappina mahdollisuus sanoa et tää on mulle vaikee aihe, et mulla ei oo mitään tyhjentävää vastausta. Ja ikään kuin asettua seurakuntalaisten rinnalle tutkimaan tätä kysymystä. [...] Enemmän mä niin kun pyrin siihen ehkä että mä herätän, tai yritän esittää kysymyksiä ja toivon että ne herättää siinä ihmisessä jotakin. Kun sitten yritän välttää sitä että esiintyisin jotenkin tämän teeman asiantuntijana, koska sitä en suinkaan tietysti oo.”

N2 käyttää haastattelupuheessaan paljon me-muotoa, mistä huomaa hänen positioitumisensa haastattelutilanteessa erityisesti kirkon edustajana ja asiantuntijana.

”Mutta ehkä eniten on sen tyyppistä keskustelua että mitä meidän pitäisi tehdä jotenkin tälle tilanteelle. [...] Meillä on aika sellanen tosi kiva tiimi. [...] Me keskustellaan aika paljon monenlaisista teologisista kysymyksistä. Me pidetään sitä tärkeänä. [...] En tiedä onko meillä mitään aktiivista strategiaa siihen liittyen että millaisen kuvan me halutaan antaa kirkkona pahuudesta [...] niin liittyy siihen meidän uskon ihmiskäsitykseen. [...] Me halutaan antaa tällöinen kuva [...]”

Silti jopa N2:en haastattelupuheessa tulevat esille hänen yksityiset näkemyksensä, jotka tulevat ilmi ilmauksista ”mä luulen”, ”mun mielestä”, ”mulle henkilökohtaisesti”, ”mä aattelen” ja ”mä uskon”.

M1:en haastattelupuheessa korostuu minä-muoto me-muodon sijaan. Hän käyttää usein sanavalintoina ”mielestäni”, ”luulen että”, ”tiedän” tai vastaavasti ”en tiedä”.

Haastattelussa hän erotti omat näkökulmansa kirkon näkemyksistä. ”Niin kuin kirkko ylipäättänsäkin [käsittelee pahuutta]. Itse koitan kuitenkin ehkä joskus tuoda sellaista esille [...]. No jos kysytään MINULTA³⁴² henkilökohtaisesti niin [...]. Minun on hyvin vaikeata tietää miten seurakunta käsittelee kysymystä [...]” M1 käyttää me-muotoa vain kerran haastattelupuheessaan vastatessaan kysymykseen siitä, kuinka seurakuntatyössä kohdataan pahuutta. ”Mutta nehan eivät ole olleet paikallisia meille, joten niitä asioita on käsitelty saarnoissa esimerkiksi jos jotain hirveätä on tapahtunut.” M1:en haastattelupuheesta saa sen käsityksen, että hän puhuu erityisesti yksityishenkilönä, ei niinkään kirkon asiantuntijana.

M2 käyttää erityisesti ilmauksia ”minä ajattelen”, ”minä tiedän” tai ”en tiedä”. Hän käyttää me-muotoa kun kertoo ”meidän kirkostamme”, ”kristityistä” sekä ”suomalaisista”. Kuten M1, hän erottaa omat näkökulmansa kirkon näkemyksistä ja puhuu enemmän yksityishenkilönä kuin asiantuntijaroolista käsin. ”Minun täytyy sanoa

³⁴² Isoilla kirjaimilla kirjoittamani sanat kuvaavat erityisen painokasta ilmaisu.

etten oikeastaan ole nähnyt että kirkko olisi tehnyt mitään. Voi olla että jotain on tehty, mutten ole seurannut asiaa [...]. No silloin tulemme kirkon näkemykseen Paholaisesta.”

M3 vuorottelee haastattelupuheessaan yksityisen ja asiantuntijaroolin välillä. Hän positioi itsensä vahvasti osana kirkkoa ja seurakuntatyötä, mutta kertoo silti kokemuksistaan erityisesti yksityisenä henkilönä. Me-muotoa hän käyttää muun muassa seuraavissa tilanteissa:

”No minä luulen että meillä on vähän tällainen ”Feel good- kirkko [...]. Luulen että meitä pelottaa olla sellainen kirkko joka [...]. No täällä rippileirillä puhumme tietysti jonkin verran pahuudesta [...]. Meillä on kyvyttömyys puhua pahuudesta kirkossamme [...].

Kuitenkin hänen haastattelupuheessaan korostuvat me-muodon sijaan minä-muoto ja erityisesti ilmaiset ”minä luulen”, ”mielestäni”, ”tiedän” tai ”en tiedä”.

M3 on sitä mieltä ettei kirkolla ole tarpeeksi osaamista käsitellä pahuutta tänä päivänä. Hän ei pidä itseään tai muitakaan pappeja pahan asiantuntijoina.

”Se on oikeastaan yksi suurimmista ongelmista että moni näistä ihan kivoista teorioista Jumalasta ja Jumalan valtakunnasta ja kaikki tämä, ei oikeastaan anna keinoja käsitellä pahuutta. [...] Joten olen kriittinen mutta olen osa sitä [se osa kirkosta joka vaikenee pahasta]. [...] Pahuutta on vaikeata käsitellä, koska me emme oikein tiedä miten se on suhteessa kaikkeen tähän. Sillä Jumalallah on kaikki kädessään. Joten meillä on kyvyttömyys käsitellä pahuutta kirkossamme.”

Huomionarvoista on että sekä N1, N2 ja M3 luonnehtivat itseään liberaaliteologeiksi. Tämä voinee osittain vaikuttaa näiden haastateltavien haastattelupuheisiin, sillä liberaalisiin kuuluvat usein painottavat enemmän nyky-yhteiskunnan arvoja kuin kirkon klassista oppia.³⁴³ Näin ollen he eivät välttämättä aina etsi vastauksia opista.

M4 puhuu enemmän henkilökohtaisesta näkökulmastaan kuin asiantuntijaroolistaan käsin. Sen voi huomata hänen tavastaan käyttää minä-muotoa ja erityisesti ilmauksia ”mä oon”, ”minä olen”, ”minä uskon”, ”musta tuntuu” ja ”minun mielestäni”. Kuitenkin M4 käyttää me-muotoa muutaman kerran viitaten Suomen evankelis-luterilaiseen kirkkoon. Hän vaihtelee haastattelutilanteessa jonkin verran yksityisen ja asiantuntijaroolin välillä.

”Kyllä tämä Suomen kirkko on onnistunut säilyttämään hyvinkin niin kun tällasen keskeisen raamatullisen aineksen. [...] Meillä on kuitenkin viis herätysliikettä, jotka ovat [...]. Eihän me nyt politiikkaa puhuta kirkossa, mutta onhan meillä nyt kuitenkin viitattava siihen [...]. Meidän evankeliumin julistamisesta [...]”

M5:en haastattelupuheessa korostuu minä-muoto me-muodon sijaan. Hän käyttää ilmauksia ”mä ite”, ”mulla on”, ”minusta tuntuu”, ”mä oon”, ”musta”, ”mä aattelen”, ”mä uskon” sekä ”omassa yksityiselämässäni”. Hän käyttää kuitenkin me-muotoa seuraavissa sitaateissa:

”Meillä on yks esimerkki että keskiviikkokerho jossa käy paljon ikäihmisiä [...]. Me ollaan jollain tavalla se valitettavasti se pahuudesta puhuminen on jäänyt jollain tavalla vaan

³⁴³ Samanlaisen toteamuksen tekee Niemelä 2004, 5.

tämmöisille niin kun karismaattisille liikkeille [...] meille luterilaisuudesta löytyis hirveen paljon rakentavia [...].”

Papeilla oli siis erilaisia näkemyksiä siitä, ovatko he pahuuden asiantuntijoita vai ei. M5 on ainut joka kertoo suoraan identifioituvansa pahuuden asiantuntijana, sillä hän on kirjoittanut väitöskirjan aiheesta. Häneltä kysytään usein neuvoja aiheeseen liittyen. M1 sanoo ettei ole syventynyt enkelioppiin, joten hän antaa ymmärtää ettei ole oikeastaan aiheen asiantuntija. Kenties tämä johtuu siitä, ettei teologikoulutuksessa syvennytä enkelioppiin.³⁴⁴ Siltikin M1:llä on huomattavasti opillisempi ote kuin liberaaleja tulkintoja esittäväillä haastateltavilla.

M5 ei myöskään pidä tämän päivän kirkon työntekijöitä pahan asiantuntijoina.

”Persoonallisesta pahasta aikoinaan varhaisluterilaiset puhuivat vaikka niin kun miten lohduttaa masentunutta ihmistä, ja ne oli taitaviakin siinä tietyssä mielessä mutta siihen liittyi sen ajan erilainen aatemaailma. Mut jos mietitään et nykyisin pitäis personifioidusta pahuudesta puhua, niin kyl jos ajattelee et pappikin puhuu niin mielellään hänelläkin pitäisi olla erityiskoulutusta että tietää että mistä puhuu.”

M5 ei siis pidä yliopiston pappislinjan koulutusta tarpeeksi kattavana sille, että papista tulisi pahan asiantuntija. Hänen mielestään tuleville papeille pitäisi ylipäätensä opettaa enemmän luterilaisuuden tuntemusta.

6.1. Koonti

Haastattelupuheissa papit olivat sitä mieltä, ettei tämän päivän papistolla ole tarpeeksi asiantuntemusta paholais- ja pahuusaiheista. Kuitenkin tekemissään haastatteluissa papit pitivät tärkeänä pohtia näitä kysymyksiä yhdessä seurakuntalaisten kanssa, asettua seurakuntalaisten tasolle ja keksiä yhdessä ratkaisuja. Tämä ei tarkoita sitä, etteikö yksittäisillä haastattelemillani papeilla olisi keskenään varsin erilaista ja eritasoista asiantuntijuutta pahuuden kysymyksestä. Tekemissään haastatteluissa näytti olevan myös eroa sillä, miten liberaaleiksi ja konservatiiveiksi identifioituvat esittivät ajatuksensa.³⁴⁵

Seurakuntapapit vaihtelivat yksityisen ja asiantuntijaroolin välillä, minkä pystyi huomaamaan heidän tavastaan käyttää joko minä- tai me-muotoa. Haastattelemani naiset ottivat selkeämmin asiantuntijaroolin kuin muut haastateltavat. Kenties naiset ottavat mieskeskeisessä ammatissa helpommin asiantuntijaroolin. Silti jokaisessa haastattelussa oli elementtejä sekä asiantuntijuudesta että henkilökohtaisuudesta. Papit ottivat helpommin asiantuntijaroolin silloin, kun kertoivat kirkosta, seurakuntatyöstä tai kirkon opista. Yksityinen rooli otettiin kuitenkin haastatteluissa hieman helpommin. Siinä ollessaan haastateltavat kertoivat omista kokemuksistaan ja näkemyksistään.

³⁴⁴ Ks. Teologisen tiedekunnan opinto-opas 2013–2015.

³⁴⁵ Jotkut haastateltavista sanoivat identifioituvansa liberaaleina tai konservatiiveina, kun puolestaan joissakin tapauksissa kyse on haastattelupuheisiin perustuvasta tulkinnastani.

7. PITÄISIKÖ KIRKON KÄSITELLÄ PAHOLAISTA JA PAHUUTTA?

Neljän papin mielestä kirkon tulisi käsitellä Paholaista ja pahuutta ainakin jollain tasolla, ja kolmen mielestä erityisesti Paholaisella ei ole sijaa kirkossa tänä päivänä. Nämä kolme Paholaiseen kielteisemmin asennoituvat seurakuntapapit suhtautuivat kuitenkin pahuuteen yleisellä tasolla myönteisemmin.³⁴⁶ Näissä haastatteluissa ei vallinnut yhtenäistä linjaa Paholaisen tulkinnasta.

M5 pohtii jonkin verran sitä, pitäisikö kirkon käsitellä pahuutta. Hänen mielestään kirkon tulisi löytää jonkinlainen keskilinja. Asiaa tulisi hänen mielestään käsitellä, muttei liiallisesti.

”Tällä hetkellä siitä voisi ehkä puhua enemmänkin mutta kaksi ääripäätä on tietysti se että se lakaistaan niin kun täysin maton alle, toinen ääripää on että sillä niin kun mässäillään. Mutta niin kun joku keskilinja, semmoinen niin kun arkisen pahuuden käsittely, se olis tietysti hirveen tärkeätä ainakin itselleni, pyrin siihen.”

7.1. Milloin ja miksi pahuudesta ja Paholaisesta puhutaan?

Haastattelupuheissa ilmenee muutama konkreettinen tilanne, joissa pahuutta käsitellään seurakuntatyössä. Yksi tilanne on sunnuntain tekstit jumalanpalveluksessa.³⁴⁷ M2 mainitsee, että hänen täytyy käsitellä pahuutta silloin, kun sunnuntain tekstit Evankeliumikirjassa käsittelevät pahan tematiikkaa. Hän ei näe pakollisena saarnata aiheesta, mutta silti hänen täytyy käsitellä aihetta jollakin tavoin. Haastatteluissa kaikki haastateltavat mainitsevat sielunhoitokeskustelut tilanteina, joissa pahuus voi tulla teemana esille. N2 sanoo, että hänelle pahuus näyttäytyy hänen työssään erityisesti ajankohtaisten kriisien myötä. Lisäksi haastateltavat toivat esille nuorten kanssa käydyt keskustelut.³⁴⁸

”Ja tietysti rippikoulussa aihe tulee melkein aina puheeksi jossain muodossa. Koska teinit ovat usein moraalisesti hyvin aktiivisia ja vähän tuohtuneita ja heillä on vahvoja mielipiteitä siitä mikä on oikein ja väärin ja mikä on hyvä ja mikä on paha.”³⁴⁹

Haastattelupuheissa annetaan teologisia, sielunhoidollisia sekä pastoraalisia perusteluita sille, miksi pahuudesta tai Paholaisesta pitäisi puhua. Teologisissa perusteluissa Paholainen korostuu enemmän kuin pahuus ”yleisemmällä” tasolla. Paholaista ei voi haastateltavien mielestä ohittaa sen raamatullisen ja opillisen pohjan vuoksi. M5 on sitä

³⁴⁶ Myöntävästi vastasivat: M1, M4, M5, N2. Kielteisesti: M2, N1, M3. Huom. M2 suhtautui kuitenkin kielteisesti myös pahuuteen yleisemmällä tasolla.

³⁴⁷ M1, M2.

³⁴⁸ M1, M3, N1, N2.

³⁴⁹ M1.

mieltä ettei personifioitua pahaa voi ohittaa yksinkertaisesti siitä syystä, että se kuuluu perinteiseen kristilliseen käsitykseen.

M5 ajattelee myös jonkin verran sitä, kuinka tuoda perinnettä ymmärrettäväksi nykypäivän ihmisille. Erityisesti hän ajattelee personifioitun pahan voivan antaa selityksen radikaalin pahan olemassaololle. Radikaali paha on suosittu pahan teoria tänä päivänä ja juontaa juurensa Immanuel Kantin teoriasta. Kant väitti, että jokaisella ihmisellä on luontainen taipumus pahaan, ja hän tarkasteli perisyntiä ilman sen myyttisiä piirteitä. Ihmisessä on siis luonnostaan radikaali paha. Ihminen tekee pahoja tekoja, vaikka tietää niiden olevan moraalisesti vääriä. Näin painotetaan ihmisen omaa vastuuta.³⁵⁰

M1:en mielestä pappi ei oikeastaan voi kieltää Paholaisen olemassaoloa, koska silloin hän kieltäisi samalla kirkon opin. Samoilla linjoilla on N2, jonka mielestä papilla on vastuu ja velvollisuus keskustella pahuudesta. ”Jos kirkossa ei keskusteltaisi pahasta niin missä sitten? [...] Tiedostan kyllä sen, että onhan se myös osa meidän kirkon oppia ja julistusta että siinä mielessä sitä kysymystä täytyy voida tarkastella.”

M4 etsii Raamatusta selityksen sille, että Paholaisesta tulisi keskustella kirkossa.

”Tuntuu että koko Raamattu on kirjoitettu... siitä näkökulmasta miten pahuus torjutaan. Sehän se on se varsinainen juoni koko Raamatussa. [...] Se on myöskin teologisesti ja filosofisesti kaikkein vaikein kysymys mikä meillä on. [...] Kyllä siinä käy niin että jos Paholainen putoaa pois, jos helvetti putoaa pois, niin kyllä siinä kohta lähtee Taivaskin.”³⁵¹

M3 tuo esille samantapaista ajatusta: ”Jos sitä väittää ettei ole helvettiä tai se teema jätetään pois niin silloinhan meille jää vain Jumalan valtakunta.[...] Ja silloin meillä ei ole välineitä käsitellä pahuutta.”

M5:en mielestä luterilaisella kirkolla olisi paljon tarjottavaa pahan käsittelemiseen, ja että kirkko pystyisi sen avulla auttamaan ihmisiä paremmin sielunhoidollisissa keskusteluissa.

”Mä mietin että ehkä kirkko voisi vähän rohkeemmin, [...] valitettavasti se pahuudesta puhuminen on jäänyt jollain tavalla vaan tämmöisille niin kun karismaattisille liikkeille [...] mutta mä ajattelen että meillä luterilaisuudesta löytyis hirveen paljon hirveen rakentavia ja hyviä näkökulmia pahuuteen ja vaikka siihen et miten ylipäättään esimerkiksi hengellisesti ahdistunutta ihmistä voidaan niin kun auttaa vaikka siinä että ymmärtäisi siitä luterilaisesta pahuuskäsityksestä tai siitä miten masentuneita voisi lohduttaa tai auttaa.”

³⁵⁰ Kuula 2010, 300–302. Nykypäivänä löytyy paljon radikaalin pahan tutkimuksia. Ks. esim. Richard J. Bernstein, 2002. *Radical Evil. A Philosophical Interrogation*. Bernstein on arvostettu amerikkalainen filosofi. Tutkimuksessaan *Radical Evil* vuonna 2002 hän tuo esille monen keskeisen ajattelijan pohdintoja radikaaliin pahuuteen liittyen. Myös suomalainen filosofi Ari Hirvonen ja Toomas Kotkas (toim.) ovat kirjoittaneet kokoelmateoksen *Immanuel Kant. Radikaali paha eurooppalaisessa perinteessä* kyseisestä aiheesta. Hirvonen & Kotkas 2004.

³⁵¹ Vrt. Vikström 1982, 127–128; Kuula 2010, 269; Russell 1989, 171–172.

M1 kertoo sielunhoidollisen näkökulman siitä, että hänen mielestään personifioitu paha heijastaa ihmisen kokemuksia, ja että siitä on siksi tärkeää keskustella kirkossa. Hänen mielestään kirkko ei käsittele kovinkaan paljon pahuutta, mutta hän itse pyrkii käsittelemään sitä jonkin verran. ”Ja mitä siinä voi muuta kuin yrittää saada heidät olla luopumatta toivosta, tai olla itse luopumasta uskosta, sillä silloin Paholainen hieroo käsiään.”

N2 tuo pastoraalisen näkökulman siitä että nuorisopappina hän pitää tärkeänä nostaa tällaisia eri aiheita esille, ja pahuus on hänen mielestään aihe joka on aina ajankohtainen. Hänen mielestään myös personifioitua paha tulisi käsitellä, vaikka aihe onkin hänelle itselleen vaikea. ”Jos sitä ei tässä foorumissa voi sitä kysymystä edes tarkastella niin missä sitten?”

M1 on sitä mieltä, että personifioitu pahuus kuvastaa ihmisten kokemuksia, ja että pahuutta tulisi siksi käsitellä klassisella tavalla. Hänen mielestään pahuudesta tulisi puhua jopa enemmän, koska se kuuluu niin vahvasti ihmisten todellisuuteen. ”Joskus jopa enemmän kuin Jumala.” M1:en mielestä personifioitu paha siis kuvastaisi paremmin ihmisten kokemusmaailmaa kuin kirkon usein esittämä abstraktimpi ja yleisempi kuva pahuudesta. Hän myös väittää haastattelussaan, että koska kirkko ja yhteiskunta eivät puhu Paholaisesta, ihmiset ovat vähemmän varuillaan kuin mitä ennen olivat. ”Ja se on mitä Paholainen kaikista eniten toivoo tietysti, että uskoisimme ettei häntä ole olemassa. Sillä silloin hänen on helpompi ottaa ylivalta.” Lisäksi M1 sanoo olevansa sitä mieltä, että kirkko antaa silloin sellaisen kuvan, ettei tiedosta mitä ympäröivässä maailmassa tapahtuu vaan elää jotenkin ”omassa maailmassaan”.

7.2. Milloin ja miksi pahuudesta ja Paholaisesta vaietaan?

Haastatteluissa tulivat esille erityisesti seurakuntatyöhön liittyviä sekä teologisia perusteluita sille, miksi seurakuntapapin ei aina ole järkevää puhua pahuudesta tai Paholaisesta. Useat haastateltavat mainitsevat oman tai kirkon vierastuksen pahuustematiikkaa kohtaan luultavasti johtuvan siitä, että se on teemana niin vaikea.³⁵² ”Oma vierastus tätä Saatana-tematiikkaa kohtaan kertoo siitä, että se ei ole mikään yksinkertainen kysymys.”³⁵³ M3 uskoo, ettei pahuutta käsitellä kovinkaan paljon kirkossa, koska toiminnassa pyritään asiakaslähtöisyyteen ja arastellaan vaikeiden asioiden esille tuomista.

”Uskon että meillä on vähän tällainen ”Feel good” -kirkko, eli luulen että nämä vaikeat kysymykset kuten synty ovat asioita joita aika vähän käsitellään. Luulen että meitä siksi pelottaa esittäytyä sellaisena kirkkona joka kertoo persoonallisen pahan olemassaolosta.”

³⁵² M1, M3, N2.

³⁵³ N2.

Samoin M3:en mielestä helvetti on teemana vaikea. ”Sitä [kirkko] ei tykkää puhua helvetistä. Se on niin vaikea aihe.”

Haastatteluissa pohdittiin sitä, että kirkko saattaa vältellä pahasta ja Paholaisesta puhumista juuri siksi, koska pelätään, ettei näin toimimalla tavoitettaisi seurakuntalaisia. M3:en mielestä tulisi miettiä kuinka aihetta voisi käsitellä niin että se tulisi ymmärrettäväksi tämän päivän ihmisille. ”Sillä muuten emme tule tavoittamaan ihmisiä, se ei silloin ole pahan käsittelemistä vaan siitä tulee sellainen ’show’, jolle ihmiset naureskelevat.”

Seurakuntapapit olivat huolissaan omasta työkuivastaan ja siitä, ettei heitä otettaisi vakavasti, jos he saarnaisivat liikaa pahuudesta ja Paholaisesta. M1 sanoo, että puhuisi mielellään itse enemmän pahuudesta, ”mutta en kuitenkaan halua tulla tunnetuksi jonakin pelkästään helvetistä ja Paholaisesta saarnaajana.³⁵⁴” M3 on sitä mieltä, ettei kirkko käsittele tarpeeksi pahan ongelmaa. Silti hän ei itsekään halua pelotella seurakuntalaisia ”helvettisaarnoilla”.

”Olen kriittinen sitä kohtaan [”Feel good -kirkko”]. Olen osa sitä myös, koska en myöskään siis, vastakohta ”Feel good” -kirkkoonhan on sellainen tuomiopäivän kirkko. [...] En halua pitää sellaisia helvettikeskeisiä saarnoja että tehkää nyt parannus tai joudutte helvettiin. [...] Joten siinä mielessä olen osa tätä ”Feel good” -kirkkoa, mutta olen kriittinen sitä kohtaan että minusta on liian helppo ratkaisu sanoa että kaikki on Jumalan kädessä ja kaikki menee kyllä hyvin kun vain suljemme silmämme pahalta.”

M3:en mielestä Paholainen on aihe, jota tämän päivän kirkko ei mielellään käsittele, sillä se liittyy helvetti-problematiikkaan ja siihen, ettei haluta tunnustaa, että maailmassa olisi pahaa tahtova mahti.

Haastateltavat kertoivat haastattelutilanteessa, etteivät halua pelotella seurakuntalaisia. M1:en mielestä kirkossa usein yritetään saada ihmiset rauhoittumaan jos maailmassa tapahtuu jotain pahaa, ja tässä on se riski, että myös pahan vaikutusta vähätellään. ”Minun tehtävänäni ei ole pelotella ihmisiä. Ja se on riskinä kun puhuu pahuudesta. Sillä meillä on syytä pelätä pahuutta. Tai Paholaista [...]. Minun tehtävänäni on antaa ihmisille toivoa.” N2 sanoo että persoonallisesta pahasta on puhuttava vastuullisesti, koska muuten on riskinä pelotella ihmisiä, joilla on jo alkuaan ongelmia elämänhallintansa kanssa. M2:lla on samanlaisia kokemuksia. Hänestä kirkon paholaisuskossa on riskinsä sielunhoidollisissa keskusteluissa.

”Huomasin että olen aivan väärä henkilö. Että tämä henkilö tarvitsisi apua, psykiatrista apua. Koska siinä en pysynyt häntä auttamaan. Tämä henkilö oli kokenut ja nähnyt Paholaisen ja kuullut Paholaisen puhuvan, ja minä yritin kirkon uskon kautta käsitellä tätä asiaa, mutta kun ihmisillä on tällaisia ongelmia niin ei ehkä ole oikea tapa käsitellä niitä kysymyksiä tätä kautta.”

³⁵⁴ Ruotsiksi ”svavelosande predikant”.

Seurakuntalaisten hengellisten tarpeiden erottaminen psyykkisistä ongelmista on ollut toistuva teema seurakuntatyöntekijöille. Jopa katolisen kirkon katekismuksessa painotetaan eksorkismiaiheen yhteydessä, että on tärkeätä erottaa riivaus mielisairaudesta.³⁵⁵

M2 kertoo kiinnostavan näkökulman siitä että hänen mielestään pahuuden liiallinen korostaminen voi vaikuttaa ihmiseen niin, että pahuus muodostuu elämän keskiöksi.

”Nähtävästi kirkossamme on ryhmä jotka korostavat tätä teemaa [pahuus] yli kaiken muun. Tunnen yhden henkilön joka oli mukana kun pappi aloitti joulurukouksen synnintunnustuksella. Jos kuuluu tähän ryhmään niin silloinhan kantaa pahuutta ja syntiä mukanaan yli kaiken. Minä yritän itse tiedostaa että on tilanteita joissa ei ole kovinkaan paljon järkeä puhua siitä.”

Haastateltavilla oli myös teologisia perusteita pahan, mutta erityisesti Paholaisesta vaikenemiselle. M5 on sitä mieltä että Raamatun kertomukset Paholaisesta ovat niin pintapuolisia, etteivät ne muodosta kovinkaan hyvää perustaa paholaisopille. Myös N2 kokee, ettei raamatullinen evidenssi Paholaiselle ole riittävä. ”Sen takia se ei myöskään tunnu omalta tavallaan omaan sellaiseen maailmankatsomukseen.”³⁵⁶

N2 ei julista pahuutta paljoakaan koska se on hänelle vaikea aihe. ”Jos nyt puhutaan vaikka Saatanasta [...] niin se on mulle vieras ajatus jotenkin että se Saatana jotenkin toimisi mun omassa henkilökohtaisessa elämässä.” Hänelle aihe on vaikea juuri sen vuoksi, että tiedostaa sen kuuluvan kirkon oppiin, muttei itse samaistu siihen.

M2 sanoo että pahasta puhuminen ei koskaan saisi olla kirkon pääasiallinen sanoma, vaikka kuuluukin kirkon oppiin. ”Koska silloin on kyllä huonosti asiat.” N2 puhuu samansuuntaisesti, sillä hänen mielestään kirkon tulisi olla kiinnostuneempi Jumalasta kuin Saatanasta. ”Mä vierastan kyllä sen tyyppistä julistusta, missä jotenkin se persoonallinen paha on jotenkin hirveen vahvasti keskiössä ja kaikki pahuuden ilmentymät nähdään jotenkin hänen kauttaan tai siinä valossa.”

M2 on sitä mieltä, ettei persoonallisesta pahasta edes tulisi puhua, koska se on tapa vähentää ihmisen vastuuta. Hänen mielestään Paholaisesta tulee silloin syntipukki ihmisten pahoille teoille.³⁵⁷ N2 on samaa mieltä M2:n kanssa tästä asiasta. ”Kyllä ihminen on taipuvainen pahaan ja pahuuteen ilman että sitä Saatanaa ihan kauheesti siihen touhuun tarvitaan.”

³⁵⁵ Kuula 2010, 348–349.

³⁵⁶ Samanlaisia ajatuksia esittää Kelly 2006, 2, 5; Muchembled 2000, 62, 66.

³⁵⁷ Myös N1 näki asian aika lailla tästä näkökulmasta käsin.

7.3. Koonti

Haastateltavat olivat erityisesti sitä mieltä, että sielunhoitokeskustelut ja erilaiset ajankohtaiset kriisit ovat tilanteita, joista pahuudesta on pystyttävä puhumaan. Ajankohtaisissa kriiseissä pyydetäänkin usein erityisesti piispan lausuntoja.³⁵⁸ Lisäksi rippikoulussa nuoret ovat aktiivisia kyselemään aiheesta. Haastattelupuheissa ilmeni myös ajatus siitä, ettei pappina voi kieltää kirkon oppia ja Paholaisen raamatullista perua.

Toisaalta muutama pappi oli sitä mieltä, ettei Paholaisella ole tarpeeksi vahvaa raamatullista evidenssiä. Samanlaisia ajatuksia ovat esittäneet myös tutkijat Kelly ja Muchembled.³⁵⁹ Papit kertoivat pelkäävänsä, että liiallisella paholaispuheella pelästyttäisivät seurakuntalaisensa, tai jopa joutuisivat naurunalaisiksi. Papit kokivat paholaisaiheen hankalaksi silloin, kun sielunkeskusteluun on hakeutunut psyykkisesti epätasapainossa oleva henkilö. Myös Katolisen kirkon katekismuksessa varoitetaan pappeja sielunhoitotilanteissa erottamaan hengelliset tarpeet psyykkisistä sairauksista.³⁶⁰

Kukaan ei haastattelupuheessaan maininnut kastetta tilanteena, jossa pahuudesta täytyy puhua. Tämä on huomionarvoista, koska Paholainen saa kasteessa merkittävimmän roolin tämän päivän seurakuntatyössä.³⁶¹

³⁵⁸ Esim. piispa Eero Huovinen antoi lausunnon tsunamin kokemuksesta. Saarnassaan 4.4.2012 Huovinen kertoi kokemuksestaan siitä, että voi tuntua siltä kuin Jumala ikään kuin nukkuisi kun tapahtuu kamalia asioita maailmassa. Hän viittasi erityisesti Estonian uppoamiseen ja tsunamiin. Huovinen 2012, <helsinginhiippakunta.evl.fi>.

Punaisen ristin tekemässä tsunamiin liittyvässä haastattelussa Huovinen painottaa ihmisen koko elämää kestävästä kärsimystä. Huovinen 2014, <www.youtube.com>.

³⁵⁹ Kelly 2006, 2, 5 & Muchembled 2000, 62, 66.

³⁶⁰ Kuula 2010, 348–349.

³⁶¹ Kuula 2010, 346.

8. POHDINTOJA PAHUUDESTA

8.1. Pahat teot ja ihmisen pahuus

Haastatteluissa yleinen teema oli, että pahuus konkretisoituu erityisesti ihmisten pahoissa teoissa. Ihmisten pahoihin tekoihin liittyy myös synti ja ihmisen pahuus. Tunnustuskirjoissa tehdään usein kolminainen jaottelu, jossa synnistä, kuolemasta ja Paholaisesta kerrotaan toistensa yhteydessä.³⁶² Esimerkiksi Ison katekismuksen opinselityksessä sanotaan, että ennen kuin Kristus tuli maan päälle, oli ihminen tuomittu Paholaisen ja kuoleman valtaan. Tämän mukaan Kristus on lunastanut ihmisen synnistä, kuolemasta ja Paholaisen vallasta.³⁶³ Synti liittyy siis opillisesti tiiviisti samaan kategoriaan kuoleman ja Paholaisen kanssa.

M5 mainitsee käsitteiden määrittelyn vaikeuden. Hänen mukaansa ei aina ole niin yksioikoista, mikä on pahuutta tai syntiä.

”Pahuuteen liittyy myös semmoinen niin kun monimuotoisuus ja moni-ilmeisyys ja myös semmoinen vaikeus niin kun erotella sitä että mikä ihmisessä sitten loppujen lopuksi sitten on sitä pahuutta tai syntiä. Että mä jotenkin ajattelisin että tietysti semmoisia niin kun helppoja määritelmiäkin voidaan tehdä, mutta ne tavoittaa ehkä vaan niin kun jonkun osan. [...] Semmoinen paha mikä niin ku haittaa ihmistä itseään, hänen läheisiään tai Jumalasuhdettaan. Ylipäätään. Näin mä sen niin kun lyhyesti määrittelin.”

M1 yhdistää pahuuden ihmisten tekoihin. ”Mitä pahuus on? Se on tietoinen yritys satuttaa. Tai ei vain yritys vaan yleensä se toteutetaan. Yritys satuttaa toista elävää olentoa. [...] Voiko pahuutta olla ilman tekoja? En oikeastaan usko niin.” M1:en mielestä pahuus on aina ihmisen tuottamaa, koska eläimet eivät voi nähdä eroa pahan ja hyvän välillä. M2 ei pidä mielekkäänä puhua pahasta jonain abstraktina käsitteenä. ”Paha muodostuu tietyn teon kautta. Pelkkä pahasta puhuminen jonain joka on jossain kaukana tai henkilönä joka kulkee ympäri ihmisiä pelotellen, sitä en näe mielekkäänä.” Hän on myös sitä mieltä että yhteiskunnan pahuus linkittyy ihmisten kykenemättömyyteen kohdella toisiaan oikeudenmukaisesti. ”Mutta tämä on yhteiskunnallista, poliittista pahuutta. En näe tällaista transsendenttista tai metafyyisistä persoonaa olevan näiden asioiden takana.” N1 arvelee pahuuden johtuvan ihmisten pajojen tekojen lisäksi ihmisten pahoista ajatuksista, mistä pahat teot hänen mukaansa saavat alkunsa.

Syntiinlankeemuskertomus kertoo ihmisen valinnanvapaudesta. M3 tuo haastattelupuheessaan esille syntiinlankeemuskertomuksen pohtiessaan ihmisten

³⁶² Esim. Augsburgin tunnustuksen puolustus, 90–91; Iso katekismus, 378, 402; Vähä katekismus, 309. Esiintyy myös virsikirjoissa; esim. suom. virsi 385.

³⁶³ Iso katekismus, 378.

pahuutta ja pahoja tekoja. Hän kertoo klassisen kertomuksen syntiinlankeemuksesta, muttei mainitse Paholaisen osuutta ihmisen lankeamiseen.

”Pahuus on synnin seurausta ja synti on ihminen joka toimii niiden rajojen yli mitä Jumala on asettanut. Että jos me otetaan niin kun Aatami ja Eeva ja syntiinlankeemuskertomus, niin Jumala on asettanut rajan heille, tämän puun hedelmiä ette saa syödä, ja he menevät rajan yli, heistä se on houkuttelevaa³⁶⁴ ja he ylittävät rajan, kun he kyseenalaistavat Jumalan. Ja se, ja se on syntiä. Se että kääntää Jumalalle selän ja kulkee omaa tietänsä ja tekee omia päätöksiään. Tulee kauas Jumalasta, ja sen seurauksena niin paha saa alkunsa.”

Tunnustuskirjoissa painottuu Paholaisen osuus syntiinlankeemuksessa enemmän kuin mitä esimerkiksi M3 pohdinnassa. Isossa katekismuksessa Luther sanoo aiheesta näin:³⁶⁵

”Sillä kun meidät oli luotu ja kun olimme saaneet Jumalalta, Isältä, kaikenlaista hyvää, Perkele tuli luoksemme ja johdatti meidät tottelemattomuuteen, syntiin, kuolemaan ja kaikenlaiseen onnettomuuteen. Niin me jouduimme Jumalan vihan alaisiksi ja menetimme hänen armonsa.”³⁶⁶

Myös M4 kertoo haastattelupuheessaan ihmisen tahdonvapaudesta ja sen myötä pahuuden tulemisesta maailmaan, joskin hän esittää enkeleiden lankeamisen toisin kuin M3.

”Pahuus ei ole Jumalasta, eli toisin sanoen Jumalan on täytynyt siis antaa tahdon vapaus ihmiselle. Ehkä niille enkeleille mitä se nyt on, jos se nyt sitten, tämä vanha teologisen tradition mukaan enkelit lankesivat ja sitten houkuttelivat ihmisen pahuuteen. Eli toisin sanoen enkeleilläkin täytyy siis olla tahdonvapaus. Ne voivat valita hyvän tai pahan. Ne valitsivat pahan. Ihminen valitsi pahan. Pahuus tuli maailmaan.”

Haastateltavilla oli eriäviä näkemyksiä siitä, voiko ihminen olla pohjimmiltaan paha.

Kolme haastateltavaa oli sitä mieltä, että ihminen voi olla olemukseltaan paha.³⁶⁷ M4 on ehdottomasti sitä mieltä, että ihminen voi olla paha. ”Ihminen on aina paha. Se hyvyys mikä ihmisessä on, sehän on Jumalan luomaa.”

M2:en mukaan ihminen ei ole itsessään hyvä, vaan ihmisen hyvyys riippuu hänen teoistaan. Hänen mielestään on kyseenalaista, että ihminen joka ei koskaan tee hyviä tekoja olisi hyvä ihminen. Hänestä erityisesti persoonallisuushäiriöistä kärsivät ihmiset ovat pahoja. ”Persoonallisuushäiriöiset ihmiset haluavat tehdä sellaista paha jolle ei ole rationaalista selitystä.” Samoin M5 mainitsee sosiopaatit ihmisinä, jotka aiheuttavat hänen mielestään paha muille ja ovat siksi suorastaan pahoja ihmisiä. ”Et kyl jos mä mietin jotain paatunutta sosiopaattia, niin kyl se on aika pitkällä siinä pahuuden tiellä että, puhutaan jo hyvin pahasta ihmisestä.” Robert Ellwood kertoo siitä, miten pelko itsessään voi luoda pahuutta. Jokin joka on poissa omalta, sille tarkoiteltulta paikalta voi näyttäytyä ihmisille pahuutena. Psykkisesti sairaat ihmiset saattavat käyttäytyä

³⁶⁴ ruotsiksi ”blir frestade”.

³⁶⁵ Iso katekismus, 378.

³⁶⁶ Iso katekismus, 378.

³⁶⁷ M2, M4, M5.

normeista poikkeavalla tavalla, ja siksi heitä saatetaan pitää vaarallisina tai jopa pahoina.³⁶⁸

Muut haastateltavat näkevät ihmisen olemuksen lähtökohtaisesti hyvänä. M1 uskoo siihen, että ihminen voi olla väline pahalle, muttei silti olemukseltaan paha. Kahdessa haastattelussa esiintyi myös kristillinen näkemys siitä, ettei ihminen voi olla olemukseltaan paha siksi, koska ihminen on Jumalan luoma.³⁶⁹

”En usko että ketään on luotu pahaksi. Uskon että Jumala on luonut ja rakastanut jokaista ihmistä. [...] Jokaisessa ihmisessä on Jumalan kuva. Se voi vain olla piilossa monen monen likakerroksen alla, pahan alla, haavojen mitä elämä on tuonut.”³⁷⁰

N2 on sitä mieltä että ihminen kykenee pahoihin tekoihin ja voi siksi olla paha, mutta jopa ihmiset, joilta puuttuu empatiakyky, voivat tehdä hyviä tekoja.

”En mä usko että kukaan ihminen on kategorisesti hyvä tai paha. [...] Ihmisessä kuitenkin on ikään kun kahdenlaista puolta että on se potentiaali siihen hyvään ja sitten on se meidän syntinen luonto joka sen pahuuden kanssa temmeltää. Niin mä luulen että kirkollisessa ikään kuin kielenkäytössä se pahuus ja synty aika lailla kytkeytyy toisiinsa.”³⁷¹

8.2. Teodikea

Haastateltavat olivat yhteneväisiä haastattelupuheissaan siitä, että on mahdotonta vastata täydellisesti teodikean ongelmaan.³⁷² ”Emme tiedä miksi maailma on epätäydellinen. Ainut mitä tiedämme on että se on sitä.”³⁷³ M3:en mielestä on luonnollista ettei hän itse osaa vastata teodikean ongelmaan siksi koska kukaan ei voi. ”Saan olla itse pieni ja sanoa että luotetaan tässä Jumalaan ja rukoillaan Jumalaa auttamaan kärsimykseen.” M5 sanoo haastattelupuheessaan että ihmisten tulisi ymmärtää, etteivät voi käsittää kaikkea. ”Se jollain tavalla niin kun jää ihmisen kapasiteetin ulkopuolelle ja kuuluu tällaiseen niin kun Jumalan salattuun puoleen, että Jumala ei sitä jostain syystä ole meille halunnut paljastaa. VIELÄ. Ehkä tulevassa elämässä.” M5:en pohdinnassa on nähtävissä eskatologinen vire. Tämä on merkittävää kollektiivisen muistin kannalta, sillä luterilaisuuden alkuaikoina eskatologia korostui opillisesti, ja myös ensimmäisten kristittyjen ajattelu oli hyvin eskatologista.³⁷⁴

N2 on sitä mieltä että teodikean ongelmaan on mahdotonta vastata, koska sillä ei ole kosketuspintaa oikeaan elämään. ”Se on luonteeltaan sen tyyppinen ettei mikään vastaus siihen oo järkevä tai tyydyttävä, koska se sotii kaikkea meidän sitä inhimillistä kokemusmaailmaa vastaan, riippumatta siitä miten sitä järkeilee. Siin on väistämättä

³⁶⁸ Ellwood 2009, 18, 22, 24–26.

³⁶⁹ N1, M3.

³⁷⁰ N1.

³⁷¹ N2.

³⁷² M2, M3, M5, N1, N2.

³⁷³ M2.

³⁷⁴ Kuula 2010, 73, 275–276. Esim. Evankeliumikirja 1999, 198–200; Iso katekismus, 396–398; Jumalanpalvelusten kirja 2000, 269–270; Katekismus 1999, 74–75.

ristiriita.” Kuitenkin N2 sanoo, että jos hänen täytyisi vastata kysymykseen ”miksi maailmassa on niin paljon pahaa” niin hän luultavasti vastaisi perinteisen kristillisen näkemyksen mukaisesti. ”Kun mulla ei oo nyt parempaakaan vastausta siihen.”

Perinteisesti kristityt ovat etsineet vastauksia pahan ongelmaan ihmisen omasta syntisyydestä, Aatamin lankeemuksesta tai Paholaisen valtakunnasta.³⁷⁵

Tunnustuskirjoissakin teodikeaan tarjotaan näitä ratkaisuvaihtoehtoja.³⁷⁶ Isossa katekismuksessa selitetään pahan alkuperää syntiinlankeemuskertomuksen pohjalta. Jumala luo maailman, minkä jälkeen Paholainen viettelee ihmisen syntiin ja ihminen joutuu Jumalan vihan alle. Lopulta ihminen saa armahduksen Kristuksen kuoleman ja ylösnousemuksen ansiosta.³⁷⁷

Haastattelupuheissa korostuvat erityisesti ihmisen oma syntisyys ja epäsuorasti myös Aatamin lankeemus. M1 sanoo että hänen mielestään pahuus tulee välttämättömäksi osaksi maailmaa, sillä ihmisten teot liittyvät ihmisten valinnanvapauteen.

”Jotta voisi valita jotain hyvää, täytyy teoreettisesti voida valita jotain pahaa. Ja siksi pahuutta täytyy olla maailmassa. Se on ehkä jopa Jumalan tahto että pahuutta on olemassa. Mutta Jumala ei halua että valitsisimme pahan. Mutta siihen on silti oltava mahdollisuus.”

Samaa ajatusta on nähtävissä M4:än haastattelupuheessa. ”No ei sitä nyt minun mielestäni voi puolustaa millään muulla kuin vapaalla tahdolla, että ihminen on tietoisesti valinnut Jumalan vastaisuuden.”

8.3. Pahan olemus ja kokemukset

Isossa katekismuksessa Luther sanoo ihmistä kiusaavan liha, maailma ja Perkele.³⁷⁸

”Lihan himolla” Luther viittaa ihmisen luontoon liittyviin kiusauksiin, joita voivat olla esimerkiksi epärehellisyys toisia ihmisiä kohtaan, laiskuus tai vaikkapa ahneus.

”Maailmalla” Luther tarkoittaa ihmisten maanpäällistä toimintaa suuremmissa mittakaavassa, johon kuuluu liiallinen omien etujen ja kunnian tavoittelu. Hänen mukaansa Perkele toimii Kiusaajana erityisesti siellä missä ollaan tekemisissä hengellisten ja eettisten asioiden, eli ihmisen sisäisen maailman kanssa.³⁷⁹

Haastateltavat kertovat omista pahuuden kokemuksistaan. Näissä haastattelupuheissa korostuvat Lutherin kategorioista lähinnä liha ja maailma, eli kokemukset ihmisen pahuudesta.

³⁷⁵ Kuula 2010, 71–73, 102.

³⁷⁶ Esim. Iso katekismus, 378–379; Schmalkaldenin opinkohdat, 267, 270, 276.

³⁷⁷ Iso katekismus, 378.

³⁷⁸ Iso katekismus, 396. Ks. myös. Augsburgin tunnustuksen puolustus, 115–116, 184; Yksimielisyyden ohje, 557, 560.

³⁷⁹ Iso katekismus, 396–397.

Pappien haastattelupuheissa on nähtävissä hyvin erilaisia kokemuksia siitä mikä on erityisen paha sekä yleisesti että omassa elämässä. M5 sanoo haastattelupuheessaan, ettei aina ole niin yksinkertaista, mikä on pahuutta ja mikä pelkkää syntisyyttä.

”Joskus toki kohtaa sellaista pahuutta, jolle itsekkin on vaikeeta antaa selityksiä. Pahuutta jota jää pohtimaan. Et onko se oikeesti pahuutta vai eikö se oo pahuutta. Onko se jotain ihmisen syntisyyttä vai pelkkää vajavuutta tai muuta että se on aika moninainen se omakin kokemusmaailma pahuuden suhteen.”

Haastatteluissa kerrottiin kokemuksista siitä, että itse on joutunut pahan kohteeksi.³⁸⁰

Vain M3 ei omasta mielestään ole kokenut kovinkaan paljon pahuutta elämässään.

”Olen elänyt hyvin suojattua elämää. Elän turvallisessa maassa, jossa ihmiset eivät satuta kovinkaan paljon toisiaan. [...] Minua ei koskaan ole pahoinpidelty tai kiusattu.”

Kuitenkin melkein vielä keskeisempi teema haastatteluissa kuin se, että joku tekisi itselle paha, oli pahan kokeminen omassa itsessä.³⁸¹ ”Sitä voi löytää pahuutta itsessään,

löytää tahto satuttaa muita tai tavoitella omaa etua.”³⁸² Erityisesti M4:än

haastattelupuheessa korostuu oman itsensä kokeminen pahana. ”Mä koen jatkuvasti syyllisyyttä ja itsekkyyttä, kunnianhimoa. Jatkuvasti joutuu taistelemaan siis ikään kuin tämän pahan luontonsa kanssa. [...] Miksi minä olen näin itsekäs, minkä takia minä nyt en rakasta lähimmäistä niin kuin itseäni.”

N1 ottaa puheeksi passiivisen pahuuden, millä hän tarkoittaa, että pahuutta on myös se että ei toimi jonkin toisen ihmisen puolesta vaikka siihen olisi mahdollisuus. Hänellä on itsellään kokemusta pahasta erityisesti masennuksen muodossa. ”Koen pahana sen, jollain tavalla passiivisena pahana, mutta siis tunne totaalista toivottomuudesta, että millään ei ole mitään merkitystä.” Myös M1 mieltää pahuuden niin, että se on tunne totaalista hyödyttömyydestä tai toivottomuudesta. N1:en mainitsemaa passiivista pahuutta voisi tulkita hyvän poissaolona. N2 sanoi haastattelussaan, että hänen on helppo samaistua Augustinuksen ajatteluun pahasta hyvän poissaolona. ”Musta siinä ajatuksessa on siltä jotakin sellaista viehättävää mihinkä minulla on jotenkin helppo samaistua.”³⁸³

N1 tuo haastattelupuheessa esille sen, että hänen mielestään kuolema ja paha ovat lähellä toisiaan. ”Jumala luo elämän, elämän voimat ja kuoleman tai pahan voimat. Sehän tarkoittaa sitä että paha ja kuolema ovat melko samankaltaisia.” Tässä on yhtymäkohta opin kanssa, sillä paha ja kuolema saavat kirkon dokumenteissa lähes

³⁸⁰ M1, N2, M2.

³⁸¹ M1, M2, M3, M4, M5.

³⁸² M3.

³⁸³ Ks. Augustinuksesta ja hyvän poissaolosta: Hick 1977, 37; Kuula 2010, 94, 104.

synonyymisen aseman. Niissä jää arvoitukselliseksi, mikä pahan ja kuoleman voimien³⁸⁴ välinen ero on, vai tarkoitetaanko niillä käytännössä samaa asiaa.³⁸⁵ Katekismuksessa selitetään Isä meidän seitsemättä pyyntöä ”vaan päästä meidät pahasta” niin että ”Jeesus kykeni kuolemallaan riistämään vallan kuoleman valtiaalta, Saatanalta [...]”³⁸⁶ Saatanaa siis kutsutaan kuoleman valtiaaksi.

Haastattelupuheissa keskeinen teema on yhteiskunnallinen pahuus, jolla erityisesti viitataan yhteiskunnalliseen epätasa-arvoisuuteen.³⁸⁷ M2 ja M3 näkevät yhteiskunnan monella tavalla edistävän pahuutta, ja he viittaavat tässä erityisesti pakolaispolitiikkaan.

”Juuri nyt olen sitä mieltä että se osa yhteiskunnasta joka haluaa heittää ulos pakolaiset jotka ilmiselvästi ovat avun tarpeessa, se on paha osa meidän yhteiskunnastamme. Yhteiskunta joka ei voi ottaa vastaan muutamaa tuhatta tai montaa kymmen tuhatta, se ei ole inhimillinen yhteiskunta, vaan paha yhteiskunta.”³⁸⁸

N1 on samoilla linjoilla M2:en kanssa siinä mielessä, että hänen mukaansa paha on erityisesti sosiaaliturvan vähentäminen. Hänestä yhteiskunnan tulisi pitää huolta heikoista ja vähävaraisista. N2 kommentoi teemaa seuraavasti:

”Sitten meillä on kasvava eriarvoisuus läsnä ja rasismia ja vähän vastenmielisempää keskustelukulttuuria ja semmosia avoimia raivonilmauksia joitakin ihmisryhmiä kohtaan tai jotakin tän tyyppisiä teemoja, missä on vaikea välttyä siltä pahan tematiikalta.”

M4 ja M5 kertovat siitä, miten yhteiskunta myös edistää hyvyyttä. M5:en mielestä yhteiskunta pyrkii pitämään pahuuden kurissa. ”Tuntuu että koko yhteiskuntajärjestelmä on siis niin kun yhteiskuntarauhan ylläpitämistä, pahuuden kurissa pitämistä.”

Sekä M2 että M4 mainitsevat sosiaalisessa mediassa esiintyvän pahuutta.

”Tavallisinta [pahuus] ovat valheet. Koska harvemmin ihmiset hyökkäävät toistensa päälle fyysisesti. Nyt ovat sosiaaliset mediat tehneet tämän pahemmaksi kuin koskaan. Sitä voi lukea itsestään siinä mitä muut kirjoittelevat sosiaalisessa mediassa. Asioita mitä he eivät sanoisi sinulle suoraan.”

M4 kertoo myös siitä, miten ihmiset voivat netissä pilata toistensa maineen.

Kiinnostavaa ovat M1:en ja M4:än kokemukset kirkon ja uskonnon synkästä tai pahasta puolesta. M1 kertoo haastattelupuheessaan jopa konkreettisimmat pahan kokemuksensa tapahtuneen vasta aloitettuaan kirkollisen uransa.

”Oudointa on että en oikeastaan ole kokenut [...] pahuutta niin intensiivisesti ja konkreettisesti kuin kirkossa. Sain pappisvihkimyksen aika myöhään. Joten olin ehtinyt kokea kaikenlaista ennen sitä, mutta en koskaan aiemmin ollut kokenut niin intensiivistä pahansuopaisuutta ja tahtoa loukata kuin kirkon sisällä. Ja minulla on oma teoriani tälle,

³⁸⁴ Myös esim. Evankeliumikirjan pikku pääsiäisen (17.sunnuntai helluntaista) teemassa sanotaan, että ”Jeesus on voittanut kuoleman vallan.” Evankeliumikirja 1999, 530. Voikin pohtia, onko kuoleman valta sama kuin Perkeleen valta. Jeesus voitti kuoleman ja samalla Paholaisen, ja Paholaista kutsutaan usein kuoleman valtiaaksi. Katekismus 1999, 76–77.

³⁸⁵ Esim. Jumalanpalvelusten kirja 2000, 284; suom. virsi 193.

³⁸⁶ Katekismus 1999, 76–77.

³⁸⁷ N1, N2, M2, M3.

³⁸⁸ M2.

no se ei ehkä suoranaisesti ole minun teoriani mutta siis hyvät teot vetävät pahuutta puoleensa. Paha tulee ja haluaa tuhota. Ja kun sanon paha niin tarkoitan Paholaista, koska minusta on fiksumpaa puhua Paholaisesta.”

Luther mainitsee Isossa katekismuksessa Paholaisen vahvan aseman nimenomaan seurakuntatyössä.³⁸⁹ ”Toisilla on enemmän ja vaikeampia kiusauksia kuin toisilla. Nuoria kiusaavat erityisesti lihan himot, aikuisia ja vanhoja maailma. Vahvoilla kristityillä taas, jotka ovat tekemisissä hengellisten asioiden kanssa, on kiusanaan Perkele.”³⁹⁰

M4 puolestaan kertoo uskonnon pahasta vaikutuksesta.

”Uskonnon nimissä tehdään usein kaikkein pahimmat teot. Se jollain tavalla se uskonto oikeuttaa tällaisen mielettömän julmuuden ja uskonto voi kierouttaa ihmiset syvemmältä kuin mikään muu, koska se ulottuu niin hirveän syvälle ihmisen persoonallisuuteen.”

8.4. Koonti

Kirkon opin mukaan pahan ongelma voi johtua ihmisen syntyisyydestä, Aatamin lankeemuksesta tai Paholaisen valtakunnasta.³⁹¹ Isossa katekismuksessa Luther kertoo ihmisiä erityisesti kiusaavan ”liha, maailma ja Perkele”.³⁹² Papit olivat kaikki samaa mieltä siitä, että teodikeaan on mahdotonta vastata täydellisesti. Haastattelupuheissa painottuu ihmisen syntyisyys sekä hieman myös Aatamin lankeemus, eli käytännössä ihmisten pahat teot sekä ihmisen pahuus. Lutherin kategorioista korostuivat siis liha ja maailma. Raamatun kertomuksista mainittiin syntiinlankeemuskertomus ja siihen liittyvä ihmisen valinnanvapaus syynä pahuuteen maailmassa. Kuitenkin jopa syntiinlankeemuskertomuksessa ihmisen oma vastuu ja pahat teot korostuivat haastatteluissa Paholaisen sijaan.

Papeilla oli kovin erilaisia näkemyksiä siitä, voiko ihminen olla pohjimmiltaan paha. Kolme olivat sitä mieltä että voi, kun neljä sanoivat että koska ihminen on Jumalan luoma hän ei voi olla pohjimmiltaan paha.³⁹³ Papit kokivat erityisesti pahuutta itsessään sekä itseän kohdistettua pahuutta. Keskeisiä teemoja oli yhteiskunnallinen ja poliittinen pahuus, pahuus sosiaalisessa mediassa sekä uskonnon tuottama pahuus.

³⁸⁹ Iso katekismus, 397.

³⁹⁰ Iso katekismus, 397.

³⁹¹ Kuula 2010, 71–73, 102. Esim. Iso katekismus, 378–379; Schmalkaldenin opinkohdat 267, 270, 276.

³⁹² Iso katekismus, 396. Ks. myös: Augsburgin tunnustuksen puolustus, 115–116, 184; Yksimielisyyden ohje, 557, 560.

³⁹³ M2, M4, M5 vastasivat että ihminen voi olla pohjimmiltaan paha. M1, M3, N1 & N2 olivat sitä mieltä ettei ihminen voi olla täysin paha.

9. KLASSINEN OPPI JA SEURAKUNTAPAPIT

Ketolan mukaan suomalaiset eivät sitoudu tänä päivänä yhtä vahvasti kirkon oppiin kuin ennen.³⁹⁴ Mutta kuinka haastatteleman seurakuntapapit suhtautuvat klassiseen oppiin Paholaisesta, eli siihen oppiin ja traditioon joka hyväksyttiin ”oikeaoppiseksi” varhaiskeskiaikana?³⁹⁵ Haastattelemistani papeista kolme seitsemästä sanoivat uskovansa persoonalliseen pahaan.³⁹⁶ Vain yksi seurakuntapappi oli täysin kielteinen paholaisoppia kohtaan.³⁹⁷ Kolme pappia vastasivat, että heillä on vaikeuksia uskoa Paholaiseen. Kyselyäni tarkemmin, he kuitenkin ryhtyivät kehittämään ajatuksiaan aiheesta.

Papit suhtautuivat haastattelupuheissaan kunnioittavasti klassiseen paholaisoppiin, riippumatta omista näkemyksistään. Jotkut papit erottavat oman henkilökohtaisen uskonsa kirkon virallisesta opista ja uskosta. Näin tekee esimerkiksi M2: ”No siis silloin tulemme kirkon näkemykseen Paholaisesta.”³⁹⁸ Ne papit jotka eivät kokeneet pystyvänsä samaistumaan paholaisoppiin omassa elämässään ajattelivat silti opin kuuluvan pappisviran asettamiin vaatimuksiin.³⁹⁹

9.1. Paholainen langenneena enkelinä

Kun seurakuntapapit kuvasivat Paholaista klassisen opin näkökulmasta, mainittiin Paholainen langenneena enkelinä.⁴⁰⁰ ”Paholainen on, kuten ajatellaan, hänet esitellään yleensä langenneena enkelinä. Sehän on klassista. Ja raamatullista myös.”⁴⁰¹ M1:llä on kiinnostava näkemys niin sanotuista mustista enkeleistä.

”Jos ajatellaan että Paholainen on langennut enkeli, yksi Jumalan enkeleistä, niin uskon että, tämä johtuu kenties näkemyksestäni enkeleistä. Uskon että hän on se henkilö joka suorittaa pahat teot. Toisin sanottuna, kun sitä tekee itsensä pahan välineeksi niin silloin sitä on jossain merkityksessä musta enkeli.”

M1:en mukaan Paholaisella on siis aktiivinen rooli maan päällä. Jokainen ihminen voi toimia mustana enkelinä toimimalla Paholaisen tahdon mukaisesti. Kun ihminen tekee näin, hän tulee M1 mielestä pahan manifestaatioksi eli Paholaiseksi.

”Tämä on vähän vaikeata. Tämä ei ole filosofisesti tai edes teologisesti ajateltu vaan on todella henkilökohtaista. Joten siinä ajattelussa Hitler oli Paholainen. Tai mitkä tahansa näistä todella kammottavista pahoista ihmisistä. Tämä perustuu omiin kokemuksiini. Koska olen kohdannut ihmisiä joiden olen kokenut olevan niin kuin Paholainen. Siinä hetkessä.”

³⁹⁴ Ketola 2011, 7–8.

³⁹⁵ Farley 1990, 141.

³⁹⁶ M1, M4, M5.

³⁹⁷ M2.

³⁹⁸ M2.

³⁹⁹ Erityisesti N2.

⁴⁰⁰ M1, M5.

⁴⁰¹ M1.

Myös M4 mielsi Paholaisen ensisijaisesti langenneena enkelinä. Hänen paholaiskäsityksensä vaikuttaisi olevan varsin pitkälle kristilliseen traditioon palautuva.

”Langennut enkeli. Se vanhakristillinen traditio. Saattaa olla että se on tällainen langennut enkeli Luciferus. Valonkantaja jonka piti olla Jumalan erityinen avustaja, mutta joka lankesi sitten. Ylpeyteen ehkä. Halusi olla Jumalan kaltainen. Ja yllytti ihmisenkin olemaan Jumalan kaltainen. No varsinaisesti syntihän on epäuskoa siis. Se että ihminen ei usko Jumalaan, irrottautuu Jumalasta. Sehän se on se pahuuden ydin.”⁴⁰²

9.2. Paholainen Kiusaajana

Paholainen Kiusaajan hahmossa korostuu haastattelupuheissa.⁴⁰³ N1 sanoo ettei usko Paholaiseen, mutta osaa silti mieltää Paholaisen Kiusaajaksi.

”ES: Kuka tai mikä Paholainen on sinun mielestäsi?

N1: Kiusaaja. Mutta kun sinä sanot Paholainen, tulen ajatelleeksi keskiaikaisia maalauksia ja tarve konkretisoida, personifioida ominaisuuksia. Paholainen kontrastina siveellisyyteen ja enkeleihin, ja tarve luoda asioita jotka silmät voivat ymmärtää. Kuten sanoin aiemmin niin minun on vaikeata kuvitella pahuus personifioiduksi Paholaisena hiilihangolla tai ilman hiilihankoa ja pukinjaloilla. Mutta Paholainen Kiusaajana, hänet tunnen vähän liiankin hyvin. Se joka alituisesti houkuttelee minua.

ES: Mutta tässä ei ole mitään yliluonnollista mahtia tässä Kiusaajassa?

N1: Siinä on ehkä vähän sellaista. [...] Minulle se ei ole kovinkaan tarkkaa vaan se on elämää tuhoava voima, se on minun oma itsekkyyteni, se on kuten sanottu yhdistelmä kaikesta siitä joka kaikesta kaaoksesta saa minut kääntämään selkäni Jumalalle.”

Vaikuttaisi siltä, ettei N1 koe Kiusaajaa yliluonnollisena voimana, vaan enemmänkin houkuttelevana puolena itsessään joka haluaa tehdä vääriä tekoja. Hän on myös sitä mieltä, ettei ole kovinkaan mielekästä pohtia itse pahan olemusta vaan koittaa löytää ratkaisuja sen voittamiseksi:

”Minä en yleensä puhu kovinkaan paljon siitä mikä Kiusaaja on tai mitä se tarkoittaa kyseisessä kontekstissa. Sen voin tehdä itsenäni. [...] Uskon ettei oikea ratkaisu ole keskittyä niin paljon itse pahuuteen, vaan fokusoida siihen miten voimme sitä torjua, jotta löytäisimme ratkaisuja ja saattaa asioita eteenpäin.”

Opillisesti kiusauksia voivat aiheuttaa joko ihminen itse tai Paholainen, muttei Jumala.⁴⁰⁴

Näin ollen N1 samaistuu ajatukseen ihmisten itsensä aiheuttamista kiusauksista.

Myös M1 puhuu Kiusaajasta. Hän syyttää kuitenkin haastattelupuheessaan kiusauksista sekä ihmisiä että Paholaista. Hänen mielestään ihmisillä on luontainen houkutus pahaa kohtaan, koska se jollain tavalla kiehtoo ihmisiä ja ihmiset haluavat kokeilla rajojaan.⁴⁰⁵

Hän sanoo haastattelupuheessaan, että pahassa olisi jopa suurempi houkutus kuin hyvässä. ”Ja siksihän Paholaista kutsutaan Kiusaajaksi.” M3:lle tulee ensimmäisenä Paholaisesta mieleen Kiusaaja tai käärme syntiinlankeemuskertomuksessa. ”Minä näen

⁴⁰² Vrt. Almond 2014, xv, 47; De La Torre & Hernández 2011, 35; Kuula 2010, 61; Rahner 1977, 341–344.

⁴⁰³ M1, N1, M3.

⁴⁰⁴ Katekismus 1999, 74.

⁴⁰⁵ Vrt. Aatami ja Eeva.

asian niin että Paholainen on voima joka houkuttelee meidät pois Jumalasta. [...] Se [pahuus] ei ole lähtöisin ihmisestä, koska meitä ei ole luotu pahoiksi.”

9.3. Jobin kirjan Saatana

M3:lle Paholainen tuo mieleen Jobin kirjan Saatanan. ”Sitten ajattelen haastajaa tai syyttäjää Jobin kirjassa. Silloin se käsittää voiman joka houkuttelee meidät syntiin. Joka houkuttelee meidät kääntämään selän Jumalalle.” M5 mielestä Jobin kirja on merkittävä teos paholais- ja pahuustematiikan osalta.

”Ehkä parempi selitys löytyy jostain niin kun Jobin kirjasta joka rakentuu tän tematiikan ympärille, ja joka päättyy kuitenkin ihan siihen juttuun että [...] miksi Jumala sallii joskus pahuuden, tai jopa viattoman kärsimyksen, niin menee niin yli ihmisen kapasiteetin et ihmisellä ei kerta kaikkiaan voi olla siihen vastausta. Koska, koska se Jumalan loppupuheenvuoro Jobin kirjan lopussa niin. Pointti on siinä että ihminen ei voi edes ymmärtää kaikkea.”

Jobin kirjassa Saatana on Jumalan alamainen ja toimii Hänen käskystään.⁴⁰⁶ M5:en haastattelupuheessa on pohdintaa Jumalan salatusta puolesta, eli kysymys siitä miksi Kaikkivaltias ja hyvä Jumala hyväksyy pahan.

9.4. Kristuksen voitto Saatanasta

Haastateltavat ottivat jonkin verran puheeksi Kristuksen ja Saatanan välisen taistelun, mikä on opillisesti merkittävä teema.⁴⁰⁷ Papit olivat hyvin yksimielisiä siitä, että Jumala on Paholaista voimakkaampi.⁴⁰⁸ Sekä M1 että M4 kertovat uskovansa Saatanan olevan luotu olento, joka on aina Jumalalle alisteinen ja jonka Jumala voi koska tahansa voittaa. M1 on sitä mieltä että hyvyys on paha voimakkaampaa, ja tämä on hänen mukaansa luonnollisesti syy sille että Jumala on Paholaista voimakkaampi. M4 kertoo Jumalan ylivoimaisuudesta:

”Jumala ja Saatana ovat toistensa vastustajia mutta eivät ole ollenkaan samalla tasolla. Saatana on kuitenkin luotu olento.” Ja Luoja ei tietenkään ole missään vaiheessa niin kun alakynnessä. Hän pystyy täysin voittamaan Saatanan milloin tahansa.”

M5 vertaa Kristuksen voittoa Saatanasta urheilusankareiden voittoon. Hän ajattelee haastattelupuheessaan, että se että Kristus kuolee ristillä ja on näin heikossa asemassa, tekee hänestä lopulta suuremman voittajan.

”Puhtain esimerkki varmaan siitä [että Jumala sallii pahan tapahtuvan jonkin päämäärän saavuttamiseksi] on Jeesuksen kuoleminen ristillä ja ylösnousemus ja kuoleman voittaminen sitä kautta jos mietitään vaikka urheilusankareitakin ne jotka niin kun kokee vastoinkäymisiä elämässään mut nousee uudelleen siitä ylös niin, eikä niitä niin kun juhliita suurimpina sankareina kun pelkästään niitä urheilusankareita jotka kulkee vaan voitosta voittoon ilman mitään [...] vastoinkäymisiä.”

⁴⁰⁶ Kuula 2010, 38.

⁴⁰⁷ Esim. Evankeliumikirja 1999, 198–200; Iso katekismus, 396–398; Jumalanpalvelusten kirja 2000, 269–270; Katekismus 1999, 74–75.

⁴⁰⁸ M1, N1, M3, M4.

Muutamit haastateltavista pohtivat Kristuksen voittoa Saatanasta eskatologisesta näkökulmasta. Kenties Lutherin vahvasti eskatologinen teologia vaikuttaa yhä tänä päivänä kirkossa ainakin jossakin määrin, haastattelupuheiden mukaan.⁴⁰⁹ N1 kertoo taistelusta hyvän ja pahan välillä, ja viittaa sillä haastattelupuheessaan väljästi Kristuksen ja Saatanan väliseen taisteluun. ”Siksi on erittäin tärkeätä että me asetumme hyvän puolelle. Koska se on jatkuva kamppailu. Kristus Pantokrator on minulle se joka lopulta tulee voittamaan.” N1:en haastattelupuheessa on nähtävissä eskatologinen sävy. M4 tuo myös eskatologisen näkymän Kristuksen voittoon Saatanasta, kun kertoo haastattelussa uskovansa siihen että Jumala tulee vielä tuhoamaan pahuuden kokonaan. ”Raamattu on kuitenkin tämmöinen ennustuskirja, joka kertoo sitten mitenkä tässä loppujen lopuksi taistelussa käy. Paha tuhotaan, heitetään tuliseen järveen, sitten osa ihmisistä pelastuu.” M4:än mietteet ovat opillisia. Esimerkiksi Evankeliumikirjan 5. sunnuntain loppiaisen teemassa kerrotaan samantapaisesti tulevasta: ”Vasta Jumala tekee oikean erottelun aikojen lopulla.”⁴¹⁰

9.5. Koonti

Haastateltavilla oli hyvin erilaisia näkemyksiä Paholaisesta. Kirkon klassisen tradition mukaan Paholainen kuvataan erityisesti langenneena enkelinä. Yksi Paholaisen kenties tunnetuimmista nimistä on Kiusaaja. Augustinus selitti Kiusaajan hahmoa niin, että Paholainen kiusaa ihmistä tekemään syntiä.⁴¹¹ Papit käsittivät Paholaisen erityisesti Kiusaajana ja langenneena enkelinä.

Muutamit papit kokevat Paholaisen vakavana ja konkreettisena asiana. Yksi pappi puolestaan on sitä mieltä, että vaikka hän uskookin Paholaiseen ja pahoihin henkiin, ei niitä tarvitse pelätä tavallisessa arjessa. Kaksi pappia eivät usko persoonalliseen pahaan, mutta ajattelevat pahuuden silti voivan olla jotain yliluonnollista tai ihmisistä riippumatonta. Lisäksi kahdella papilla on syntikeskeinen näkemys pahuuteen, eivätkä näe pahuutta ihmisistä riippumattomana voimana tai paholaisena.

⁴⁰⁹ Raunio 1988, 126–127, 129.

⁴¹⁰ Evankeliumikirja 1999, 154.

⁴¹¹ Almond 2014, 23, 47; Moberger 2015, 16.

10. SEURAKUNTAPAPPIEN HENKILÖKOHTAISET POHDINNAT PAHOLAISESTA

10.1. *Paholainen on olemassa*

Haastateltavilla oli kirjava joukko henkilökohtaisia näkemyksiä ja pohdintoja Paholaisesta. Ketolan mukaan melkein puolet suomalaisista sanovat että heillä on henkilökohtaiset keinonsa olla yhteydessä Jumalan kanssa.⁴¹² Kenties näin on käynyt Paholaisenkin suhteen siinä mielessä, että ihmisillä on omat henkilökohtaiset näkemyksensä siitä kuka tai mikä Paholainen on, eivätkä ne välttämättä aina seuraa kirkon klassista oppia. Päättelin pappien puhuneen henkilökohtaisesta näkemyksestään käsin, kun haastatteluissa pyysin pappeja kertomaan omat ajatuksensa Paholaisesta ja siitä, miten he itse luonnehtisivat pahaan. He alkoivat silloin myös käyttämään selvemmin minä-ilmajua.

Papit M1, M4 ja M5 kertovat haastattelupuheissaan uskovansa persoonallisen pahaan. Kun tarkastellaan omakohtaisia kokemuksia pahasta, on jokaisella oma näkemyksensä siitä mitä ”paholainen” tarkoittaa heidän omassa elämässään.

M1 näkee Paholaisen läsnä olevana maailmassa, ja korostaa haastattelupuheessaan sitä kuinka vakavasta asiasta hänen mielestään on kyse.

”Sanoisin että Paholainen on hyvin todellinen ja että meidän tulisi pelätä häntä. Ei pidä leikkiä pahan kanssa, eikä kiertää sitä, ei tietämättömyyden perusteella tai liiemmin että leikkii tai vitsailee tämän asian kanssa tai jonkin hyvän tahdon vuoksi, eli siis kirkko yrittää jollain tavalla kiertää Paholaisen, tai pahimmassa tapauksessa KIELTÄÄ Paholaisen. Koska se on jotain minkä tulisi ottaa vakavasti.”

M5 sanoo uskovansa persoonalliseen pahaan sekä pahojen henkien olemassaoloon, mutta ei korosta aiheen vakavuutta ja läsnäoloa yhtä paljon kuin M1. ”Mut niin kun mä sanoin niin mä en usko että niiden rooli on niin kun näin normi-ihmisen elämässä hirveän iso, et niitä tarvis pelätä niin kun jotain mörköjä.”

M4 ottaa haastattelutilanteessa omasta aloitteesta persoonallisen pahan käsittelyyn. Paholaisella on selkeästi suuri merkitys hänen uskonelämälleen. Hänen mielestään Raamattu on kirjoitettu siitä syystä, että Paholainen voitaisiin torjua. M4:än käsitys Paholaisesta vaikuttaisi olevan pitkälle Raamattuun pohjautuva.

”Minä siis uskon persoonalliseen pahaan. Jotkut papit sanoo että heidän on mahdotonta hyväksyä uskoa johonkin paholaiseen. Persoonalliseen pahaan. Kyllä minä uskon. Minä olen niin paljon raamatullinen, että ei sitä millään saa pois sieltä.”

⁴¹² Ketola 2011, 22.

10.2. Paholaista ei ole

Kimmo Ketolan mukaan on todennäköistä, että reformaation jyrkkä asenne taikauskoa ja ihmeitä kohtaan on vaikuttanut suomalaisten vähäiseen uskoon tämäntapaisiin asioihin. Suomalaista uskonnollisuutta voisi luonnehtia maltilliseksi, koska Suomi kuuluu Ketolan mukaan skeptisimpiin maihin taikauskoa ja yliluonnollisuutta kohtaan.⁴¹³

Paholaista voisi kaikei luokitella samaan kategoriaan taikauskoisuuden ja ihmeiden kanssa. Seurakuntapapeista N1, N2, M2 ja M3 sanovat haastattelupuheissaan etteivät usko Paholaiseen.

M3 kertoo, ettei usko Paholaiseen. Siltikään hän ei ole sitä mieltä, että pahuus olisi lähtöisin Jumalasta. Vaikkei hän usko persoonalliseen pahaan, hän silti mieltää Jumalan persoonalliseksi. Lisäksi M3 uskoo jonkinlaiseen yliluonnolliseen voimaan, muttei haastattelutilanteessa määrittele sitä kovin tarkkaan.

”Ei, kyseessä ei ole ainoastaan ihmisten pahat teot. Se on kyllä voima, metafyyminen voima, sitä se on kyllä. Ihmisyiden ulkopuolella... Muuten se ei, koska se ei tule ihmisen sisältä se pahuus. Koska emme ole pahoja lähtökohtaisesti.”

N2:lle paholaisoppi on hankala kysymys, sillä hän tiedostaa sen olevan osa kirkon oppia vaikkei se ole lähellä hänen omaa uskonkäsitystään. Samoin kuin M3, hän ei kuitenkaan suoranaisesti kiellä yliluonnollisen pahan olemassaoloa. Kenties yliluonnollinen voi tuntua terminä lievempänä kuin persoonallinen paha.

”No kyl mä aattelen et on. Mut sitä on jotenkin sit aika vaikee jäsentää, että millä tavalla. Se tulee aika lähelle ehkä sitä sen semmoisen persoonallisen pahan ajatusta kuitenkin. Mutta pahat teot aina riippuu siitä perspektiivistä, että johonkin et mihin ne asettaa tai mikä se konteksti on tai muuta. Mut kyl mä aattelen et on olemassa sellaista pahuutta, joka jotenkin on myöskin meidän tekojemme ulkopuolella. Mutta kaikista eniten mä jotenkin tarkastelen sitä pahuutta siitä perspektiivistä, että se on meissä ja meidän teoissamme.”

N1 ei tuo esille yliluonnollista puolta pahuudesta kuten M3 ja N2, vaan korostaa haastattelupuheessaan ihmisten pahuutta. Vaikka hän sanoo, ettei usko Paholaiseen, hän silti uskoo Kiusaajaan. N1:lle Kiusaaja ei kuitenkaan ole yliluonnollinen mahti, vaan ihmiseen itseensä kuuluva, syntiin houkutteleva puoli.

M2 suhtautuu aiheeseen persoonallisesta pahasta kaikista kielteisimmin. Hänen pahuuskäsityksensä on vahvasti kytköksissä syntiin. M2:en mielestä persoonallisen pahan käsite on tapa siirtää ihmisten omaa vastuuta muualle. Hän ei ollut kovinkaan kiinnostunut keskustelemaan aiheesta, eikä olisi varmastikaan itse ottanut aihetta esiin ellen olisi siitä kysynyt. M2 on sitä mieltä että ihmisille on helppo ratkaisu syyttää Paholaista pahoista teoistaan. ”Paholaisesta voi myös tulla syntipukki. Ihmiset pistävät

⁴¹³ Ketola 2011, 18, 23.

hänen syykseen oman pahuuden ja kutsuvat sitä joksikin mitä me kutsumme paholaiseksi.”

10.3 Koonti

Jokaisella seurakuntapapilla on oma tulkintansa Paholaisesta. Yksi pappi uskoo Paholaisen olevan hyvin läsnä oleva maailmassa, kun puolestaan toinen pappi, joka myös uskoo Paholaiseen, ajattelee etteivät Paholainen ja pahat henget ole läsnä arjessa. Eräs pappi sanoo olevansa sen verran raamatullinen, että perustaa käsityksensä Raamattuun ja uskoo Raamatun olleen kirjoitettu, jotta pahuus voitaisiin torjua. Yksi haastateltavista kertoo, että vaikka hän uskoo persoonalliseen Jumalaan hän ei usko persoonalliseen pahaan. Paha on hänen mielestään kuitenkin yliluonnollinen voima, koska pahuus ei tule ihmisestä. Toinen pappi ei varsinaisesti kiellä yliluonnollisen pahan olemassaoloa, muttei koe voivansa henkilökohtaisessa elämässään samaistua paholaisuskoon. Yksi papeista ei usko Paholaiseen, mutta kuitenkin Kiusaajaan. Kiusaajaa hän luonnehtii pahana puolena itsessään. Muutamilla papeilla on maallinen näkemys pahuudesta, ja he ajattelevat paholaisuskon olevan ainoastaan tapa siirtää vastuuta pahasta muualle.

11. LOPUKSI

Tässä tutkielmassa olen tarkastellut pahalaisoppia erityisesti historiallisesta ja kollektiivisen muistin näkökulmasta. Tämän olen tehnyt nojaamalla Halbwachs'n näkemykseen siitä, että kirkon kollektiivinen muisti on yhtä kuin kirkon oppi. Työssä on varsin laaja opillinen taustoitus, jossa toin esille pahalaisopin kehityksen kannalta merkittäviä vaiheita, sekä näkymää pahalaisopin positiolle suomalaisessa nyky-yhteiskunnassa ja seurakuntatyössä. Tutkimuksen painopiste on haastattelemieni seurakuntapappien suhtautumisesta pahalaisoppiin, ja siinä kykenevätkö he samaistumaan kirkon kollektiiviseen muistiin Paholaisesta, eli pahalaisoppiin. Vaikka yhteiskunta on muuttunut hyvin paljon siitä mitä se oli opinmuodostuksen aikaan, on oppi silti haluttu säilyttää mahdollisimman muuttumattomana.⁴¹⁴ Tämä luo paljon uusia haasteita tämän päivän kirkolle ja sen työntekijöille. Näitä haasteita ja kysymyksiä pohditaan tässä työssä muutaman seurakuntapapin kautta.

Haastattelupuheissa papit pohtivat paljon seurakuntapappien ammattiroolia ja asiantuntijuutta. Papit olivat lähestulkoon yhteneväisiä siitä, ettei tämän päivän papistolla ole tarpeeksi osaamista ollakseen pahalais- sekä pahuuden asiantuntijoita. Niillä papeilla, joiden haastatteluissa analyysin mukaan painottuivat konservatiivisemmat näkemykset, oli opillisempi lähestymistapa aiheeseen.⁴¹⁵ Liberaalimmin oppia tulkinneet oli puolestaan kansankirkollinen ote, eli he olivat sitä mieltä, että seurakuntapappien tulisi asettua seurakuntalaisten kanssa samalle tasolle ja pohtia heidän kanssaan yhdessä myös näitä vaikeita aiheita.⁴¹⁶

Subjektiposition analyysin avulla selvitin pappien haastattelussa omaksumaa roolia minä/me-asettelun kautta. Jokaisessa haastattelussa oli elementtejä sekä yksityisestä että ammattiroolista. Vaikka pappien mielestä papistolla ei välttämättä ole tarpeeksi osaamista ollakseen pahuuden asiantuntijoita, ottivat useimmat kuitenkin asiantuntijaroolin haastattelussa silloin, kun he käsittelivät seurakuntatyöhön ja kirkkoon liittyviä kysymyksiä. Henkilökohtainen rooli otettiin muissa kysymyksissä, joissa kysyttiin konkreettisesti heidän kokemuksistaan tai näkemyksistään.

Kun pohditaan sitä, pitääkö papisto itseään pahuuden kysymyksen asiantuntijoina, tulemme monimutkaisen aiheen äärelle. Jotta tätä pystyisi selvittämään, täytyisi ensin pohtia sitä mikä papin rooli ja tehtävä on. Lisäksi täytyisi selvittää opin määritelmiä sekä kuinka papit yleensä suhtautuvat oppiin tänä päivänä. Tämä ei ole helppoa, sillä

⁴¹⁴ Ks. Halbwachs 1992, 91, 98, 112–113.

⁴¹⁵ M1, M2, M4, M5.

⁴¹⁶ N1, M3, N2.

jokaisella papilla on omat näkemyksensä siitä, mitä papin tehtäviin kuuluu. Niemelän mukaan konservatiiviteologit korostavat papin opillista tehtävää, kun liberaaliteologit pitävät kirkon kansankirkollista luonnetta tärkeänä.⁴¹⁷ Kuitenkin sekä konservatiivi- että liberaaliteologien parissa voi löytyä monenlaista tulkintaa papin tehtävistä; muun muassa miten papin tulisi suhtautua oppiin, ja siihen, onko tietyillä opeilla tärkeämpi merkitys kuin toisilla.

Teoksessaan *Pappi?* Eero Huovinen määrittelee papiston ydinsaamisen niin, että siihen kuuluu ”Jumalaa koskevat asiat”.⁴¹⁸ Mutta jos pappi on Jumalan asiantuntija, tarkoittaako se että hän on myös Paholaisen asiantuntija? Vaikka Huovinen sanoo papiston asiantuntijuuden kohdistuvan erityisesti Jumalaan, on hänen mielestään tärkeitä, että papeilla olisi laaja teologinen yleissivistys.⁴¹⁹ Suomessa teologisesta yleissivistyksestä vastaavat erityisesti yliopistot. Papiston koulutuksessa oppi Paholaisesta loistaa poissaolollaan. Teologian opiskelijoille ei ole pakollista opiskella Paholaisesta ja pahuudesta ylipäättäänkään, mikä tarkoittaa sitä ettei tulevia seurakuntapappeja opeteta pohtimaan kysymystä pahuudesta.⁴²⁰ Pahuus ei myöskään sisälly aiheena papiston pastoraalikoulutukseen, joskin yhtenä käsiteltävänä teemana on ”Elämä ja kuolema.”⁴²¹

Haastattelupuheista saa sellaisen vaikutelman, ettei papin opinnoissa ole opetettu pohtimaan pahuutta ja Paholaista. ”Tästä tuli erittäin sekavaa. En ole ennen miettinyt tätä ajattelen vasta nyt tätä. [...] En ymmärrä miten tulet voimaan käyttää tätä.”⁴²²

Huomasin, että haastateltaville oli vaikeata puhua pahuudesta ja Paholaisesta.

Ainoastaan yhden papin haastattelupuheesta huomasi, että hän oli tottunut puhumaan aiheesta, kaiketi herätyskristillisestä ja konservatiivitaustastaan vuoksi. Myös toinen pappi, joka kertoo tuntevansa hyvin pahuusaiheen, puhui aiheesta vapaasti.

Eryityisesti 2000-luvulla suomalaisten paholaiskäsitteet ovat muuttuneet. Gallup Ecclesiastican mukaan vuonna 2015 34 prosenttia suomalaisista uskoi Paholaiseen. 56 prosenttia ei uskonut Paholaiseen.⁴²³ Niemelän tutkimuksen mukaan vuonna 2004 noin 75 prosenttia kirkon työntekijöistä sanoi uskovansa Paholaiseen, joskaan tuloksista ei

⁴¹⁷ Niemelä 2004, 5.

⁴¹⁸ Huovinen 2001, 14.

⁴¹⁹ Huovinen 2001, 77.

⁴²⁰ Ks. Teologisen tiedekunnan opinto-opas 2013–2015.

⁴²¹ Ks. Pastoraalikoulutus 2018, <sakasti.evl.fi/koulutus>.

⁴²² M1.

⁴²³ Ketola 2016, 65 (Gallup Ecclesiastica 2015).

selviä pelkkien seurakuntapappien määrää.⁴²⁴ Lisäksi on tilastotutkimuksen perusteella vaikea tarkemmin ottaen sanoa, missä mielessä ja millä tavalla ihmiset uskovat.

Suomalaisten uskonnonharjoitus on muuttunut individualistisemmaksi ja niin sanotusti ”epäkirkollisemmaksi”. Ihmiset haluavat löytää itselleen sopivan tavan harjoittaa uskontoa eivätkä seuraa auktoriteetteja samassa määrin tai samalla tavalla kuin ennen.⁴²⁵ Luterilaisuus on paljolti vaikuttanut tähän muutokseen, sillä luterilaisuus alkoi korostaa yksilön henkilökohtaista suhdetta Jumalaan.⁴²⁶ Luterilaiselle kirkolle on ollut myös luontaista hylätä sellainen mikä ei ole tuntunut yhteensopivalta modernin maailmankuvan kanssa, mikä selvästi näkyi osan haastateltavien puheissa.⁴²⁷

Se että papit sanovat haastattelupuheissaan kokevansa, etteivät erikoisemmin ole pahuuden asiantuntijoita, ei välttämättä viittaa pelkästään teologiseen osaamiseen vaan myös siihen, kokeeko pappi kykenevänsä kontekstualisoimaan oppia tähän päivään.⁴²⁸

Mikäli oppiin ei kykene samaistumaan, katoaa opin merkitys ja jäljelle jäävät lähinnä teoreettiset ja historialliset kirjoitukset. Kirkon työntekijät eivät luonnollisesti ole eristäytyneitä muusta maailmasta, vaan yleisen maailmankuvan muutos on vaikuttanut myös kirkkoon. Haastattelupuheissa on mielestäni nähtävissä tietynlainen vaikeus samaistua pahalaisuskon kanssa. Lisäksi yleisen maailmankuvan muutos näkyy myös siinä, että papeilla on omat, henkilökohtaiset näkemyksensä Pahalaisesta, joita he eivät arastele kertoa. Vaikka he puhuvat tietyn ammattiroolin kautta, voi siis silti nähdä heidän kykeneväisyytensä henkilökohtaisella tasolla haastaa ja jopa kieltää kirkon tiettyjä tahoja tai oppeja sekä keskustella niistä.

Tänä päivänä ei ole täysin selvää miten kirkko vastaa eri kysymyksiin. Kirkolla ja yhteiskunnalla on jossain määrin eri arvot, ja papit joutuvat tasapainoilemaan näkemysten paljouden kanssa.⁴²⁹ Nähdäkseni tämä johtuu siitä, että luterilaisen kirkon opillinen pohja on heikko. Suomen evankelis-luterilainen kirkko on sitoutunut Tunnustuskirjoihin, jotka käsittävät kirkon virallisen opin. Pulmallista on, etteivät Tunnustuskirjat kerro kirkon oppia, vaan sisältävät 1500-luvun kiistakysymyksiä

⁴²⁴ Vuoden 2003 Gallup Ecclesiastican mukaan 53,6 prosenttia suomalaisista uskoivat Pahalaiseen. Tätä tulosta voi verrata Niemelän 2004 tehtyyn tutkimukseen kaikkien suomalaisten pahalaisuskosta. Gallup Ecclesiastica 2004, 55.

Niemelän tutkimuksesta selviää pelkkien seurakuntapappien enkeliuskon määrä, mikä on 68 prosenttia. Tutkimuksen mukaan enkeliusko on suunnilleen yhtä tavallista kuin Saatanaan uskomisen. Tästä voisi tehdä johtopäätöksen että Saatanaan uskoi noin 68 prosenttia seurakuntapapeista vuonna 2004, mikä on hieman enemmän kuin suomalaisten yhteismäärä. Niemelä 2004, 98–99.

⁴²⁵ Niemelä 2004, 9–11, 15.

⁴²⁶ Helkama 2009, 101–102.

⁴²⁷ Arffman 2009, 315.

⁴²⁸ Esim. Niemelä 2004, 120–122.

⁴²⁹ Niemelä 2004 5, 7–9.

erityisesti kalvinistien ja paavin kanssa.⁴³⁰ Nykyihmisellä ei välttämättä ole tarpeeksi kirkon opin ja tradition tuntemusta, puhumattakaan siitä että kykenisivät samaistumaan 1500-luvun kriiseihin.⁴³¹ Reformaation aikana Paholaisesta ei ollut erimielisyyksiä muiden kirkkokuntien kanssa, mikä tarkoittaa käytännössä sitä, että luterilainen kirkko tunnusti keskiajan katolisen opin Paholaisesta.⁴³² Maailma on muuttunut paljon siitä, millainen se oli keskiajalla. Tätä taustaa vasten onkin helppo ymmärtää, miksi nykypäivän suomalaisella saattaa olla vaikeuksia samaistua keskiaikaisen paholaisuskon kanssa.

Vaikka huomasin kuinka vaikea aihe Paholainen ja pahuus olivat, oli kuitenkin haastatteluissa nähdäkseni näkyvissä tahto ymmärtää ja kunnioittaa kristillistä oppia ja traditiota. Tästä voi päätellä, että joskin aihe on hankala, siihen ei suhtauduttu välinpitämättömästi. Huomionarvoista on myös se, että papit haastattelupuheissaan tasapainottelivat virallisen ja oman käsityksensä välimaastossa. Niemelän mukaan seurakuntapapeille ei ole oletusarvona ristiriidaton opintulkinta, vaan tärkeintä on papin halu sitoutua työtehtäväänsä.⁴³³

Niemelän tutkimuksen mukaan suurin osa seurakunnan työntekijöistä sitoutuu erittäin vahvasti kirkon oppiin. Jopa 73 prosenttia työntekijöistä on vahvasti sitoutuneita. Näihin kuuluu kaikki kirkon työntekijät, ei pelkästään seurakuntapapit. 17 prosenttia kirkon työntekijöistä sitoutuu Niemelän mukaan vain keskeisimpiin opinkohtiin. Erityisesti papisto edustaa tätä jälkimmäistä ryhmää, tosin Niemelän tutkimuksen perusteella ei selviä pelkän papiston määrä. Ainoastaan keskeisimpiin opinkohtiin sitoutuneet eivät yksinkertaistetusti yleensä usko Paholaiseen. Alueelliset erot ovat suuret.

Pääkaupunkiseudulla sitoutuneisuus on vähintään. Sekä se että papisto useimmiten sitoutuu vain keskeisimpiin opinkohtiin sekä että haastateltavani olivat kaikki pääkaupunkiseudulta, heijastuneet myös tämän tutkimuksen tuloksissa.⁴³⁴

Todennäköisesti olisin saanut perinteisempiä vastauksia, jos olisin haastatellut pappeja pääkaupunkiseudun ulkopuolella.

Tässä tutkimuksessa haastateltavat papit toivat erityisesti ihmisen pahuutta ja pahoja tekoja pahuuskeskustelun keskiöön. Papit toivat esille hyvin konkreettisia joka päivän tilanteita, joissa kokevat kaikista selvemmin pahuuden. Näitä olivat erityisesti yhteiskunnallinen ja poliittinen pahuus. Huolimatta heidän henkilökohtaisista paholaiskäsityksistään, he olivat yhteneväisiä siitä, että joissakin tilanteissa pappina tulisi

⁴³⁰ Arffman 2004, 153; Arffman 2009, 320; Kuula 2010, 345.

⁴³¹ Arffman 2009, 320.

⁴³² Kuula 2010, 274.

⁴³³ Niemelä 2004, 138–139.

⁴³⁴ Niemelä 2004, 103–105, 111.

käsitellä sekä pahuutta että Paholaista. Erityisesti mainittiin sielunhoitokeskustelut, ajankohtaiset kriisit ja nuorten kanssa käydyt keskustelut tilanteina, joissa tämäntapainen keskustelu voi olla aiheellista. Haastatteluissa oli kuitenkin näkyvissä ääripäiden välttely. Papit sanoivat, etteivät halua pelästyttää seurakuntalaisia, tai myöskään joutua itse naurunalaiseksi liiallisella paholaispuheella. Kukaan ei haastattelupuheessaan maininnut kastetta tilanteena, jossa pahuudesta täytyy puhua.⁴³⁵

Tälle tutkimukselle on erityisen kiinnostavaa se, kuinka eriäviä ja kirjavina näkemyksiä ja pohdintoja haastattelemillani seurakuntapapeilla on, vaikka he ovat kaikki pääkaupunkiseudulta. Erityisen monipuolisia näkemyksiä esiintyi haastateltavien paholais- ja pahuuskäsityksissä, sekä myös heidän ihmiskuvissaan. Kolme seurakuntapappia sanoivat uskovansa, ja neljä eivät uskoneet Paholaiseen.⁴³⁶ Neljän haastatteleman pappin mielestä kirkon tulisi ainakin jossain määrin käsitellä pahuutta, ja myös Paholaista.⁴³⁷ Näin ajattelivat luonnollisesti ne papit jotka uskoivat Paholaiseen, sekä lisäksi yksi toinenkin pappi. Kolmen pappin mielestä ihminen voi olla paha, kun puolestaan neljän mielestä ihminen ei voi pohjimmiltaan koskaan olla täysin paha.⁴³⁸ Haastattelupuheissa oli yhtenevyyttä siinä, että ne, jotka uskoivat Paholaiseen, ajattelivat ihmisen myös voivan olla pohjimmiltaan paha. Ne, jotka eivät uskoneet Paholaiseen, uskoivat herkemmin ihmisen hyvään luonteeseen.

Tutkimukseeni on voinut alueellisen rajauksen lisäksi vaikuttaa se, että olen kysynyt tietynlaisia kysymyksiä. Lisäksi pappien ammattirooli on saattanut vaikuttaa tuloksiin, joskin minusta vaikutti siltä, että haastateltavat esittivät näkemyksiään suhteellisen vapaasti. Se että haastatteluissa toimin ikään kuin ”seurakuntalaisten” tapaan kysyen vaikeita kysymyksiä, sekä etten antanut haastattelurunkoa etukäteen luettavaksi on todennäköisesti vaikuttanut tuloksiin. Vastaukset olivat luultavasti spontaanimpia, mutta tietyt kysymykset saattoivat myös tuntua haastateltavista vaikeilta.

Osa kysymyksistäni saattoi olla liian vaikeita, sillä en ollut nähtävästi pohtinut etukäteen tarpeeksi pahuustematiikan hankaluutta. Erityisesti yksi papeista olisi selkeästi kaivannut tarkentavia kysymyksiä.

”ES: Miten kirkko mielestäsi käsittelee pahuutta?

M2: Kysymys on niin yleisesti esitetty että minun on hyvin vaikeata vastata siihen. [...] Mutta kenties voisit tarkentaa kysymyksiä, niin voin antaa tarkoituksenmukaisia vastauksia. [...]

ES: Millainen asema pahuudella on mielestäsi yhteiskunnassa?

⁴³⁵ Ks. Kuula 2010, 346.

⁴³⁶ M1, M4, M5 uskovat Paholaiseen. N1, N2, M2, M3 eivät usko.

⁴³⁷ M1, M4, M5, N2.

⁴³⁸ M2, M4, M5 vastasivat että ihminen voi olla pohjimmiltaan paha. M1, M3, N1 & N2 olivat sitä mieltä, ettei ihminen voi olla täysin paha.

M2: No jaa. En tiedä. Tämä oli taas niin yleisesti asetettu kysymys. [...]

ES: Onko jotain erityistä mitä haluaisit lisätä tähän, mikä liittyy pahuuteen?

M2: No en pahuudesta näin yleisesti [...]"

Myös toinenkin pappi piti joitakin kysymyksiäni vaikeina. ”ES: Miten kirkossa sinun nähdäksesi käsitellään pahuutta? N2: Mm.. (naurahtaa) Niin pieni kevyt kysymys.”

Tutkimukseen on myös saattanut vaikuttaa Kortteisen käsittelemä ”onnellisuusmuuri”-kysymys, eli haaste siitä että haastateltavat yrittäisivät vastata sosiaalisesti oikein haastattelutilanteessa.⁴³⁹ Tätä kysymystä voi lähestyä subjektiposition analyysin kautta. Silloin kun haastateltavat puhuvat me-muodossa, on nähdäkseni suurempi todennäköisyys sille, että he myös yrittäisivät vastata sosiaalisesti suotavalla tavalla. Jos haastateltava ottaa asiantuntijaroolin, tarkoittaa se sitä, että hänen tulisi kyetä edustamaan sitä linjaa joka hänen käsityksensä mukaan on papiston ”yleisesti hyväksyttävä” linja. Haastatteluissani otettiin selkeämmin me-positio silloin kun keskusteltiin seurakuntatyöstä, kirkosta ja kirkon opista. Minä-muotoa käytettiin niissä tilanteissa, joissa kerrottiin omista kokemuksista ja näkemyksistä. Näin ollen nämä osiot lähestyvät pappien henkilökohtaista, työnkuvan ulkopuolista ajatusmaailmaa.

Gallup Ecclesiasticasta saa nähtyä tilastollista tietoa suomalaisten uskonnollisuudessa, ja siinä kerrotaan Paholaiseen uskovien määrä. Niemelän tutkimus *Uskonko niin kuin opetan* on kattava tutkimus Suomen evankelis-luterilaisen kirkon työntekijöiden maailmannäkemyksestä ja suhteesta oppiin ja uskoon. Gallup Ecclesiastican tilastollinen tieto ja Niemelän tutkimus täydentävät hyvin toisiaan, sillä ne antavat hyvän käsityksen suomalaisten uskonnollisuudesta sekä kirkon työntekijöistä. Myös Ketola tutkimusryhmineen antaa teoksessa *Uskonto suomalaisten elämässä* kattavan kuvan suomalaisten uskonnollisuudesta.⁴⁴⁰

Suomalaisten, eikä myöskään kirkon työntekijöiden paholaisuskoa ei ole tietääkseni aiemmin tutkittu muulla tavoin kuin tilastollisesti. Tutkimukseni tuokin uuden näkökulman erityisesti pappien uskonnollisiin käsityksiin. Tutkimuksestani on mahdollista saada tietynlainen näyte siitä, millaisia näkemyksiä kirkon edustajien parissa voi esiintyä tänä päivänä, mutta kyse ei ole edustavasta otoksesta. Olen tässä tutkielmassa peilannut tätä näytettä tilastotietoihin pahuuskäsityksistä, sekä suomalaisten ja kirkon työntekijöiden uskonnollisuuteen ja keskusteluttanut aineistoani niiden kanssa. Näin määrällinen ja laadullinen tieto täydentävät toisiaan. Lisäksi peilaan haastateltavieni näkemyksiä suurempaan kontekstiin: suomalaisten uskonnollisuuteen sekä paholaisuskon historiallisiin juuriin ja luterilaiseen paholaisoppiin.

⁴³⁹ Alastalo & Åkerman 2010, 384–385.

⁴⁴⁰ Ks. Gallup Ecclesiastica 1995–2015; Ketola & Niemelä et.al 2011; Niemelä 2004.

Koska tutkimaani aihetta on tutkittu niin vähän, avaa se monta jatkotutkimuksen mahdollisuutta. Paholaisteeman poissaolo papiston koulutuksessa olisi kiinnostava uskontotieteellinen tutkimusaihe, tai esimerkiksi miten tämä poissaolo koetaan. Toinen mahdollinen tutkimusaihe on seurakuntapappien suhtautuminen oppiin nykypäivänä, ja erityisesti sellaisiin opinkohtiin jotka eivät ole kaikista keskeisimpiä, kuten esimerkiksi paholaisusko tai neitseestä syntyminen. Suomalaisten sekä seurakuntapappien paholaiskäsitteitä olisi mahdollista tutkia laajemminkin, ja selvittää syitä paholaisuskon jyrkkään laskuun suomalaisten keskuudessa 2000-luvulla.⁴⁴¹

⁴⁴¹ Gallup Ecclesiastica 2011, 104–105; Gallup Ecclesiastica 2007, 91; Gallup Ecclesiastica 2003, 55; Gallup Ecclesiastica 1999, 39–40; Ketola 2016, 65 (Gallup Ecclesiastica 2015).

12. LÄHDE- JA KIRJALLISUUSLUETTELO

Lähteet ja apuneuvot

Haastattelut (tekijän hallussa)

- M1 Maanantai 20.06.2016, Helsinki.
- M2 Tiistai 21.06.2016, Helsinki.
- N1 Keskiviikko 06.07.2016, Helsinki.
- M3 Torstai 07.07.2016, Helsinki.
- M4 Sunnuntai 17.07.2016, Helsinki.
- M5 Keskiviikko 24.08.2016, Espoo.
- N2 Keskiviikko 07.09.2016, Kauniainen.

Elämä – Usko – Rukous. Rippikoulusuunnitelma 2001

- 2001 Elämä – Usko – Rukous. Rippikoulusuunnitelma 2001. Piispainkokouksen 11.9.2001 hyväksymä. Suunnitelma tuli voimaan 1.10.2001.

Evankeliumikirja

- 1999 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkokäsikirja II. Hyväksytty kirkolliskokouksessa 8. toukokuuta 1999. Helsinki: Kirkon keskusrahasto.

Gallup Ecclesiastica

- 1995 Gallup Ecclesiastica 1995 koodikirja. Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. Kirkon tutkimuskeskus.

Gallup Ecclesiastica

- 1999 Gallup Ecclesiastica 1999 koodikirja. Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. Kirkon tutkimuskeskus.

Gallup Ecclesiastica

- 2003 Gallup Ecclesiastica 2003 koodikirja. Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. Kirkon tutkimuskeskus.

Gallup Ecclesiastica

- 2007 Gallup Ecclesiastica 2007 koodikirja. Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. Kirkon tutkimuskeskus.

Gallup Ecclesiastica

- 2011 Gallup Ecclesiastica 2011 koodikirja. Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. Kirkon tutkimuskeskus.

Haastettu kirkko

- 2012 Haastettu kirkko. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2008–2011. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 115. Porvoo: Bookwell.

Jumalanpalvelusten kirja

- 2000 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkokäsikirja I. Hyväksytty kirkolliskokouksessa 12. tammikuuta 2000. Helsinki: Kirkon keskusrahasto.

Katekismus

- 1999 Katekismus.
Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kristinoppi.
[Eero Huovisen ehdotus kristinopiksi. Jätetty piispainkokoukselle 21.1.1998.]
Hyväksytty kirkolliskokouksessa 1999. Helsinki: Edita.

Katolisen kirkon katekismus

- 2005 Katolisen kirkon katekismus. Helsinki: Katolinen tiedotuskeskus.

Kirkkojärjestys

- 1993 Kirkkojärjestys 1993/1055. Annettu Turussa 8.11.1991.

Kirkollisten toimitusten kirja. 2. osa

- 2003 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkokäsikirja III. Vihkimiset, virkaan
asettamiset ja tehtävään siunaamiset. Hyväksytty kirkolliskokouksessa 8.
marraskuuta 2003. Helsinki: Kirkon keskusrahasto.

Kirkollisten toimitusten kirja. 3. osa

- 2003 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkokäsikirja III. Rukoushetkiä. Hyväksytty
kirkolliskokouksessa 8. marraskuuta 2003. Helsinki: Kirkon keskusrahasto.

Knight, George

- 1998 Book Reviews. Seminary Studies vol. 36. Michigan: Seventh-day Adventist
Theological Seminary, Andrews University.

Psalmbok

- 1986 Svensk psalmbok för den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. Antagen av
kyrkomötet i februari 1986. Helsingfors: Kyrkans centralfond.

Pyhä Raamattu

- 1992 Pyhä Raamattu. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna
1992 käyttöön ottama suomennos. Helsinki: Kirkon keskusrahasto.

Tunnustuskirjat

- [sisältäen Augsburgin tunnustuksen, Augsburgin tunnustuksen puolustuksen,
Schmalkaldenin opinkohdat, Paavin valta ja johtoasema, Lutherin katekismukset,
Yksimielisyyden ohje, Yksimielisyyden kirja, Uppsalan kokouksen päätös]
1990 Evankelis-luterilaisen kirkon Tunnustuskirjat. Helsinki: Kirkon keskusrahasto.

Vanhurskauttaminen kirkon elämässä

- 2010 Vanhurskauttaminen kirkon elämässä. Ruotsin ja Suomen luterilais-katolisen
dialogiryhmän raportti. Suomen ev. lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2010:
3. Helsinki: Kirkkohallitus.

Virsi kirja

- 1986 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon Virsi kirja. Hyväksytty kirkolliskokouksessa 13.
helmikuuta 1986. Helsinki: Kirjapaja.

Yhteinen julistus vanhurskauttamisopista

- 1997 Yhteinen julistus vanhurskauttamisopista. Luterilaisen maailmanliiton ja
Roomalaiskatolisen kirkon Kristittyjen ykseyden edistämisen neuvoston
lopullinen asiakirjaehdotus. Suomen ev. lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja
1997: 4. Helsinki: Kirkkohallitus.

Kirjallisuus

Ahern, M.B

1971 *The Problem of Evil*. London: Routledge & Kegan Paul.

Alastalo, Marja & Åkerman, Maria

2010 *Asiantuntijahaastattelun analyysi: Faktojen jäljellä*. Teoksessa: Johanna Ruusuvuori, Pirjo Nikander, Matti Hyvärinen (toim). *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino. 372–392.

Almond, Philip C.

2014 *The Devil. A New Biography*. Ithaca, New York: Cornell University Press.

Ankarloo, Bengt

2003 *Helvetet. Döden och de eviga straffen i Västerlandets kristna tradition*. Lund: Historiska Media.

Arffman, Kaarlo

2004 *Kristinuskon historia*. 1. painos. Keuruu: Edita Publishing Oy.

Arffman, Kaarlo

2009 *Mitä oli luterilaisuus? Johdatus kadonneeseen eurooppalaiseen kristinuskon tulkintaan*. 4. painos. Helsinki: Gaudeamus.

Assmann, Jan

2006 *Religion and Cultural Memory. Ten studies*. Translated by Rodney Livingstone. Stanford, California: Stanford University Press.

Benton, Tim & Cecil, Clementine

2010 *Heritage and public memory*. Teoksessa Tim Benton (toim.): *Understanding heritage and memory*. Manchester: Manchester University Press. 7–43.

Bernstein, Richard J.

2002 *Radical Evil. A philosophical interrogation*. Cambridge: Polity Press.

Bureau, Alain

2006 *Satan the Heretic*. Transl. By. Teresa Lavender Fagan. Chicago & London: The University of Chicago Press.

Burns, Charlene P.E

2016 *Christian Understandings of Evil. The Historical Trajectory*. Minneapolis: Fortress Press.

Cole, Phillip

2006 *The Myth of Evil. Demonizing the Enemy*. Westport, Connecticut, London: Praeger.

Conrad, Peter

2006 *Better the devil you know*. *The Guardian*. 27.08.2006.

Cowburn, John

1979 *Shadows and the Dark. The Problems of Suffering and Evil*. London: SCM Press Ltd.

- De La Torre, Miguel & Hernández, Albert
2011 The Quest for the Historical Satan. Minneapolis: Fortress Press.
- Ellwood, Robert
2009 Tales of Darkness. The Mythology of Evil. London: Continuum.
- Eskola, Antti
2000 Kirkon oppi ja muuttuva yhteiskunta. Teoksessa Toivo J. Holopainen (toim.): Oppi – kahle vai kalleus? Helsinki: Suomalainen teologinen kirjallisuusseura. 256–266.
- Farley, Edward
1990 Good and evil. Interpreting a Human Condition. Minneapolis: Fortress Press.
- Fingerroos, Outi
2003 Refleksiivinen paikantaminen kulttuurien tutkimuksessa. Elore 2/2003, 10. vuosikerta. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry.
- Frankfurter, David
2006 Evil Incarnate. Rumors of Demonic Conspiracy and Ritual Abuse in History. Princeton & Oxford: Princeton University Press.
- Halbwachs, Maurice
1992 On Collective Memory. Transl. by Lewis A. Coser. 2. painos. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Heino, Harri
1997 Mihin Suomi tänään uskoo. Porvoo, Helsinki, Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Helkama, Klaus
2009 Moraalipsykologia. Hyvän ja pahan tällä puolen. Helsinki: Edita.
- Helkama, Klaus
2015 Suomalaisten arvot. Mikä meille on oikeasti tärkeää? Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Hermonen, Merja
2006 Pimeä hehku. Satanismi ja saatananpalvelonta 1990-luvun suomalaisessa nuorisokulttuurissa. Nuorisotutkimusverkosto julkaisuja 64. Helsinki: Loki-Kirjat.
- Hick, John
1977 Evil and the God of Love. 2. painos. London: The Macmillan Press LTD.
- Hirvonen, Ari & Kotkas, Toomas (toim.)
2004 Immanuel Kant. Radikaali paha eurooppalaisessa perinteessä. Helsinki: Loki-kirjat.
- Hirsjärvi, Sirkka
1997 Aineiston hankinta, analyysi ja johtopäätökset. Teoksessa Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (toim.): Tutki ja kirjoita. Helsinki: Kirjayhtymä Oy. 176–222.

- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena
1988 Teemahaastattelu. 4. painos. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena
2008 Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Huovinen, Eero
2000 *Doctor communis?* Martti Lutherin katekismusten ekumeeninen merkitys . Teoksessa Holopainen, Toivo J. (toim.): Oppi – kahle vai kalleus? STKS:n symposiumissa marraskuussa 1999 pidetyt esitelmät. Helsinki: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura. 82–91.
- Huovinen, Eero
2001 Pappi? 3. painos. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero
2016 Diskursiivinen maailma: Teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.): Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Tampere: Vastapaino. 25–50.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi
2016 Diskurssianalyttisen tutkimuksen kartta. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.): Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Tampere: Vastapaino. 267–310.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi
2016 Valtasuhteiden analysoiminen. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.): Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Tampere: Vastapaino. 75–104.
- Junkkaala, Eero
1999 Mitä ajatella Saatanasta. Helsinki: SLEY-kirjat Oy.
- Kelly, Henry Ansgar
2006 Satan. A Biography. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ketola, Kimmo
2016 Luterilainen usko nykyajan Suomessa. Teoksessa Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 125 (toim.) Osallistuva luterilaisuus. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2012–2015: Tutkimus kirkosta ja suomalaisista. Kuopio: Kirkon tutkimuskeskus. 47–87.
- Ketola, Kimmo & Niemelä, Kati & Harri Palmu & Salomäki, Hanna
2011 Uskonto suomalaisten elämässä. Uskonnollinen kasvatus, moraalit, onnellisuus ja suvaitsevaisuus kansainvälisessä vertailussa. Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston julkaisuja 9. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto.
- Koivisto, Jussi
2012 Is Evil Inevitable for Creation and Human Life? Studies on Martin Luther's Biblical Interpretation. Helsinki. Diss. Helsinki.
- Kuula, Kari
2006 Helvetin historia. Pohjalta pohjalle Homeroksesta Manaajaan. Helsinki: Kirjapaja.

- Kuula, Kari
2010 Paholaisen biografia. Pahan olemus, historia ja tulevaisuus. Helsinki: Kirjapaja.
- Kreeft, Peter & Tacelli, Ronald
2012 Till den kristna trons försvar. Förnuftiga svar på trons grundläggande frågor. Transl.by. Håkan Hammarén. Ängelholm: Catholica AB.
- Laasonen, Pentti
2000 Luterilainen oppi roomalaiskatolisen ja reformoidun kirkon välissä. Teoksessa Holopainen, Toivo J. (toim.): Oppi – kahle vai kalleus? STKS:n symposiumissa marraskuussa 1999 pidetyt esitelmät. Helsinki: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura. 92–108.
- Lehtinen, Torsti
2004 Saatana. Helsinki: Kirjapaja Oy.
- Lempiäinen, Pentti
1974 Pyhät toimitukset. Helsinki: Kirjapaja.
- Liimatainen, Reijo
1996 Pimeys, varjo, Saatana. Pahuus Jumalassa ja ihmisessä. 2. painos. Helsingin hiippakunnan apupappien julkaisuja N:o 2. Helsinki: Yliopistopaino.
- Luther, Martin H
1987 Hellenistic Traditions. An Introduction. New York & Oxford: Oxford University Press.
- Mannermaa, Tuomo
2000 Ajankohtainen keskustelu opin merkityksestä kirkossa. Teoksessa Holopainen, Toivo J. (toim.): Oppi – kahle vai kalleus? STKS:n symposiumissa marraskuussa 1999 pidetyt esitelmät. Helsinki: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura. 187–195.
- Martikainen, Eeva
2000 Kirkkojen ajankohtainen uskontunnustuksen tulkinta. Teoksessa Holopainen, Toivo J. (toim.): Oppi – kahle vai kalleus? STKS:n symposiumissa marraskuussa 1999 pidetyt esitelmät. Helsinki: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura. 142–175.
- Moberger, Karin
2015 Djävulen enligt Katolska kyrkans officiella lära. Lund: Lunds Universitet.
- Muchembled, Robert
2000 Djävulens historia. Transl. By Lotta Riad. 2. painos. Stockholm: Norstedts.
- Neiman, Susan
2002 Evil in Modern Thought. An Alternative History of Philosophy. Princeton & Oxford: Princeton University Press.
- Niemelä, Kati
2004 Uskonko niin kuin opetan? Seurakuntatyöntekijä uskon ja elämän ristipaineessa. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 85. Jyväskylä: Kirkon tutkimuskeskus.

Nuutinen, Tapani

2000 Opin merkitys kirkon käytännön työssä. Teoksessa Holopainen, Toivo J. (toim.): Oppi – kahle vai kalleus? STKS:n symposiumissa marraskuussa 1999 pidetyt esitelmät. Helsinki: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura. 214–224.

Pagels, Elaine

1995 The Origin of Satan. How Christians Demonized Jews, Pagans and Heretics. New York: Vintage Books.

Plantinga, Alvin

1977 God, Freedom and Evil. 2. painos. Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company.

Poutiainen, Matti

2000 Suomalainen kristinoppi eilen ja tänään. Teoksessa Holopainen, Toivo J. (toim.): Oppi – kahle vai kalleus? STKS:n symposiumissa marraskuussa 1999 pidetyt esitelmät. Helsinki: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura. 196–213.

Purola, Mari

2011 Suomalainen piru: Paholainen kansanperinteessä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Rahner, Karl

1977 Encyclopedia of Theology. A Concise Sacramentum Mundi. 2. painos. London: Burns & Oates.

Raunio, Antti

1988 Kätkeytyksen todellisuuskien paljastuminen. Martti Lutherin eskatologia. Teoksessa Saarinen, Risto & Uro, Risto (toim): Lopun ajat eilen ja tänään. Kirkon tutkimuskeskus Sarja A N:o 48. Pieksämäki: Kirkon tutkimuskeskus. 126–136.

Ricoeur, Paul

1969 The Symbolism of Evil. Transl. by Emerson Buchanan. Boston: Beacon Press.

Russell, Jeffrey Burton

1977 The Devil. Perceptions of Evil from Antiquity to Primitive Christianity. New York: Cornell University Press.

Russell, Jeffrey Burton

1982 Satan. The Early Christian Tradition. 2. painos. Ithaca and London: Cornell University Press.

Russell, Jeffrey Burton

1984 Lucifer. The Devil in the Middle Ages. Ithaca and London: Cornell University Press.

Russell, Jeffrey Burton

1986 Mephistopheles. The Devil in the Modern World. London: Cornell University Press.

Russell, Jeffrey Burton

1989 The Prince of Darkness. Radical Evil and the Power in History. Ithaca and London: Cornell University.

Russell, Jeffrey Burton

2015 *The Devil: A New Biography* by Philip C. Almond (review). Teoksessa *The Catholic Historical Review* Volume 101, No. 3. Washington D.C: The Catholic University of America Press. 588–589.

Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti

2010 Haastattelun analyysin vaiheet. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.): *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino. 9–36.

Stanford, Peter

2003 *The Devil. A Biography*. 2. painos. London: Arrow Books.

Stivers, Richard

1982 *Evil in Modern Myth and Ritual*. Athens, Georgia: The University of Georgia Press.

Suoninen, Eero

2016 Kielenkäytön vaihtelevuuden analysoiminen. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.): *Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino. 51–73.

Työrinoja, Reijo

2000 *Avaussanat*. Teoksessa Holopainen, Toivo J. (toim.): *Oppi – kahle vai kalleus? STKS:n symposiumissa marraskuussa 1999 pidetyt esitelmät*. Helsinki: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura. 7–10.

Vikström, John

1982 *Etsimme vastausta uskon kysymyksiin*. Ruots. alkuteos: *Fråga biskopen om tro*. Helsinki: Kirjaneliö.

Walker, Ronald G.

1987 *Review of Mephistopheles: The Devil in the Modern World*. Teoksessa Frank N. Magill (toim.): *Magill's Literary Annual 1987. Essay-Reviews of 200 Outstanding Books Published in the United States during 1986*. Pasadena, California: Salem Press. 553–556.

Woodhead, Linda

2011 *Five Concepts of Religion*. *International Review of Sociology*, Vol. 21, No. 1, 3/2011. Iso-Britannia: Lancaster University.

Internet-lähteet

Aamenesta Öylättiin – kirkon sanasto

s.a. <<https://evl.fi/sanasto/-/glossary/word/Apokryfiset%20kirjat>> Noudettu 11.08.2017.

Aira, Marja

2005 Laadullisen tutkimuksen arviointi. Duodecim. <<http://docplayer.fi/2179020-Laadullisen-tutkimuksen-arviointi.html>> 1073–1077. Noudettu 12.08.2017.

Apocryphal New Testament

s.a. <<https://www.biblicaltraining.org/library/apocryphal-new-testament>> Noudettu 11.08.2017.

Burns, Charlene P.E

s.a. <<http://catholicbooksreview.org/2007/kelly.htm>> Noudettu 16.08.2017.

Cornell University Press

s.a. <http://www.cornellpress.cornell.edu/book/?GCOI=80140100024180&fa=author&person_id=5056> Noudettu 16.08.2017.

Department of UCLA English

s.a. <<http://www.english.ucla.edu/all-faculty/540-kelly>> Noudettu 16.08.2017.

Huovinen, Eero

2014 Tsunamitarinat.

Tuottaja/toimittaja Pekka Reinikainen.

Tuotanto Suomen Punainen Risti Kenttäviestintäyksikkö.

<<https://www.youtube.com/watch?v=q8oUvowkg-E>>

Noudettu 19.01.2017.

Huovinen, Eero

2012 Jumalasta ja kuolemasta. 04.04.2012. Pääsiäissaarna.

<http://www.helsinginhiippakunta.evl.fi/piispa/helsingin_hiippakunnan_piispat/ero_huovinen/puheenvuoroja/?x20117=806085>

Noudettu 03.08.2017.

Huttunen, Juhani

2013 Puhetta belsebuubista. Teologian tohtori Kari Kuula antaa perkeleelle järkevän selityksen. 04.03.2013 Kirkko ja kaupunki.

<<https://www.kirkkojakaupunki.fi/-/puhetta-belsebuubista>>

Noudettu 16.08.2017.

Kirkkolaki

2016 <<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1993/19931054>> Noudettu 05.12.2016.

Pastoraalikoulutus 2018

2018 Kirkon koulutuskeskus alkavat koulutukset 2018. Pastoraalikoulutus 2018.

<[http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/D54C39BB7118C6BBC22577BD0037FD08/\\$FILE/KK2018.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/D54C39BB7118C6BBC22577BD0037FD08/$FILE/KK2018.pdf)> Noudettu 31.07.2017

Suomen tietokirjailijat ry

s.a. <<https://www.suomentietokirjailijat.fi/?x18668=312615>> Noudettu 16.08.2017.

Teologisen tiedekunnan opinto-opas

2013 Teologisen tiedekunnan opinto-opas 2013–2015. Meriläinen, Ville & Korhonen, Karoliina (toim.). Keuruu: Otavan Kirjapaino.
<http://www.helsinki.fi/teol/tdk/pdf/oppaat/Teol_opas13-15_netti.pdf>
Noudettu 07.07.2017.

Tieteen termipankki

2014 <<http://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:pseudepigrafi>>
Noudettu 11.08.2017

Veritas Forum

s.a. <<http://www.veritas-ucsb.org/library/russell/home.html>> Noudettu 10.08.2017.

Veritas Forum

s.a. <<http://www.veritas.org/person/jeffrey-b-russell/>> Noudettu 16.08.2017.

Woodhead, Linda

s.a. Research design: selecting and combining methods.
<<https://www.kent.ac.uk/religionmethods/documents/Research%20design1.pdf>>
Noudettu 09.12.2016.

13. LIITTEET

*Liite 1: Haastattelurunko*⁴⁴²

Tausta

Pappisvihkimysvuosi

Ikä

Sukupuoli

Koulutus

Kirkollinen tausta ja vakaumus

- Muut ammatit? Kenties perhe uskonnollinen?

Miten pitkään olet toiminut pappina ja millaisissa eri papin tehtävissä?

Laajemmat kysymykset – Haastateltavan käsitykset kirkon ja oman seurakunnan suhtautumisesta pahan kysymykseen

Miten kirkossa sinun nähdäksesi käsitellään pahuutta? Entä seurakunnassasi?

- Mistä luulet tämän voivan johtua?

Onko tiettyjä tilanteita joissa pahuus tuodaan erityisesti esille?

Onko pahuudesta luonnollista puhua?

Millaisen kuvan pahuudesta kirkko haluaa antaa?

- Millaisen kuvan pahuudesta kirkko mielestäsi haluaa antaa jos on tapahtunut jotain paha maailmassa?

- Miten kirkko käsittelee pahoja tapahtumia?

- Entä seurakuntasi? Vastaako seurakunta näihin toimenpiteisiin?

Onko tarkoituksenmukaista puhua personifioidusta pahuudesta kirkossa nykyaikana?

Haastateltavan oma käsitys ja kokemus

Miten itse luonnehtisit pahuutta?

- Mitä se sinulle tuo mieleen?

Millainen kokemus sinulla on pahuudesta?

- Onko jotain aikoja elämässäsi jolloin olet erityisesti kokenut paha? Miten kuvailisit kokemustasi siitä pahasta?

Onko pahuutta oikeasti olemassa vai onko kyseessä ihmisten pahat teot?

Voiko ihminen olla paha?

Miten vastaisit teodikean ongelmaan?

- Mikä on sinun oma käsityksesi?

Mikä/Kuka Saatana on?

- Mikä on sinusta Jumalan ja Saatanan välinen suhde?

- Mitä sinulle tulee mieleen Saatanasta?

- Oliko Saatana paha jo aluksi?

- Miksi jotkut ihmiset valitsevat Saatanan?

Miten kohtaat pahuutta?

⁴⁴² Huom. Lihavoidut kysymykset ovat pääkysymyksiä ja muut ovat lisäkysymyksiä. Lisäksi kysyin muitakin kysymyksiä, jotka tulivat luonnollisiksi esittää haastattelutilanteen niin vaatiessa.

- Esim. Rituaalit, rukoukset...?
- Mitä teet jos jokin henkilö tekee sinua kohtaan pahaa?

Onko jokin seurakuntalainen tai muu henkilö kysynyt sinulta neuvoa pahuuteen liittyen? Esim. Esirukouspyyntö, sielunhoitotilanne.

- Tapahtuuko sitä usein?

Missä tilanteissa sinun täytyy puhua pahuudesta?

Koetko pahuudesta puhumisen työssäsi (esim. saarnoissa) relevantiksi?

- Missä tilanteissa tuot pahuutta erityisesti esille?

Mikä asema pahuudella on sinun mielestäsi yhteiskunnallisesti?

- Mitkä asiat yhteiskunnassa ovat mielestäsi erityisen pahoja nykyaikana ja miksi?
- Miksi ihmisiä kiehtoo pahuus? Esimerkiksi haluavat katsoa kauhuelokuvia.
- Miten voimme kukistaa pahuuden?

Onko sinulla jotain lisättävää?

Liite 2: Tutkimuslupa

TUTKIMUSLUPA

1. Tutkimus on Pro Gradu -tutkielma Teologisen tiedekunnan Uskontotieteen laitoksella
2. Tutkimus sisältää sen miten pahuutta käsitellään kirkossamme tänään
3. Empiirinen tutkimus toteutetaan haastatteluna
4. Haastattelu tallennetaan yksityiselle kotikoneelle
5. Haastattelu pidetään anonyymisti _____ omalla nimellä _____

Suostun Emiliana Skoogin haastatteluun

Aika ja paikka

Allekirjoitus

Nimenselvennys

Allekirjoitus

Nimenselvennys

Liite 3: Sopimus jatkotutkimuksesta

SOPIMUS JATKOTUTKIMUKSESTA

Annan luvan siihen että haastattelija Emiliana Skoog saa käyttää haastattelun tietoja omiin jatkotutkimuksiin Helsingin Yliopistossa.

Aika ja paikka

Allekirjoitus

Nimenselvennys
